

سہہ دوار (پنجاب)

تے اوہدے رنگ

مخروم ٹیپوسلمان

مخدوم ٹیبو سلمان

مضامین

سہ ماہیہ دووار (پنجاب آئی او ایس رننگ)

پہلی وار : 2019ء

سید ابراہیم : ٹائٹل

500 : تعداد

250 : نکل

Samha Dvar(Punjab)Te Ohdey Rung

(Punjabi Mazameen by Makhdoom Tipu Salman)

Copyright © 2019 - 1st Edition

Except in Pakistan this book is sold subject to the condition that it shall not, by way of trade or otherwise, be lent, resold, hired out or circulated without the consent of the author or the publisher in any form of binding or cover other than that in which it is published.

Printed by:

Navid Hafeez Press, Lahore.

Price:

In Pakistan: Rs. 250.00

Published by:

سازجہ
SANJH
PUBLICATIONS

Book Street, 46/2 Mozang Road, Lahore, Pakistan.

Phone: 03314686276

e-mail: sanjhpk@yahoo.com, sanjhpk@gmail.com

Web: www.sanjhpublications.com

ISBN: 978-969-593-294-0

ہڑپہ واسیاں دے ناں

مخدوم ٹیپوسلمان دیاں ہور کتاباں

1. Politics of Religion in Pakistani Law (Law, Philosophy – English)
2. تاریخ پاکستان کے متنازعہ ادوار (تاریخ - اردو)
3. نہیں نقش گر، نہیں نقش گر کمال ہم! (اردو کہانیاں)
4. ہوکاں (پنجابی کہانیاں)
5. نظام قانون (فہف قانون اردو/پنجابی)

سارنى

1. پہلى گلّ
2. ماں بولى
3. پنجابناں
4. علم وادب
5. يدھ
6. ثقافت
7. انخیر لی گلّ
8. کتاباں

انگ۔ 1

پہلی گل

جوان گھوڑے تے بیٹھیا جا رہیا سی۔ راہ وچ رُک کے اوہنے کھیتاں وچوں
مُولیاں پٹ کے کھا دیاں تے فیر گھوڑے تے جا چڑھیا۔ گھر اپڑ کے اوہنے پگ
لابی، گھڑے وچوں پانی پیتا تے منجھی اُتے لما پے گیا۔

جے کوئی مینوں کہے کہ ایہہ منظر پنجاب دے اک پنڈ دا اے، توں دس بئی ایہہ
کس زمانے دا اے، تے میں پھسورٹی وچ پے جاواں گا۔ پنجاب دے پنڈ وچ ایہہ
پنجاہ ورھے پہلاں وی ہوندا سی، سو ورھے پہلاں وی، پنج سو ورھے پہلاں
وی، ہزار ورھے پہلاں وی تے دو ہزار ورھے پہلاں وی۔ ہزاراں ورھیاں توں
پنجاب دے حالات اِگو جیہے نیں۔ اوہی کسان، اوہی کھیت، اوہی ہل، اوہی بیل،
اوہی گھوڑے، اوہی گھڑے، اوہی برادریاں تے اوہی شریکے۔ ہزارہا ورھیاں
توں پنجاب وچ اِگو جیہے حالات دے کارن جیوں وی اِگو جیہا سی۔ ایس کر کے
ہزاراں ورھیاں توں پنجاب دیاں کہانیاں وی اِگو جئہیاں ہوندیاں سن۔ فصلاں تے

پانی دی ونڈ دے ویر۔ گھڑ دوڑاں، تے میلیاں ٹھیلیاں دے مُعاشقے۔ ویاہواں دیاں
خُشیاں تے جنازیاں دے وین۔

ہزاراں ورھیاں توں پنجابی زبان وچ جیہڑی کہانی سُنائی جاندی رہی اے، اوہ
ایہو سی۔ پنجاب دا اک پنڈ سی جیہدے وچ اک چوہدری تے اوہدی برادری تے
شریکا سی، تے کجھ ویر تے یاریاں سن۔ پنڈ دے چوپال وچ ایہہ ہویا تے کھیتاں
وچ اوہ۔ ایہی ہر کہانی دی بُنتر سی تے ایہناں وچ ای بیر پھیر کر کے نویاں
کہانیاں بنا لئیاں جاندیاں سن۔ اُنج ایہہ کوئی بھیڑی گل نہیں سی۔ جدوں حالات ای
اِگو جیہے سن تے فیر کہانیاں وی اوہناں بارے ای ہونیاں سن۔ ساری دُنیا وچ
وی ہزاراں ورھیاں توں ایہی ہو رہیا سی۔ صنعتی انقلاب توں پہلاں ساری دُنیا
وچ حالات ہزاراں ورھیاں توں اِگو جیہے سن ایس لئی اوہناں دیاں کہانیاں وی
اِگو جئیاں ای ہوندیاں سن۔ پر صنعتی انقلاب مگروں یورپ دی کہانی بدل گئی۔
عجیب و غریب ہو گئی۔ ڈراؤنی ہو گئی۔ نفسیاتی ہو گئی۔ ٹیکنولوجیکل ہو گئی۔
ڈپریس ہو گئی۔ ڈسٹورٹ ہو گئی۔ نویں تے وکھری ہو گئی۔

جسراں ایلون ٹوفلر نے اپنی کتاب دہ فیوچر شوک وچ کہیا اے کہ ٹیکنولوجی
دی ترقی نال دُنیا دے حالات تیزی نال بدلدے جاندے نیں۔ پہلاں حالات وچ جئی
تبدیلیاں صدیاں پچھوں آندیاں سن، اونیاں تبدیلیاں ہُن کجھ ورھیاں وچ ای
آجاندیاں نیں۔ ایس لئی اک تے اج دے انسان لئی ودیاں دیاں متاں اونیاں فیدے

مند نہیں رہیاں جنیاں پہلیاں زمانیاں وچ ہونڈیاں سن۔ تے دوجا ہر پنج ست
ورہیاں بعد حالات اپنے کو بدل جانڈے نیں کہ نہ تے پہلیاں قدراں لاگو رہ
جانڈیاں نیں تے نہ ای پچھلے سیہان پئے کم آندے نیں۔ ہر کجھ ورہیاں بعد
جیون نوں اک نوویں ڈھنگ نال ویکھنا تے سمجھنا پیندا اے۔

لہندی دُنیا نے تے جیون نوں ویکھن پرکھن دے اپنے زاویے اپنے حالات نال
بدل لئے۔ اپنیاں قدراں وی بدل لئیاں تے اپنیاں کہانیاں وی۔ پر پنجاب نے اجے
تیکر اپنے آپ نوں نہیں بدلایا۔ پنجاب دے حالات وی ساری دُنیا نال بدل چکے
نیں، پر پنجاب دی کہانی اجے وی صدیاں پرانے حالات تے ای ہونڈی اے۔
پنجابی زبان دی کہانی ہووے تے پہلاں تے زیادہ تر ہووے گی پنجاب بارے۔
تے پنجاب بارے ہون دا مطلب اے کہ پنجاب دے گھڑ دوڑاں آلے پنڈ دے بارے،
جتھے چوہدری ہون گے، کمی ہون گے تے شریکا ہووے گا۔ ایہہ صرف
حقیقتاں توں نسنا ای نہیں، پنجابی زبان دی ترقی دی راہ وچ سب توں وڈی
رُکاوٹ وی اے۔

کہانی زبان لئی ضروری ہونڈی اے، پر پہلاں تے کہانی اوس جیون بارے ہونی
چاہیدی اے جیہڑی کہ زبان بولن آلے جر رہے ہون۔ جسراں اوہ جیون نوں ویکھ
رہے ہون تے جسراں جیون اوہناں نوں ورت رہیا ہووے۔ تے دوجا کہانی دے

حالات و واقعت دے تانے بانے اجوکے سیاپیاں بارے ہونے چاہیدے نیں، نہ کہ پچھلے زمانیاں بارے۔

زبان اج تیکر کیتیاں جان والیاں ساریاں انسانی ایجاداں وچوں سب توں ودھیا ایجاد مئی جاندی اے۔ اوہ ایس وجہوں کہ اک انسان دوجے انسان دی نہ تے سوچ پڑھ سکدا اے تے نہ ای اوہدے جذبیاں تے محسوسات نوں پڑھن جوگا اے۔ زبان اک اکلا راہ اے جیہدے بہاروں اک انسان دوجے انسان نوں دس سکدا اے کہ اوہ کیہ سوچ رہیا اے تے کیہ مسوس کر رہیا اے۔ ایسراں انسانی دماغاں دا زبان راہیں اک کمپیوٹر نیٹ ورک دی طرحاں جڑ کے اک دوجے نال اندرونی رابطے بنا لینا انسانی ارتقاء دا سب توں مکھ انگ اے۔ زبان نہ صرف ایس قابل ہونی چاہیدی اے کہ اوہ انسانی احساساں تے جذبیاں دا ودھیا اظہار کر سکے، سگوں ہر طرحاں دی علمی، منطقی تے ڈوبنگھی سائنسی تے فنی گل کرن جوگی وی ہونی چاہیدی اے۔ زبان دے وجود لئی دو شیواں ضروری نیں۔ اک لفاظی تے دوجا گریمر دے اصول۔ ایہہ دوویں شیواں ہر نگی وڈی بولی وچ ہوندیاں نیں۔ ہر کوئی بولی وڈی بولی اوہدوں بندی اے جدوں اوہدے گریمر دے اصولاں اندر رہندے ہوئے ای اوہدے وچ ایہہ شکتی ہووے کہ اوہدے لفظاں دے وکھرے وکھرے تے انوکھے بُنتر بنا کے ہر طرحاں دی سوچ تے ہر طرحاں دے جذبیاں تے احساساں دا اظہار کیتا جا سکے۔ جس بولی وچ ایہہ جتا وادھو ہو سکے گا، اوہ بولی اوہنے ای زیادہ طرحاں دیاں تکنیاں تے زاویے پیش کر سکے گی، تے نویں نویں تے انوکھی تون انوکھی گل وی کر سکے گی۔ نویں

زمانے، نویں حالات تے اوہناں توں جمے نویں مسئلے، نویں خیالاں تے نویں جذبیاں نوں بیان کر سکے گی۔ یعنی زمانے نال ٹر سکے گی تے جیوندی رہ سکے گی۔ کسے وی زبان وچ ایہہ لچک تے ایہہ وسعت پیدا کرن لئی اوہنوں آٹے دے پیڑے وانگ بیلنا پیندا اے۔ ودھ توں ودھ ورتنا پیندا اے۔ اوہدے وچ ہر طرحاں دی گل ہر انگ نال کرنی پیندی اے تاں اوہدے وچ زیادہ توں زیادہ بُنتران بنن تے اوہدا کینوس وڈے توں وڈا ہوندا جاوے۔ ایس کم لئی نریاں کہانیاں لکھنیاں ای ضروری نہیں، بلکہ ادب، فنون لطیفہ، سائنس، منطق، تریخ، فلسفہ، سیاست، معیشت، فنون اتے ہر طرحاں دی گل کرنی تے لکھن دی لوڑ اے۔

سُقراط توں وی پہلاں دے زمانے دے یونانی فلسفیاں دا کہنا سی کہ ساڈی جندڑی ایسراں لنگھ رہی اے جسراں اسی ٹانگے دی پچھلی سیٹ تے بیٹھے ہوئیے۔ گھوڑا اگانہہ نوں جاندا ہووے تے ساڈا مُونہہ پچھاں ول ہووے۔ ہُن ٹانگا اگے نوں جا رہیا اے تے ساڈے ساہمنے اوہ علاقہ اے جیہنوں ٹانگا لنگھ چُکیا اے۔ ایسے طرحاں ساڈے ساہمنے ساڈا اتہاس ہوندا اے، جد کہ آن آلے ویلے ول ساڈی کنڈ ہوندی اے۔ اسی اپنا ماضی ویکھ کے ٹیوا لانے آن بنی حالات ایسے طرحاں چلدے رہن گے تے مُستقبل وچ وی اوسی طرحاں ای ہووے گا جسراں ماضی وچ ہوندا سی۔ تے پہلے زمانیاں وچ ہوندا وی ایسے طرحاں سی۔ صدیاں تیکر حالات اِگو جیہے ای رہندے سن، جیہناں توں اِگو جیہے ای مسئلے جمدے سن تے اوہناں دے حل وی اِگو جیہے ای ہوندے سن۔ ایہہ حل پچھلیاں نسلاں آہنیاں آن والیاں نسلاں نوں دَس جائدیاں سن، تے وڈیاں دیاں ایہہ نصیحتاں نسل در نسل کم آندیاں سن۔ پر پچھلے پنجاہ ورہیاں توں سب کُجھ بدل گیا اے۔ ہُن

حالات کُجھ ای ورھیاں پچھوں بدل جاندے نیں۔ نویں حالات نویں سیاپے جمدے
نیں، جیہناں لئی نویں حل چاہیدے ہوندے نیں۔

ایہہ زبان مُگن دا مسئلا وی نواں اے۔ تریخ وچ پہلاں کدی انج نہیں ہویا کہ
وڈیاں زبانان نیگیاں زبانان نُوں مار سُنن۔ زبانان مُکدیاں انج سن کہ ہولی ہولی
حالات دے نال تھوڑی تھوڑی بدلدی بدلدی اوہ بلکل ای نویناں بولیاں بن جاندیاں
سن۔ پر ایسراں کدی نہیں سی ہوندا کہ کوئی قوم اپنی ماں بولی گھٹیا سمجھ کے
بولنی، لکھنی تے پڑھنی چھڈ دوے۔ ایہہ مسئلا نویں حالات دا اے، تے دُنیا دے
گلوبل پنڈ بن جان نال پُنگریا اے۔ اجکل اک دیس دے واسی وڈی سوکھ نال تے
وڈی تعداد وچ دُوجے دیساں وچ پڑھن، سیر کرن، کاروبار تے نوکریاں کرن جا
سکدے نیں، تے جاندے وی نیں۔ اج دی دُنیا وچ کُجھ دیس امیر ہو گئے نیں تے
رہندے بہت ماڑے رہ گئے نیں۔ علم و ادب امیر دیساں وچ بہت ترقی کر رہیا
اے، تے ایہناں امیر تے علم و ادب وچ کم کرن آلے دیساں دیاں بولیاں دُنیا تے
چھائی جاندیاں نیں، تے اوہ ماڑے دیساں دیاں بولیاں نُوں کھائی جاندیاں نیں۔
ماڑے دیساں دیاں نویاں نسلان ویکھدیاں نیں کہ ایہہ چھاندیاں بولیاں دے بولن
آلے امیر وی ہین، تے علم و ادب دے ودھیا کم وی ایہناں بولیاں وچ ای پئے
ہوندے نیں۔ اوہناں ایہو سمجھ آندی اے کہ ضرور ایہہ امیر دیساں دیاں بولیاں
چنگیاں ہون گیاں تے ساڈی ماں بولی بے کار تے گھٹیا ہووے گی، تدی تے
ترقی امیر بولیاں پئی کردیاں نیں۔ ایہہ سمجھ کے اوہ اپنیاں ماں بولیاں چھڈ کے

وڈیاں بولیاں اپنائی جارہیاں نیں۔ ایس مسئلے دا حل کرن دی لوڑ اے نہیں تان
غریب دیساں دیاں ماں بولیاں مر جان گیاں۔

پنجابی پاکستان دی سب توں وڈی تے دُنیا وچ ایس ویلے بولی جان آلیاں ست
ہزار زباناں وچوں دسویں سب توں وڈی زبان اے۔ ایہہ نا صرف ہندوستان،
آسٹریلیا، انگلستان، مشرق وسطیٰ، فرانس، امریکا تے ہور کئی دیساں وچ بولی
جاندی اے، سگوں کینیڈا دی تے ایہہ پنجویں وڈی زبان اے۔ کروڑاں لوکاں دی
ایہہ صدیاں پرانی زبان، جیہڑی ساڈی ماں بولی اے، بُہت وڈی، وَسعت آلی،
فیدے مند تے ودھیا زبان اے۔ کیہ اسی ایہنوں اپنے ہتھیں مار سٹاں گے؟

پنجاب دے دل لہور وچ کوئی دھوتی کُرتا پایا دسے تے اچرج لگدا اے۔ کوئی
کھسہ پگ پایا دسے تے اچرج لگدا اے۔ کوئی پڑھیا لکھیا پنجابی، علم و ادب
دے کسی موضوع اُتے پنجابی زبان وچ گھمبیر گل کردا سُنیجے تے عجیب لگدا
اے۔ ایہہ اچرج لگنا عجیب جیہی گل اے، پر خورے کیوں ایہہ عجیب نہیں
لگدی؟

ہور وی ہتھیریاں عجیب گلاں ہوئیاں پئیاں نیں۔ ٹی-وی تے اشتہار چلے نیں کہ
سوانیاں نوں بریسٹ کینسر توں ہُشیار رہنا چاہیدا اے، کیونجے ایہہ اجکل بہت

پھیل رہیا اے تے ایہدا باقاعدگی نال چیک اپ کراندے رہنا چاہیدا اے۔ لوکاں دی صحت بارے جانکاری لئی اشتہار چلدا اے، چنگی گل اے۔ ایہہ اشتہار اُردو وچ وی چلدا اے بئی سوانیاں نوں چھاتی دے کینسر بارے ہُشیار رہنا چاہیدا اے۔ عام لوکاں دی جانکاری واسطے اشتہار قومی زبان وچ چلانڈے نیں تاں زیادہ توں زیادہ لوکی گل سمجھ سکن۔ بہت چنگی گل اے۔ پر ایہہ اشتہار پنجاب وچ پنجابی زبان وچ نہیں چل سکدا۔ چلیا تے چار چفیرے پنجابیاں نے ہا ہا کار پا دینی اے بئی ٹی۔وی تے گندیاں گلاں کر کے فحاشی پئی بکھیری جاندی اے۔ گندی گل؟ فحاشی؟ کیوں بئی، جے اک گل انگریزی تے اُردو وچ ہونڈیاں صاف تے چنگی رہندی اے تے اوہی گل پنجابی وچ ہون نال گندی تے فحش کسراں ہو جاندی اے؟

کہندے ہین کہ عزت کرانا وی اک فن اے، جیہڑا ہر کسے نوں نہیں آندا۔ پنجابیاں وی ایہہ فن بھلے بیٹھے نیں تے اپنے ورثے، اپنی ثقافت تے اپنی ماں بولی دی رَج کے جگ ہسائی پئے کراندے نیں۔ چھاتی دے کینسر دا اشتہار پنجابی وچ کہوائے گا میاں دا کینسر، تے مّا اک گندا لفظ اے، فحش لفظ اے۔ پر مّا گندا تے فحش لفظ کسراں اے؟ ایہہ انسانی جُتے دے اک حصّے دا ناں اے، جِسراں ہتھیاں نک انسانی جُتے دے حصیاں دے ناں ہین۔ فیر وی مّا اک گندا تے فحش لفظ اے کیونجے ایہہ کدی وی کسے سائنسی یاں طِبّی یاں کسے وی ہور گھمبیر موضوع تے گل کر دے استعمال نہیں ہوندا۔ جد وی استعمال ہوندا اے یاں تے گالھ وچ یاں فیر گندیاں جُگتاں وچ۔ ایس لئی لوکائی دے ذہن

وچ ایہہ لفظ گندی تے فحش گل نال جُرّ چُکيا اے۔ جے واقعی ایہہ لفظ صاف سٹھرا اے تے فیر گھمبیر گل وچ کیوں نہیں ورتیا جاندا؟ گھمبیر گل وچ ایہہ لفظ ایس لئی نہیں ورتیا جاندا کہ پنجاب وچ پنجابیاں نے سنجیدہ، علمی تے ادبی گل پنجابی زبان وچ کرنی چھڈ دتی اے۔ گھمبیر گل کرن لئی اُردو یاں انگریزی دا ورتاؤ کیتا جاندا اے۔ سو پنجابی رہ گئی گالہاں تے گندییاں جُگتاں جوگی تے اوہدے لفظ بن گئے گندے تے فحش۔

ایہہ ساڈی بولی دا نہیں ساڈا گھٹیا پن اے کہ اسی اپنی ماں بولی نوں اک گندی بولی بنا چھڈیا اے۔ جتھوں تیکر لفظ مَمّے دے مطبل دا تعلق اے، ایہہ لفظ وڈا پوتر تے مقدس اے۔ لفظ مَمّا بے بے تے بال دے تعلق نوں ظاہر کردا اے کیونجے جَمّ مگروں بال بے بے دے مَمیاں توں ای خوراک لے کے جیوندا اے۔ ایہہ لفظ ماں تے بال دے پاکیزہ رشتے دا عکاس اے۔ لفظ مَمّے توں ای ساڈے دو جانے پچھانے لفظ نکلے نیں۔ اک ماں تے دُوجا ماں دی ممتا۔ ساڈی ماں بولی دا ایہہ پاک تے مقدس لفظ، جیہڑا بے بے تے بال دے پوتر رشتے دی یاد دواندا اے، اسی گندا تے فحش بنا چھڈیا اے۔ سائوں کدی چیتے وی نہیں آندا جے ایہہ لفظ ایناں ای گندا تے فحش اے، تے فیر ایس توں ساڈے ای دو انتہائی پوتر تے مقدس لفظ کس طرحاں پُنگر پئے نیں؟ گل تے ایہہ وی وڈی عجیب اے، پر سائوں عجیب لگدی نہیں۔

کہندے ہیں کہ اک جنگل وچ اک لومڑ رہندا سی۔ اک دن سرگھی ویلے اوہ اٹھیا
 تے اپنی کھوہ وچوں باہر آیا۔ ساری رات چنگا مست ہو کے سویاں سی ایس لئی
 وہوا تازا دم سی۔ سویر دی نمھی نمھی واء وچ ساہ لیا تے جی خوش ہو گیا۔
 مزے دے نال آکر لئی تے ٹہلدا ٹہلدا چھپڑ ول ٹر پیا۔ اوتھے پانی پیتا تے شکار
 دی تلاش وچ ایدھر ادھر پھرن لگ پیا۔ شکار کوئی نہ ملیا تے سویر ہو گئی۔
 سورج نکلیا تے اوہنے ویکھیا کہ اوہدی پرچھائیں بُہت وڈی سی۔ اپنی اپنی وڈی
 پرچھائیں ویکھ کے اوہدی چھاتی پھل گئی۔ اپنے آپ نوں کہن لگا بنی میں تے
 بُہت وڈا وان، میرا شکار تے گھٹ توں گھٹ اک ہاتھی ہونا چاہیدا اے۔ ایہ سوچ
 کے اوہنے ہاتھی دی تلاش شروع کر دتی۔ کافی چر پھردا رہیا، ہاتھی کتھوں
 لبھنا سی؟ اپنے وچ سورج کجھ اُتے نوں چڑھ آیا۔ ہن جو اوہدی نظر اپنی
 پرچھائیں تے پئی تے اوہنے ویکھیا کہ پرچھائیں پہلاں توں کجھ نیگی ہوئی پئی
 سی۔ اوہنے سوچیا ہاتھی دی لوڑ کوئی نہیں، میرا ڈڈھ اوتھیاں بیل نال وی بھر
 جاوے گا۔ ہن اوہنے اوتھیاں بیل دی تلاش شروع کر دتی۔ کجھ ہور ویلا لنگھ
 گیا تے سورج کجھ ہور اُتے نوں چڑھ آیا۔ ہن جے اوہدی نظر اپنی پرچھائیں تے
 پئی تے اوہنے ویکھیا کہ پرچھائیں ہور سُکڑی پئی سی۔ ہن اوہ تھک وی گیا
 سی تے بھکھ وی وادھو پئی لگدی سی۔ اوہنے اپنے آپ نوں کہیا کہ اوتھیاں
 بیل دی وی لوڑ نہیں، ڈڈھ بکری نال وی بھر جاوے گا۔ تے ہن اوہنے بکری دی
 تلاش شروع کر دتی۔ کجھ ہور ویلا لنگھ گیا تے سورج سیر تے آن کھلوتا۔ بھکھ
 نال وی بڈھال ہو گیا تے تھک کے وی چور ای ہو گیا۔ ہن جو پرچھائیں تے
 نظر پئی تے اوہ بلکل نیگی جیہی دسی۔ تھوڑا کو چر اپنی پرچھائیں نوں ویکھدا
 رہیا تے فیر کہن لگا، میرا خیال اے اج دا کم خرگوش نال وی چل جاوے گا۔

ایہہ کورپوریٹ کلچر جیہڑا کے سرمایہ داری نظام دا نواں وسیب اے، سائون سرگھی دا لومڑ بنائی کھلوتا اے۔ سائون کملا بنان واسطے ساڈی پرچھائیں بہت وڈی بنا کے وکھاندا اے۔ ایہہ سائون دسدا اے بئی اسی بہت وڈے آن۔ سائون جیہڑا اپنا آپ پیا دسدا اے، ایہہ سب جھوٹ اے۔ اصلوں اسی عظیم آن۔ ساڈی منزل بہت وڈی اے۔ اسی اسمان نون جیہہ مارن لئی پیدا ہوئے آن۔ تے جے اسی اسمان نون جیہہ نہ ماریا تے ساڈی چندری بیکار جاوے گی۔ اسمان نون جیہہ مارو۔ اسمان ول چھالاں مارو۔ ایہہ کہہ کہہ کے ساڈا دماغ خراب کر چھڈدا اے ایہہ کورپوریٹ کلچر۔ سرگھی دے لومڑ وانگ سائون لگدا اے اسی بہت وڈے آن۔ جے اسی اسمان نون جیہہ نہ مار سکے تے اسی اپنی چندری ضائع کر جاواں گے۔

فیر ایہہ سرمایہ داری دا وسیب سائون دسدا اے کہ اسمان دا مطلب اے کامیابی، تے کامیابی دا معیار اے دولت۔ ایس طرحاں بالینے تون ای ایہہ گرداناں سن سن کے، وڈے ہون تیکر ساڈے جیون دا اکلا مقصد دولت دے انبار اکٹھا کرنا بن جاندا اے۔ بالینے تون ای ساڈے دماغ وچ ایہو پا دتا جاندا اے کہ جے اسی اپنے کیرئیر وچ کامیاب ناں ہوئے تے سمجھو ساڈے وجود تے ای فٹے مونہہ اے۔ تے کیرئیر وچ کامیابی دا معیار اے ڈھیر ساری دولتیں دے انبار۔ ایہہ شور ایسراں ساڈے چار چفیرے دن رات پیا رہندا اے کہ ساڈی مت دا سورج کدی اُتے آ کے سائون اپنی اوقات نہیں وکھا سکدا۔ اسی ساری عمر ایہو سمجھدے رہندے آن کہ ساڈی چندری دا اکلا مقصد دولت کماناں اے۔ جے اسی دولت

کمائی تے اسی کامیاب آن، ورنہ ناکام تے نکھدھ ایہدے نال ساڈے وجود دی
 قدر و قیمت وی ساڈے کامیاب کیرئیر نال جڑ جاندی اے۔ جندڑی دی ایہہ تصویر
 ساڈا بیڑا غرق کر کے رکھ دیندی اے۔ سرمایہ داری نظام سائون دولت دے ایس
 موت دے کھو وچ بھجا بھجا کے اپنا کم کردا اے۔

سرمایہ داری نظام دی ضرورت اے کہ لوکی ایس نظام وچ اک پُرزے دی
 طرحاں دن رات کم کردے رہن۔ ایہہ بے رحم نظام چاہندا اے کہ لوک انسان توں
 مشین دے پُرزے بن جان۔ اوہناں دی جندڑی وچ سوائے پیہا کمان واسطے کم
 کرن دے، ہور کُجھ نہ روے۔ نہ رشتے، نہ شوق، نہ فن، نہ ادب، نہ علم برائے
 علم دی طلب، نہ سماجی کم تے نہ ہی کُجھ ہور۔ بس کم ای کم ہووے، تے کم
 وی اوہ ہووے جیہدے وچ دولت کمائی جا سکدی ہوئے۔ کیہڑے کم وچ دولت
 کمائی جا سکدی اے، ایہہ فیصلہ نظام کردا اے، سرمایہ داری نظام۔ ایسراں
 سرمایہ داری نظام دی مٹھ وچ پھس کے سارا سماج کھو دے ڈڈو وانگ دولت
 دی دوڑ وچ لگا رہندا اے، جدوں تیکر قبر دی مٹی اوہنوں ڈھک نہیں لیندی۔

ہُن جدوں ایہہ سب کُجھ ہو جاندا اے تے ایہدے نال اک ہور چہنج وی آکھلوندی
 اے۔ اوہ ایہہ کہ اسی اکلے آن تے ساڈے کول وقت وی بُہت گھٹ اے۔ جو کُجھ
 وی کرنا اے اسان ای کرناں اے تے اوہ وی فٹا فٹ۔ اسی کسے وڈی لہر دا
 حصہ نہیں ہو سکدے۔ ایہہ نہیں ہو سکدا کہ اسی اپنے حصے دا دیوا بال دئیے،

تے اگلے اپنے حصے دے دیوے بالدے جان، تے ایسراں بولی بولی اک وڈا
 الاؤ بال لیا جاوے، اک وڈا مقصد حاصل کر لٹا جاوے۔ پہلاں تے مقصد ای اگو
 اے، یعنی صرف دولت کمانا، ایس لئی ہور کسے مقصد لئی دیوا بالن دا تے
 سوال ای نہیں اٹھدا۔ دوجا ایہہ مقصد حاصل کرن لئی تہاڈے کول مہلت وی
 صرف تہاڈی جندڑی اے۔ جے تے تسی مرن توں پہلاں پہلاں دولت دے ڈھیر لا
 لئے، تے تہاڈا جیون سپہل اے، نہیں تے تسی سمجھو بئی تسی بے موت ای مر
 گئے۔

جدوں جیون دی ایس تصویر نال جندڑی گزارى جائے گی تے فیر اوہ کیہڑا
 لائی لگ ہووے گا جیہڑا چلدى بولی چھڈ کے ماں بولی پچھے جاوے گا؟
 جیہڑی بولی وچ کم لبھے، جیہڑی بولی بول کے، پڑھ کے تے لکھ کے دولت
 کمائی جاسکے، اوہی بولی کم دی ہووے گی، باقی سب بیکار ہو جان گیان۔ آج
 لیہندے پنجاب وچ کم دی بولی انگریزی بن چکی اے، تے پنجاب وچ انگریزی
 ای چلدى اے۔ بے دولتی بولی پنجابی ہن کون بولے؟ اسی آپ وی انگریزی بولن
 دی کوشش کردے آن تے بچیاں نوں وی انگریزی ای سکھان دی کوشش وچ
 لگے رہندے آن۔ گل فیر ایتھے ای آکے مکدی اے کہ جد جیون ای سارا دا سارا
 پیہیاں دے پچھے چلنا اے تے فیر کیہڑی ماں تے کیہڑی بولی؟

فیر خیال آندا اے کہ دنیا سرمایہ داراں دی مرضی نال تے نہیں پئی چلدى۔ قبر
 ساڈی اپنی اے تے جندڑی وی اپنی ای اے۔ جے جندڑی اپنی مرضی نال نہیں
 لنگھنی تے بہاوین لنگھے بہاوین نہ لنگھے، اگو برابر اے۔ جد باتشاہ ہمیش

نہیں رہندے تے ویلے وی ہمیش ای اگو جیہے نہیں رہن لگے۔ ایہہ جندڑی دا اٹل اصول اے کہ ساہمنے دسدے حالات کجھ ہور ہوندے نیں، جیہناں ویکھ کے کدی وی مُستقبل دا ٹیوا نہیں لایا جا سکدا۔ اج وی جدوں اگے پچھے سارے طوطیاں ونگر پئے راگ الاپدے نیں کہ انگریزی سکھو انگریزی سکھو، ایہو اج کامیابی دی بولی اے، مینوں رومی دی اک کہانی چیتے آندی اے۔

کہندے نیں اک بندہ اک پیر کول گیا تے کہن لگا تہائوں جنوراں دی بولی آندی اے، مینوں وی سکھاو۔ پیر کہیا بنی ایہہ وڈیاں گلاں نیں، تیرا ظرف نہیں، تُوں نہیں جَر سکیں گا، تُوں جنوراں دی بولی نہ سکھ اوہ نہ منیا۔ ہر کے پیر نے اوہنوں جنوراں دی بولی سکھا دتی۔ بندہ ہن سویرے سویرے جا اپنے بوبے تے کھلو گیا۔ اپنے وچ غلام نے باسی روٹی دا اک چپا باہر سُٹیا۔ اوتھے اک کُٹا تے بندے دا پالتو کُکڑ بیٹھیا سی۔ کُتے نے روٹی ویکھی تے چھال مار کے روٹی وَل ودھیا پر کندھ تے بیٹھیا کُکڑ اڈ کے آیا تے روٹی چُنج وچ لے کے فیر اُتاں نوں کندھ تے جا چڑھیا۔ کُتے نے کُکڑ نوں ترلا پایا کہ اوہ بھُکھا اے، روٹی اوہنوں دے دے۔ کُکڑ کہیا کہ اوہ آپ رات دا بھُکھا اے، پر کُٹا فکر نہ کرے، اج مالک دا اُوٹھ مر جاوے گا تے کُتے نوں واہوا گوشت لبھ جاوے گا۔ کُٹا ایہہ سُن کے چپ ہو گیا۔ بندہ فٹا فٹ گیا تے اُوٹھ بزار وچ ویچ آیا۔ اگلے دن اوہ فیر آ کے بوبے تے کھلو گیا۔ تھوڑے چر بعد ای اوتھے کُٹا آ گیا تے کُکڑ نوں کہن لگا کہ نہ کوئی اُوٹھ مریا نہ کوئی گوشت لبھیا۔ کُکڑ کہن لگا کہ اُوٹھ تے مر گیا اے، پر مالک اوہنوں ویچ آیا سی۔ پر کُٹا فکر نہ کرے کیونجے اج مالک دا

گھوڑا مر جاوے گا، تے اوہدی دعوت ہو جاوے گی۔ کُٹا چُپ کر گیا۔ بندہ اوسے ویلے گیا تے اپنا گھوڑا ویچ آیا۔ اگلے دن فیر اوسی طرحاں سویرے کُٹا آیا تے مرغے نوں کہن لگا کہ نہ گھوڑا مریا نہ دعوت ہوئی۔ مرغے نے کہیا کہ نہیں، گھوڑا تے مر گیا اے، پر مالک اوہنوں ویچ آیا سی، پر کُٹا فکر نہ کرے، اج مالک دا غلام مر جاوے گا تے کُتے نوں واہوا روٹیاں لبھن گیان۔ ایہہ سُن دے سار ای بندہ گیا تے بزار وچ غلام ویچ آیا۔ اگلی سویر فیر کُٹا آیا تے کُکڑ نوں کہن لگا کہ نہ غلام مریا تے نہ ای روٹیاں لبھیاں۔ مرغے نے کہیا، نہیں، غلام تے مر گیا اے پر مالک اوہنوں ویچ سٹیا سی۔ پر ہُن کُٹا فکر نہ کرے کیونجے ایہناں تِناں دی موت مالک دی جان دا صدقہ سی، جیہڑا کہ اوہنے ٹال دتا اے، تے ہُن کل مالک آپ ای مر جاوے گا تے کُتے نوں کھان لئی بُہت کُجھ لبھے گا۔ ایہہ سُن کے بندے دے ہوش اُڈ گئے تے اوہ بھجیا بھجیا پیر کول اپڑیا۔ ساری گل پیر نوں سُنائی تے کہن لگا کہ پیر اوہنوں بچائے۔ ایہہ سُن کے پیر نے کہیا کہ اوہنے بندے نوں پہلاں ای کہیا سی ایہہ وڈیاں گلاں ہین اوہ نہیں جر سکے گا۔ ہُن اوہ صرف بندے لئی مغفرت دی دُعا ای کر سکدا اے۔

بہتر ایہو اے کہ فٹا فٹ تے دبا دب دولتاں کمان دے چکر وچ اسی اوس کم ظرف بندے وانگ اوہی کُجھ نہ کری جائیے جو فوری طور تے فیدا مند دسدا ہووے، انج نہ ہووے کہ لالچ دے ایس چکر وچ اسی اپنی نسلان دا وڈا نقصان کرا بیٹھیے۔ اُرڈو انگریزی یاں کوئی ہور بولی، جیہڑی کم کاج لئی ضروری

یاں فیدا مند ہووے اوہ ضرور سیکھیے، پر اپنی ماں بولی نوں مرَن نہ چھڈ
دئیے۔

ازادی چنگی شے اے۔ پر ہر شے ہر ویلے چنگی نہیں ہوندی۔ انتخاب دی ازادی
چنگی ازادی اے۔ سرمایہ داری دا کنزیومر ازم ناں دا وسیب ایس ازادی نوں
واہوا چُکدا رہندا اے۔ تہاڈے کول اک تون زیادہ شیواں وچوں انتخاب دی سہولت
ہونی چاہیدی اے تے نالے ایہہ فیصلہ تہاڈا ہونا چاہیدا اے، اوہ کہندا اے، کہ
تُسی ایہناں وچوں کیہ لینا چاہندے او۔

ایہہ وسیب سائون رٹاندا رہندا اے بئی ایہہ انتخاب دی ازادی وڈی نعمت اے۔
ایہو تے جیون دا اصل رنگ اے۔ جد وی میں ایہہ گردان سندا آں، مینوں اوس
روندی کُرن لاندی بے بے دا انٹرویو چیتے آجاندا اے۔ گوری سی، اوسٹریلین۔
کُجھ ورہیاں دی گل اے، اوہناں دے علاقے وچ ہڑ آگیا۔ گھر پانی وچ ڈبیا پیا
سی تے اوہ اپنے دو نِگے پُتر پھڑ کے اک رُکھ نال چمبڑی پئی سی کہ پانی دا
اک زور دا ریلا آگیا۔ پانی دا زور اینا سی کہ اوہ دوویں پُتر پھڑ کے رُکھ نال
چمبڑی نہیں سی رہ سکدی۔ اک پُتر اوہنوں چھڈنا پینا سی۔ ہُن کیہڑا پُتر اوہنے
آپنے کول رکھنا سی، ایس انتخاب دی اوہنوں کھلی ازادی سی۔ اپنا اک نیانا بچان
لئی اوہنوں ایس کر بناک ازادی دا استعمال کرنا پیا۔

چنگا تے ایہو اے کہ ایس طرحاں دی کر بناک ازادی سائون بولیاں بہاروں نہ
ہنڈانی پوے۔ اسی قومی بولیاں وی سیکھیے تے بین الاقوامی بولیاں وی۔ پر
جدوں سُنفا ویکھیے یاں اپنے آپ نال گلاں کریے تے اپنی ماں بولی وچ ای
کریے۔ تے جدوں کسے نوں ویکھ کے اکھی اتھرو آ جان تے چھاتی گھٹ

جاوے، اوس ویلے وی مُونہوں جو نکلے اوہ ماں بولی وچ ای نکلے۔ ربّ
کرے!

انگ۔ 2

ماں بولی

اسو تے کتے دا موسم، جیہنوں اُردو وچ خزاں تے انگریزی وچ فَوَل کہندے اَن، اوہناں ای ودھیا ہوندا اے جیہناں چتر تے وساکھ دا ہوندا اے، جیہنوں اُردو وچ بہار تے انگریزی وچ سپرنگ کہی دا اے۔ سخت موسم بدل جاندا اے، درجائے حرارت سوکھا ہو جاندا اے تے سُورج دی روشنی بولی ہو جاندی اے جستوں ہر شے دا رنگ نکھر آندا اے۔ طبیعت وچ خُشی جیہی وڑ آوندی اے۔ ہر شے چنگی چنگی لگن لگ پیندی اے۔ پنجاب دی ریت اے کہ جدوں وی موسم بدلددا اے، اسی میلہ ٹھیلا لا کے نچدے گاؤندے اَن۔ پنجاب دیاں ریتاں پنجاب دی بھوئیں تو پُنگردیاں نیں کیونجے ایہہ ایتھوں دے موسماں، رُکھاں، جنوراں، دریاواں تے مٹی نال جُڑیاں نیں۔

ریتی رواجان دے نال ساڈے جذبات وی پنجاب دی بھوئیں نال ای جُڑے نیں، تے ایہناں دا اظہار وی۔ نیانا جدوں ڈِگ پوے تے ہر دیس دی ماں تَرَف پیندی اے تے کُجھ ناں کُجھ کہندی اے۔ اوہ جو وی کہندی اے، نیانے دی پیڑ دا علاج

اوبی لفظ کردے نیں۔ ساڈیاں ماواں کھندیاں سَن، ہائے میں مَر گئی، رب دیاں رکھاں تے ہائے میں صدقے۔ کیونجے میں بالپنے وچ بے بے نُوں اپنے وَل نسدے ایہی کھندے سُنیا اے، ایس لئی مینوں ماں دی نیانے لئی تڑفاہٹ واسطے ایہو جملے سب توں اثرانگیز لگدے نیں۔ ایہہ دوسری زبانان نال بُغض نہیں، اپنی ماں بولی دا اثر اے جیہڑا مینوں میری ثقافت، میریاں جڑاں نال جوڑدا اے۔

اے جئی مئی گل اے کہ ساڈی ماں بولی ساڈی سوچ، تے سوچن دے انگ تے واہوا اثر انداز ہوندی اے۔ اسی گل کرن لئی اپنی ماں بولی ایس لئی استعمال کرنے ہاں کہ اسی سوچنے اپنی ماں بولی وچ آں۔ جس بولی وچ اسی اپنے آپ نال گلاں کرنے آں اوسی زبان وچ دوجیاں نال وی سب توں ودھیا گل کر سكدے آں۔ بولی گل اگالدى اے، جمدى نہیں۔ گل جمدى بندے دے بھیترا اے۔ بھیترا ڈونگا ہووے تے گل وی ڈونگی ای نکلدى اے، بولی بھاویں کوئی وی ہووے۔ میں پولش ناول رینبو، جرمن ناول سدھارتھ تے ہندوستانی ناول دلی پڑھے ہوئے نیں۔ میں سمجھداں ساں کہ میں پولش ناول انگریزی وچ، تے جرمن تے ہندوستانی ناول اُردو وچ پڑھے ہوئے نیں۔ کجھ عرصہ پہلاں میں اپنیاں کتاباں ویکھ رہیا ساں تے پتا لگیا کہ میں روسی ناول پنجابی وچ، جرمن ناول اُردو وچ تے ہندوستانی ناول انگریزی وچ پڑھیا سی۔ ناولاں دی گل اپنی کو زوردار سی کہ مینوں ایہہ چیتے ای نہیں رہیا کہ گل کیہڑی بولی وچ پڑھی سی۔ بولی گل نوں ودھیا کردی اے، ودھا نہیں سكدی۔ جیہڑی بولی وچ اسی سوچدے آں اوس وچ سب توں ودھیا انگ نال گل کر وی سكدے آں تے سمجھ وی لیندے آں۔

بولی آپ نہیں بولدی، بندے بولدے نیں۔ بولی وی بولدے نیں تے ماں بولی وی۔
 لوکی بولدے نیں تے جُڑدے نیں۔ بولی بولدے نیں تاں اوہ کم کر سگن، لین دین
 کر سگن تے حساب کِتاب کر سگن، تے ماں بولی بولدے نیں تاں دُکھ سُکھ کر
 سگن۔ بولی بندیاں دے وچار جوڑدی اے، تے ماں بولی جذبات۔ لین دین، حساب
 کِتاب دی گل کِسے وی زبان وچ کیتی جا سگدی اے، پر دُکھ سُکھ دی گل
 صرف ماں بولی وچ ہوندی اے۔ کِسے دا وین سُن کے رو پینا تے کِسے دا
 مخول سُن کے ہس پینا، اے صرف ماں بولی وچ ای ہو سکدا اے۔ ماں بولی اوہ
 بولی ہوندی اے جیہدے وچ ماں سائوں لوریاں سُناندی اے، روئے تے چُپ
 کراندی اے تے لاڈ کردی اے۔ ایہو زبان ہوندی اے جیہڑی نسلان توں ساڈیاں
 ماواں سائوں گودی چُک کے ساڈے نال بولدیاں نیں۔ ایہہ اوہ بولی ہوندی اے
 جیہڑی سائوں دُنیا توں روشناس کراندی اے۔ دسدی اے کہ دُنیا کِنج بنی، کِنے
 بنائی۔ اسی کون آن، کِتھوں آئے آن تے مر کے کِتھے چلے جاواں گے۔ رشتے
 کیہ ہوندے نیں، چنگا مندا کیہ ہوندا اے، نیکی بدی کیہ ہوندی اے۔ ماں بولی اوہ
 عینک ہوندی اے جِستوں اسی جِنڈری نُوں ویکھدے آن، پرکھدے آن۔ ماں بولی
 رنگاں دی اوہ بساط ہوندی اے جِستوں اسی اپنی جِنڈری دے نقشے نُوں رنگین
 کردے آن۔

وڈے جیہڑی بولی بالان نال بولدے نیں، جو کُجھ اوہناں کہندے نیں، جو بالان نال
 گردے نیں، اوہ بال ساری حیاتی نہیں بھلدے۔

میں تیجی وچ پڑھدا ساں، اسی اوہناں دِناں اسلام آباد رہندے ساں۔ سارا دِن مے
 فیئر دیاں چینگماں کھا کھا کے اندروں نکلدے سٹکر جمع کر دے کہ اک توں

سو نمبر تیکر دے سٹکر پورے ہون گے تے چینگماں دا پورا ڈبّا مُفت لبھے گا۔
 جوانی دی چینگم ہوندى سی پر ساڈے کول جوانی وی ہر ویلے نہیں سی ہویا
 کردی۔ پر چینگم دا مزا تے مُفت ڈبے دا لالچ سانوں ساہ نہیں سی لین دیندا۔ ہر
 ویلے ایدھروں اُدھروں جوانی اٹھیانیاں لبھنیاں وی اینیاں سوکھیاں کوئی نہیں سَن۔ پیو
 چینگم لین۔ جوانیاں اٹھیانیاں لبھنیاں وی اینیاں سوکھیاں کوئی نہیں سَن۔ پیو
 سرکاری نوکر سی تے حرام کھاندا کوئی نہیں سی۔ سو ماروی روڈ تے رہندے
 وی جناح سوپر مارکیٹ یاں پیدل جائی دا سی یاں فیر مارکیٹ دے پچھلے پاسے
 گڈی کھلار کے اندروں اندر پیدل مارکیٹ دے اگلے پاسے اپڑی دا سی۔ ایہہ
 سب کجھ ایس لئی کہ گڈی فالتو دو کلومیٹر نہ چلے، پٹرول دی بچت ہووے۔ فیر
 وی ہر ویلے چینگم کھانا اوہی گل سی کہ پلے نہیں دھیلا، تے کردی میلہ میلہ۔
 اک دن تایا جی ڈاکٹر اجمل ہوری آئے ہوئے سَن۔ وڈے وی سَن تے گورنمنٹ
 کالج لہور دے المشہور پرفیسر وی رہے ہوئے سَن، بے بے نے میری شکیت
 لائی۔ اک تے نلیق اے، سکول دیاں کتاباں نہیں پڑھدا، اُتوں ہر ویلے فضول
 کہانیاں پڑھدا رہندا اے۔ بالان نوں تے اُنج ای ماپے وڈے وڈے تے طاقتور جِناں
 جیہے لگدے نیں، اُتوں تایا جی اوہناں توں وی وڈے، مینوں تے اِنج پیا جاپن
 لگ پیا بئی میں کسے دیو دے اگے پیش کر دتا گیا واں۔ میں تیار ہو گیا جھڑکاں
 کھان لئی۔ تایا جی نے واہوا شوق نال پُچھیا پُتر کیہ پڑھ رہیاں این اج کل؟ میں
 حریان جیہا ہو کے دسیا کہ اشتیاق احمد دے جسوسی ناول تے عُمر و عیار دی
 طلسم ہوشربا۔ اوہنا اوسے ویلے مینوں گڈی وچ باہیا تے ایف سکس دی کورڈ
 مارکیٹ لے گئے۔ اوتھے مینوں طلسم ہوشوربا دیاں دس جِلداں تے اشتیاق احمد
 دے چار جسوسی ناول لے دتے۔ ایہدے نال دو کم ہوئے۔ اک تے میں تِن دن

سگولوں چھٹی کر کے دن رات لا کے ست ناول پڑھ لئے، جیہدے نال میری پڑھن دی ایئی گو سپیڈ بن گئی کہ فیر بس مینوں پڑھن توں کدی کوئی نہیں ٹک سکيا۔ تے دوجا میں ویکھیا بئی اک بندا جیہڑا ماں پیاں توں وی وڈا اے تے جیہدی ماں پے وی وڈی عزت کردے نیں، اوہ میرے ناول پڑھن تے خُش اے۔ ہُن مینوں پک ہو گیا کہ میں کوئی غلط کم نہیں کر رہیا ساں، بس میرا تے مایاں دا اِختِلافِ رائے سی جیہدے وچ ما پیاں دے وڈے میرے نال سَن۔ فیر میں گرمیاں دی چھٹیاں ساری ساری دُپہر بند سٹور وچ رضائیاں دے اُتے بہہ کے ناول پڑھدا رہندا۔ نوویں اپڑدے آپے ای میں ناولاں نال تریخ وی پڑھنی شروع کر دئی، تے فیر چل سو چل۔ پر بچپن وچ تایا جی دا مینوں ایہہ پک کرانا کہ میرا کتاباں پڑھنا اوہناں چنگا لگدا اے، شاید میری پڑھن دی عادت لئی سب توں وڈی ٹیک سی۔

بندا بہاویں کنا مرضی ای وڈا کیوں نہ ہو جاوے، جو کجھ اوہنوں بچپن وچ سکھا دتا جاندا اے اوستوں یاں تے اوہ نکل نہیں سکدا یاں فیر ساری عمر اوستوں نکلن لئی اپنے آپ نال ای لڑدا رہندا اے۔ واہوا ورھیاں پچھے اک ڈوگومینٹری ویکھی سی کہ گورے مچھیاں دے بالان نوں ویہہ دن دریا دے پانی وچ رکھدے نیں تے فیر اوہناں نوں سمندر وچ چھڈ دیندے نیں۔ مچھیاں ساری حیاتی سمندر وچ ای رہندیاں کھانڈیاں پیندیاں نیں، پر بچپن اوہناں دا پچھا نہیں چھڈدا۔ بچپن دے اوس دریائی پانی دی خُشبو اوہناں ہر ویلے تڑفاندی رہندی اے تے اخیر وڈیاں ہو کے اوہ اپنے بچپن دے پانی نوں لبھدیاں فیر سمندر دے اوسی کنارے تے آجانڈیاں نیں جتھوں اوہناں سینسداناں نیں چھڈیا سی۔

اوتھے اسلام آباد وچ ساڈی گلی وچ اک خاندان رہندا سی۔ ما پے تے اوہناں دے
 تین مُنڈے۔ چھوٹے دو ساڈے وی یار سَن۔ وڈا خُشباش خاندان سی۔ فیر اسی لہور
 آگئے۔ دو کُو ورہیاں بعد پتا چلیا کہ سب توں نِگا مُنڈا، جیہڑا اوس ویلے
 پنجویں پڑھدا سی، عید آلے دِن عیدی جوڑ کے اپنے مسیر نال ہوٹل وچ
 سوئمنگ کرن گیا، تے تلاء وچ ڈُب کے مر گیا۔ دو کُو ورہے بعد پتا لگیا کہ
 اوہدی ماں اوہنوں روندی مر گئی۔ اپنی ڈھڈ گھڑولی نوں ہتھی دفنا کے کُر لاندی
 رہی، پر کوئی کیہ کر سکدا سی؟ فیر جدوں اوہنوں جاپیا ہونا اے بئی رب دے
 سارے ناواں وچوں سب توں ڈاھڈا ناں تے الصمد ای اے تے فیر ایہو سوچیا
 ہونا اے کہ چلو میں ای بال کول جانی آن۔ یاں مل جاوے گا یاں میری جان
 چھٹے گی۔ مر گئی۔ ہور کوئی اک ورہے پچھوں خبر ملی کے موئے بال دے
 پیو نے نواں ویاہ کر لیا۔ اوس ویلے تے مینوں چوچا بُوری تے بہوں غصّہ اوندا
 سی کہ کِنا بھیڑا کم کیتا سو۔ پر ہُن جاپدا اے اوہ غصّہ میرا نہیں سی، اوہ تے
 سُن سنا کے سی۔ جو کُجھ آل دوالے کہیا جا رہیا سی میں وی اوہی کہہ رہیا
 ساں، تے اوہی مسوس کر رہیا ساں۔ ہُن سوچنا واں چوچے نے کیہ کیتا۔ نِگا پُتر
 اکھاں ساہمنے مر گیا، ووہٹی وی مر گئی۔ چوچے دا حال تے یتیم بال ورگا ہو
 گیا سی جیہدے ماپے مر گئے ہون۔ نِگے بال ہتھّاں وچ مر جان تے وڈے وڈیاں
 دی جنت دی لالچ مُک جاندی اے۔ چنگا ای کیتا سو جو جندری نویں کرن دی
 چھائی۔ ہوئی تے نہیں ہووے گی، پر ہُن مینوں سمجھے اوندی اے بئی ایہہ
 چاچے دا اظہار سی بئی ربّ دا سب توں ڈاھڈا ناں اے الصمد۔ بے نیاز!

اوہ جوانی آلی چیمنگاں کھولی دیاں سَن تے تھلّوں اک سفید کاغذ وچ لِپٹیاں
گلابی چیمنگاں نکلدیاں سَن۔ ہُن اسلام آباد بارے سوچناں آن تے دو ای شیواں
چیتے اوندیاں نیں۔ سفید کاغذ وچ لِپٹیاں چیمنگاں، تے سفید کفن وچ لِپٹیاں بال۔
جسراں بال مر جاوے تے مڑ نہیں اوندا، ماں بولی وی مر جاوے تے مڑ نہیں آ
سکدی۔ فیر بچپن دیاں یاداں، چیمنگاں تے موئے یار بارے گلاں خورے کسراں
دسیاں جاوَن۔ حساب کتاب تے نُوجی بولی وی کر لئی دا اے، موئے یار دا
کُراپا بندا کسراں کرے؟

وڈیاں بولیاں ضرور سکھنیاں چاہیدیاں نیں۔ دُنیا نال رابطے دا ذریعہ
ایہو اے۔ اُنج اے وی ہُن مسئلا نہیں رہنا۔ جسراں ٹیکنولوجی ترقی پئی کر دی
اے، پنج ست ورھیاں دی گل اے کہ اک بندا چینی ہووے تے نُوجا پنجابی، تے
وچکار اک ڈبّی رکھ کے بولی جان گے۔ ڈبّی چینی نُوں پنجابی تے پنجابی نُوں
چینی وچ ورتی جاوے گی۔ اے کم شروع تے ہو وی گیا اے۔ کسے وی دیس
جاوئیے، گوگل ٹرانسلیٹر اپنے فون وچ نال لے جاوو تے جیہڑی مرضی بولی
دے بندے نال اپنی بولی وچ گل کرو۔ کتاباں وی ایسی طرحاں منٹاں سکنتاں وچ
ترجمہ ہو جایا کرن گیاں۔ فیروی ساڈے ول انگریزی دا واہوا رواج اے۔ جیہدی
انگریزی جٹی چنگی، اوہ اوٹا ای لَیق۔ جنّوں ویکھو بچیاں نُوں پنجابی چھڈ
انگریزی سکھائی جاندا اے۔ تے انگریزی کم وی واہوا اوندی اے۔ پر ضروری
نہیں ہوندا جو شے اج کم آرہی ہووے اوہ ہمیشہ ای کم اوندی رہے۔ جدوں بھیڈو
فُربانی لئی لیاندے آن تے اوہدی وڈی خاطر مدارت کرنے آن۔ اوہنوں مہندی
لانے آن، گھنگرو پانے آن، چنگا کھوانے آن۔ بھیڈو تے سوچدا ہووے گا بئی

ایہہ تے میرے بُہت ای سگے نیں۔ اوہ تے جدوں اوہنوں لمیاں پا کے اوبدی دھون تے چھری پھیری دی اے اوس ویلے وچارا سوچدا ہووے گا بنی ایہہ میرے نال ہوئی کیہ اے؟ وڈیاں بولیاں وی سائوں چارا پانی پا کے ساڈی ماں بولی دی دھون تے چھری پئییاں پھیردیاں نیں۔

عقل وی آپ ای کرنی پیندی اے، آپنے آپ نہیں ہوندى۔ اٹلی دے چرچاں وچ یسوع دے نال وڈے دینی بزرگاں دے بُت وی ہوندے سن۔ اک وڈا عقل مند بندا اک بزرگ دا منن آلا سی۔ اوہ دس ورھے مسلسل ہر اتوار گرجے جاندا تے بزرگ دے بُت اگے ہتھ جوڑ کے بنتی کردا بنی میری لاٹری کڈھ دے۔ لاٹری نہ نکلے۔ مُرید وی باز نہ آوے۔ اک دن جو اوہ بُت اگے اپڑیا تے بُت وچ جان پے گئی، بزرگ نے مرید اگے ہتھ جوڑے تے کہن لگا، یار میں تاں پہلی واری ای تیری لاٹری کڈھوں ساں، پر توں مہربانی کر لاٹری دا ٹکٹ تے خرید لے۔ گورے وی ساڈے بزرگ بنے کھلوتے نیں۔ بجلی ایجاد کیتی۔ کمپیوٹر ایجاد کیتا۔ کمپیوٹر وچ پنجابی پائی۔ پنجابی تے دوجی زبانان دے ترجمے دے سوفٹوئیر بنائے۔ ہُن وی جے اسی ماں بولی نہ ٹوریے تے فیر اسان تے سیانے باندر وچ کیہ فرق رہ جاوے؟ سیانے باندر دی وی اک کہانی اے۔ کہندے نیں دس ہزار باندران نُوں سٹاک ایکسچینج تے بہا دیو تے اوہناں دو بٹن دے دیو، اک بٹن اک کمپنی دے شیئر خریدن واسطے تے دوجا دوجی کمپنی دے شیئر خریدن واسطے۔ ہُن باندر بٹن دبّن گے۔ ادھے اک بٹن دبّن گے تے ادھے دوجا بٹن۔ یعنی ادھے باندران نُوں پیدا ہووے گا تے ادھیاں نُوں نقصان۔ نقصان آلے باندر کڈھ دیو تے باقیان نُوں فیر بٹن دبّن دیو۔ فیر اوہی ہووے گا، ادھے باندر

اِک بٹن دبن گے تے ادھے دوجا۔ فیر ادھے مُنافع کمان گے تے ادھے نُقصان۔
 فیر نُقصان آلے کڈھ دیو۔ ایسراں کردے کردے اِخیر وچ اِگو باندر رہ جاوے گا۔
 ایہہ اوہ باندر ہووے گا جیہنے ہمیشہ مُنافع آلا بٹن دیا ہووے گا۔ ہر بندا باندر
 نُوں پیرو بنا کے لگ پوے گا تھیوریاں کڈھن۔ اِک کہے گا، ایہہ باندر کیلے
 کھاندا اے ایس لئی اینا سیانا اے، سیان پُنے لئی کیلے کھانے چاہیدے نیں۔ دوجا
 آکھے گا ایہہ باندر پُونچھل نال پُٹھا لٹکدا اے ایس لئی اینا سیانا اے، سیان پُنے
 لئی پُٹھے لٹکو۔ کوئی وی بندا ہڈ بھن کے کمائی کرن نُوں تیار نہیں۔ ہر بندا بس
 فٹا فٹ دولتیاں دے انبار چاہندا اے۔ ساری مُسلا قوم سیانے باندر وانگ پُٹھی
 لٹکن لئی تیار اے، پینڈا کرن لئی نہیں۔ اسی کم نہیں کرنا چاہندے، سکھن دی پیڑ
 نہیں جرنا چاہندے، بس سیانے باندر وانگ ہر کم فٹا فٹ تے بہترین ہویا چاہنے
 آں۔ ایسراں نہ تے ہوندا اے تے نہ کدی ہونا اے۔ آپ مویاں بن وی کدی سورگ
 لبھیا اے؟ ماں بولی توری رکھن لئی وی سانوں پینڈا کرنا پوے گا، صرف گلاں
 باتاں کرن نال تے انیاں جانیاں وکھان نال ایہنے نہیں جے تُرنا۔ اسی ماں بولی
 ایس طرحاں لے رہے آں جسراں وڈے دولت نُوں لیا کردے سن؛ یعنی ہتھ دی
 میل۔ اج ہتھوں تلک وی گئی تے کوئی گل نہیں، کل فیر آ جاوے گی۔ ماں بولی
 بولنی نہیں، پڑھنی نہیں، لکھنی نہیں، اوہدی لاج نہیں رکھنی تے فیر وی ایہو
 مان رکھنا بئی مردی نہیں۔ ایہہ تے سیانے باندر آلی ای گل اے۔

سُنیا اے سٹیفن ہاکنگ نے کہیا اے کہ علم دی سب توں وڈی دُشمن جہالت نہیں،
 سیان پُنے دا جھاکا اے۔ ایس بارے سُقراط دی وی اِک کہانی واہوا مشہور اے۔
 ایتھنز وچ اِک وڈی دیوی سی ڈیلیفی، اوہدے مندر وچ جیہڑی دیوداسی سی

اوہنوں کوئی گل پُچھو تے اوہ دیوی نُون پُچھ کے دَس دیندی سی۔ سُقراط دے
 بیلی نے دیوی کولوں پُچھیا بئی ایتھنز وچ سب توں سیانا بندا کون اے؟ دیوی
 نے جواب دِتا سُقراط بیلی نے ایہہ گل سُقراط نُون دسی تے اوہ حریان ہویا۔ کہن
 لگا بئی مینوں تے کُجھ وی نہیں آندا جاندا، میں تے کتھوں دا وی سیانا نہیں، پر
 دیوی وی دیوی اے، کُوڑ تے نہیں مار سگدی، فیر گل کیہ اے؟ ایہدی تہہ تیکر
 اپڑن لئی سُقراط ایتھنز دے اک مئے گئے سیانے کول گیا تے اوہدے نال گل
 بات کیتی۔ تھوڑا کُو چر گل کر کے اوہنوں سمجھ آگئی بئی ایہہ سیانا تے سُقراط
 ونگر ای بے علما اے، بس اپنے آپ نُون سمجھدا ڈاھڈا سیانا اے۔ اوہنوں چھٹ
 کے اوہ فیر اک دُوجے مشہور سیانے کول گیا۔ اوتھے وی ایہو ہویا۔ کُجھ چر
 وچ ای سُقراط نُون پتا لگ گیا بئی ایہنوں وی آندا جاندا کوئی نہیں، ایہہ وی بس
 اپنے ولوں ای ترم خاں بنیا کھلوتا اے۔ ایسے طرحاں سُقراط نے ایتھنز دے
 سارے سیانے چھان لئے، تے سارے ای سیانے جھاویں نکلے۔ سُقراط سوچی
 پے گیا۔ تے ہن سُقراط نُون گل سمجھ آگئی تے اوہنے کہیا، اوہ بندا جیہنوں اپنی
 بے علمی دا سیہان نہیں، مُورکھ اے۔ مینوں دیوی نے سیانا ایس لئی آکھیا اے
 کیونجے مینوں گھٹ و گھٹ ایہہ تے پتا اے کہ مینوں کُجھ نہیں آندا۔ اجکل ہر
 پنجابی ایہو سمجھی بیٹھا اے بئی پنجابی تے اوہدی گھر دی لونڈی اے۔ پنجابی
 تے اوہنوں اوندی ای اے، اوہ پنجابی جو ہویا۔ پر جے آکھو ذرا پنجابی لکھ کے
 تے وکھاؤ تے جواب دین گے، اوہ اسی تے کدی لکھی نہیں۔ پڑھن نُون آکھو تے
 فیر ایہو جواب، اسی تے کدی پڑھی نہیں۔ بولن نُون آکھو تے کہن گے، بولنے
 آن، نوکراں نال اسی پنجابی ای بولنے آن، اُنچ ہولی ہولی اوہناں اُردو سکھا رہے

آں۔ نالے اگلے ای ساہ وچ دسن گے کہ اوہ پنجابی بولی تے ثقافت نال کنا پیار
کردے نیں۔ انمٹی ڈیلی دیوی، توں سائون بڑے چیتے اوندی ایں!

انگ۔ 3

پنجابناں

پنجاب دے اُتے تے الزام ای بڑے نیں۔ کوئی کہندا اے پنجابی بے غیرت ہوندے
نیں، جدوں وی کسے نے پنجاب تے حملہ کیتا تے ایہ لڑن دے بجائے سر
جھکا کے اوہدے پیری پے گئے۔ کوئی کہندا اے پنجابی بے غیرت نیں کیونجے
ایہ اپنیاں سوانیاں گھروں باہر کڈھ کے اوہناں کولوں کم کراندے نیں تے اوہ
کھلے تھائیں گدے پانڈیاں پھردیاں نیں۔ کوئی آہندا اے پنجابی ڈنگر تے گنوار
قوم اے تے کوئی بولدا اے بئی ایہ ایس جوگے ای نہیں کہ کسے ہور قوم تے
حملہ کر کے اپنی راجھدانی بناندے۔

پنجاب دے مسئلے وی واہوا نیں۔ پنجابی زبان نویں نسل بولنا نہیں چاہندی، پڑھنا
لکھنا تے دُور دی گل اے۔ تے جے کوئی پڑھنا لکھنا چاہوے ای تے فیر لپیاں
دی چہنج اے۔ چڑھدیاں نے شاہمکھی نہیں سکھنی تے لہندیاں نے گُرمکھی نہیں
سکھنی۔ پنجاب وچ کوئی پنجابی نہیں رہندا۔ ہر کوئی دُوسرے دیساں توں آیا ہویا
اے۔ کوئی عرب توں اپڑیا اے تے کوئی ایرانوں، تے یاں فیر کتھے ہوروں۔

دھرتی وی اِکٹھی نہیں، چڑھدی ہندوستان کول اے، لہندی پاکِستان کول، تے
رہندی ساری دُنیا وچ کھلری پئی اے۔

چڑھدا پنجاب اُنج ای تِن صوبیاں وچ ونڈیا پیا اے، پنجاب، ہریانہ تے ہموچل
پردیش۔ لیہندے وچ کوئی بہاولپور نُون ایستوں کڈھنا چاہندا اے تے کوئی
سرائیکی بن کے وکھرا ہونا چاہندا اے۔ تیجا پنجاب جیہنوں کہندے اَن، دُنیا وچ
کھلرے پئے پنجابی نیں، کُجھ کنیڈا، کُجھ امریکا، کُجھ یورپ تے باقی ایدھر
اُدھر۔ پنجابی جے دُوجے دیساں وچ جا کے وَس رہے نیں تے ایہہ اِک گلوبل
فینومینا اے۔ ہمیشہ توں ایسے طرح ہوندا آیا اے، جتھے دانے بُہتے ہون اوتھے
لوکی ہجرت کردے ای نیں۔ صِرف پنجابی ای نہیں، ساری دُنیا توں لوکی اپنے
دیس چھڈّ کے دُوجے دیساں وچ جا وَسدے نیں، جتھے کھان کمان دے موقعے
ودھیا ہون۔ پر ایہہ کیہ گل ہوئی کے پنجاب وچ کوئی پنجابی نہیں؟ پہلیاں
زمانیاں وچ زرخیز زوئیں آلا دیس سب توں ودھیا ہوندا سی۔ تے پنجاب دی
زوئیں دُنیا دی زرخیز ترین زوئیں وچوں اے۔ ایس لئی ساری دُنیا توں لوکی
ایتھے آ آ کے وسدے رہے۔ کُجھ حملہ کر کے، تے کُجھ اوہیں ای۔

ہر پنجابی دا شجرہ ایٹا کُو لَمّا اے کہ پنجابوں باہر نکلی جاندا اے۔ گُجر کہندے
نیں اسی جورجیا توں آئے اَن۔ راجپوت تے جٹ کہندے نیں اسی وسطی ایشیا
دے ہُن اَن۔ مُغل کہندے نیں اوہ ازبکستان توں آئے نیں۔ قریشی، علوی، نقوی
وغیرہ کہندے نیں اوہ عرب نیں۔ کوئی اپنی جدّ ایران توں ملاندا اے تے کوئی
تُرکی توں۔ کوئی کشمیری اے تے کوئی افغانی۔ جے میں پگّ لے کے پنجاب
دی دھرتی تے نکلاں بئی اوہدے سر پاواں گا جیہدی جڑ پنجاب وچوں پُنگری

ہوے گی، تے خورے کنا کو چر مینوں لور لور پھرنا پوے، پنجاب وچ پنجابی
 لبھدیاں۔ کیہ پنجاب اپنا بھیڑا اے کہ پنجاب دا کوئی وی واسی اپنے آپ نوں
 پنجابی نہیں کیہوانا چاہندا؟

جینیاتی Genetics سائنس سانوں دسوی اے بئی بال دی ادھی میراث پیو
 کولوں آندی اے تے ادھی ماں کولوں۔ یعنی میرے پُرکھ جدوں عرب دے
 ریگستاناں توں ایس زرخیز دھرتی تے آکے وس پئے تے عربی تے پنجابی
 جینز Genes رلنا ملنا شروع ہو گئیاں۔ جدوں پہلے عربی پُرکھ نے ایتھے ویاہ
 کیتا تے نُوجی پیڑھی دے بال وچ ادھی جینز عربی پیو دیاں آ گئیاں تے ادھی
 پنجابن ماں دیاں۔ ایس پنجاہ فیصد عربی جینز آلے بال نے جدوں ایتھے ویاہ کیتا
 تے تیجی پیڑھی دے بال وچ عربی جینز اپنے پیو کولوں وی ادھیاں آئیاں، یعنی
 پنجی فیصد۔ ایہدے اگے چوتھی پیڑھی وچ جینزاں رہ گئیاں ساڈھے بارہاں
 فیصد تے پنجویں وچ سوا چھ فیصد۔ تے میرے عرب توں آئے خالص عربی
 پُرکھ، جیہناں دیاں جینز ہزاراں ورھیاں توں سو فیصدی عربی سن، اوہناں دی
 پنجاب وچ وسن تے چھٹی پیڑھی وچ عربی جینزاں رہ گئیاں تِن فیصد۔ پر آج
 وی ایہ تِن فیصد عربی جینزاں تے ستانویں فیصد پنجابی جینزاں آلے صاب
 اپنے نوں قُریشی لکھواندے نیں تے کہندے نیں اوہ عربی النسل نیں۔ نسلاں توں
 پنجاب وچ رہندے نیں، ایہدی کنک کھا کے ایہنوں ای گالھ کڈدے نیں۔ کہندے
 نیں پنجابی تے ڈگے نیں، جانگلی نیں۔

دھوتی گرتا شہراں وچ تے کیہ، ہُن پنڈاں وچ وی نہیں دسدا۔ ساگ، مسی روٹی
 تے چاٹی دی لسی نہ کسے گھر وچ بندی اے تے نہ ای کسے ہوٹل توں لبھدی

اے۔ سگولوں وچ نوٹس جاری ہوندے نیں جے کوئی بال پنجابی بولدا پھڑیا گیا تے اوہنوں سگولوں کڈھ دتا جاوے گا۔ ایہہ لیہندے پنجاب دی گل اے۔ لوکی پنجابی ثقافت نوں ایس لئی چھڈدے جا رہے نیں کیونجے نوں نسل نوں لگدا اے پنجاب دی دھرتی عقلوں تے غیرتوں بنجر اے، ایتھوں دی لوکائی جانگلی تے ایتھوں دی ثقافت گھٹیا اے۔ دُنیا دی ہر دھرتی دا کھانا فاسٹ فوڈ، پانا ولیتی فیشن، تے بولی انٹرنیشنل زبان دے ہتھوں ہری جاندے نیں۔ پر پنجاب وچ پنجابی آپنیاں شیواں نوں گھٹیا سمجھ کے چھڈ رہے نیں۔

زبان نوں لوو۔ صوفیاں تے گرواں دی زبان نوں پنجابی آپ ای کہندے نیں ایہہ جاہیلاں دی زبان اے۔ ایہدے وچ چنگی گل نہیں ہو سکتی، نوں گل نہیں ہو سکتی، علمی گل نہیں ہو سکتی۔ جدوں کسے علم دے بارے پنجابی وچ کوئی گل ای نہیں کرے گا، تے پنجابی وچ علمی گل کس طرح ہووے گی؟ جس شے واسطے زبان نوں ورتنا بند کر دوو گے، اوس شے واسطے زبان بے کار ہو جاوے گی۔ ہر شے لئی زبان نوں ورتنا بند کر دوو گے تے زبان مَر جاوے گی۔ زبان تے رہندی ثقافت وچ اک بُہت وڈا فرق ہوندا اے۔ سمجھو اسی اک تریخی عمارت نوں چھڈ دئیے۔ پنجاہ ورہیاں پچھوں سائوں چیتے آئے بئی ایہہ عمارت تے ساڈی بڑی دولت اے، تے کجھ ہتھوں نہیں جاوے گا۔ عمارت اوتھے ای موجود ہووے گی، بس حالت خراب ہو چُگی ہووے گی۔ اسی اوسنوں پینٹ پالش کر کے فیر چنگی بھلی کر لوں گے۔ پر ایہی کجھ جے اسی زبان نال کریے تے بیڑہ ای دُب سکدا اے۔ جے اسی پنجاہ سال کبھی، پنج سال وی زبان بولنا چھڈ

دئیے، زبان مَر جاوے گی، مُکّ جاوے گی۔ تے جدوں زبان اِک واری مَر
جاوے تے فیر مُڑ نہیں جیوندی۔

زبان مرن نال نری بولی ای نہیں مردی، تریخ وی مَر جاندی اے تے ثقافت وی۔
اج جے میں لیہندے پنجاب وچ کالج دے بالان نُوں پُچھاں اوہ شیکسپئیر، نیپولین
تے کُولکس کلین بارے جاندے نیں، تے اوہ نہ وی جاندے ہوں تے اوہناں
ایہناں بارے کُجھ نا کُجھ سُنیا ضرور ہووے گا۔ پر ایہناں ای بالان نُوں میں
پُچھاں بئی اوہ ہری سنگھ نلوا، دُلا بھٹی، اُستاد دامن تے بھنگی مسل بارے
جاندے نیں تے اوہ بٹر بٹر مینوں ویکھن گے۔ اوہناں ایہہ ناں ای کدی نہیں سُنے
ہوں گے۔ جے میں اوہناں نُوں اہرامِ مصر تے بڑپہ بارے پُچھاں تے جے اوہناں
نُوں اہرامِ مصر بارے دَس گلاں پتا ہوں گیاں تے بڑپہ بارے دو ای پتا ہوں
گیاں، تے وادھو چانس ایہو اے کہ ایہناں وچوں وی اِک غلط ہووے گی۔ کیونجے
زبان توں دُوری تھانوں اپنے اتہاس توں وی دُور کر دیندی اے۔ جدوں نُسی اپنی
تریخ بھُل جاندے او، تے نُسی اپنی جڑ بھُل جاندے او۔ دھرتی وچ کھبی جڑوں
بنا نُسی ککھوں ہولے ہو جاندے او۔

آپنی ثقافت، آپنی تریخ تے آپنی زبان پنجابی، نویں نسل ایس لئی چھڈدی جاندی
اے کیونجے اوہناں نُوں نہ تے ایہہ پتا اے کہ اوہناں دے ہر اِک خلیے وچ
نناوے فیصد جینز پنجابی ہین، تے نہ ای ایہہ کہ دُنیا دی سب توں پرانی تہذیب
اوہناں دے پنجابی پُرکھاں نے بنائی سی۔ ایہناں نُوں ایہہ ایس لئی نہیں پتا
کیونجے اسی نہ تے ایس معیار تے پورے اُتر سکے اِن کہ اوہ ساڈے تے فخر

کر سکن تے نہ ای اسی آپنے قابلِ فخر پُرکھاں بارے اوہناں نُون صحیح طرحاں
کُجھ دَس سکے اَن۔

امریکا دی سب توں پرانی تہذیب اولمک کیکھلاندى اے، تے ایہہ 1500 ق-م وچ
شروع ہوئی، یعنی اج توں کوئی ساڈھے تِن ہزار ورھے پہلاں۔ عراقیاں نے بابل
دا شہر 2300 ق-م وچ، یعنی اج توں کوئی سوا چار ہزار ورھے پہلاں بنایا۔
مِصر وچ پہلا ابرام 2700 ق-م وچ بن رہیا سی، یعنی اج توں کوئی ساڈھے
چار ہزار ورھے پہلاں۔ تے ساڈھے پنجاب دی ہڑپہ دی تہذیب مہر گڑھ دے دو
منزلہ گھراں والی آبادیاں توں شروع ہوندى اے۔ ایہہ آبادیاں کوئی 7000 ق-م
یعنی اج توں نو ہزار ورھیاں پہلاں سَن۔ تے 2600 ق-م وچ ہڑپہ تے
مُونجودارو دے شہراں دی تعمیر نال اے دُنیا دی سب توں پرانی، آپنے وقت
دی دُنیا دی سب توں وڈی تے سب توں ترقی یافتہ تہذیب سی۔ ایہہ شہر اج توں
کوئی ساڈھے چار توں پنج ہزار ورھے پہلاں پنجاب دی دھرتی اُتے پنجابیاں نے
بنائے سَن۔ کتھوں نقل نہیں سی ماری۔ کسے توں مدد وی نہیں لئی سی۔ آپ
سوچے سَن، تے آپ بنائے سَن۔ ایہہ اوہ ویلا سی جدوں یورپ وچ لوک کچی
جھونپڑیاں وچ رہندے سَن، تہذیب توں اجے صدیاں دُور سَن۔

جدوں ایہہ کہی دا اے کہ ساڈی ہڑپہ دی تہذیب وچ 2600 ق-م وچ لوکی ترقی
یافتہ شہراں وچ رہندے سَن، تے ایہدا مطبل اے کہ اسی بُہت پرانے زمانے دی
گُل کر رہے اَن۔ کتے پرانے زمانے دی، ایہدا اندازہ کرن لئی چلو زرا تریخ دے
کُجھ وڈے وڈے واقعہ تے نظر پائیے۔

اج کل دے وڈے واقعہت دی گل کریئے تے کہہ سکے آں 11/9، ہیرو شیمہ
تے ناگا ساکی اُتے ایٹم ہماں دا ڈیگے جاناں، کمپیوٹر دی ایجاد، وغیرہ وغیرہ۔

اج تو پنج سو ورھے پہلاں جائیے، یعنی 1500 عیسوی دے آلے دوالے، تے
ویکھدے آں 1526ء وچ بابر نے ہندوستان وچ سلطنتِ مغلیہ دی نیہہ پائی۔
1492ء وچ فرڈیننڈ تے ازابیلا نے غرناطہ فتح کر کے اُندلس Spain وچ
مُسلماناں دا دورِ حکومتُ مکا سٹیا۔ 1492ء وچ ای ملکہ اُندلس دے جہاز راں
کولمبس نے امریکہ دریافت کیتا۔ تے 1453ء وچ تُرکی دی سلطنتِ عثمانیہ دی
نیہہ پئی۔

ایستوں ہور پنج سو ورھے پہلاں چلے جاؤ، کوئی 1000ء دے کول کول۔
ہندوستان وچ محمود غزنوی حملے کر رہیا سی۔ انگلستان وچ نورمن حملہ کر
کے قبضہ کرچکے سن۔ اُندلس وچ ابن الہیثم علم تے فلسفے دی دُنیا وچ دُھماں
پا رہیا سی۔

ایستوں وی پنج سو ورھے پہلاں چلے جائیے، کوئی 500ء دے نیڑے۔
ہندوستان اُتے وسطی ایشیا دے جنگلی ہُن قبائل حملے کر رہے سن۔ عرب وچ
610ء وچ اسلام دا ظہور ہویا سی۔ 537ء وچ رومن شہنشاہ نے استنبول وچ ہایا
سوفیا دا چرچ بنوایا، جیہڑا بعد وچ عثمانیاں نے مسجد بنا لیا تے اج کل میوزیم
بنیا ہویا اے۔

ایستوں ہور پنج سو ورھے پہلاں جا اپڑیے تے صفر عیسوی آجاندا اے۔ فلسطین
وچ حضرت عیسیٰ علیہ السلام پیدا ہوئے۔ 70ء وچ رومناں نے فلسطین تے

حملہ کر کے یہودیوں دا دوسرا ہیکلِ سلیمانی تباہ کر دتا۔ چین دے مغربی سرحدی علاقے دے یوچی قبائل ہندوستان تے حملے کر کے گُشان سلطنت دی نیہہ پا رہے سَن۔

ایستوں وی پنج صدیاں پہلاں جائیے تے پنج سو قبل مسیح ایڑ جانے اَن۔ ایہہ اوہ ویلا سی جدوں یونان وچ سُقراط نے علم دی خاطر زہر دا پیالہ پیتا۔ سُقراط دا شاگرد افلاطون سی تے افلاطون دا شاگرد سی ارسطو۔ تے ارسطو دا شاگرد سی سکندر اعظم جیہنے 326 ق-م وچ پنجاب تے حملہ کیتا۔ ایسے زمانے وچ مہاتما بُدھ ہندوستان وچ بُدھ مت دا پرچار کر رہے سَن۔ چین وچ کنفیوشیئس تے لاؤ زو فلسفے دی روشنی پھیلا رہے سَن۔ تے ایران توں کورش اعظم تے دارا پنجاب تے حملے کر رہے سَن۔

ایستوں ہور پنج سو ورھے پچھے چلے تے 1000 ق-م دے آلے دوالے آ جاواں گے۔ اسرائیل وچ حضرت داؤد علیہ السلام تے حضرت سلیمان علیہ السلام دا زمانہ سی۔ چین وچ ژو سلطنت دا عروج سی۔

ایتھوں ہور وی پنج صدیاں پچھے چلے جائیے تے ایڑ جانے اَن کوئی 1500 ق-م دے زمانے وچ۔ ایس ویلے ہندوستان وچ آریا آ چکے سَن۔ پنجاب وچ ہندو مت دی نیہہ پے چکی سی تے ہندو مت دی سب توں پہلی کتاب رگ وید لکھی جا رہی سی۔ ایران وچ زرتشت اپنے گاتھا لکھ رہیا سی۔ یہودیوں نوں فرعون دی غلامی توں بھجا کہ حضرت موسیٰ علیہ السلام اپنے عصا توں بحر احمر دے دو ٹوٹے کر کے صحرائے سینا لے آئے سَن۔

ایستوں وی پنج سو ورھے پہلاں چلئے تے ہُن ایہہ آگیا جے کوئی 2000 ق-م
 دا زمانہ۔ ایہہ اوہ زمانہ اے جدوں یاہوے یعنی یہودییاں دے مُطابق اوہناں دے
 رب نے حضرت ابراہیم علیہ السلام نُوں آکھیا سی کہ اوہ عراق دے علاقے اُر
 نُوں چھڈ کے کنعان یعنی فلسطین چلے جان تے یاہوے رب نے اوہناں نال وعدہ
 کیتا سی کہ اوہ فلسطین اوہناں تے اوہناں دی اولاد نُوں دے چھڈے گا۔ اپنی
 بندگی دی نشانی دے طور تے یاہوے نے حضرت ابراہیم علیہ السلام نوں اپنی
 نسل دے ہر مُنڈے دا ختنہ کرن دا وی حُکم دتا سی۔

تے جے ایستوں وی پنج صدیاں پچھے چلئے تے آجاندا اے 2500 ق-م۔ تے
 ہُن اسی اپڑے اُن اپنے ہڑپہ دے شہراں وچ۔

ایس ایئی لمی گل دا مقصد ایہہ سی کہ اسی ٹھیک ٹھیک اندازہ لائے بئی
 ساڈی پنجاب دی تہذیب کئی گو پرانی اے۔ ساڈی تہذیب توں پہلاں دُنیا وچ کتھے
 وی تہذیب دا نشان نہیں سی۔ پنجاب دُنیا نُوں، نسلِ انسانی نُوں، تہذیب سکھان آلی
 سب توں پہلی دھرتی اے۔ تے ایہدی تہذیب، علم، ثقافت تے فن، اپنے وقت دے
 دُنیا دے سب توں ودھیا سَن۔

ہڑپہ دی تہذیب وچ علم تے فن اپنے عروج تے سَن۔ ایتھے جدوں میں عروج
 کہہ رہیا واں تے ایہا مطلب اے دُنیا وچ سب توں ودھیا۔ ہڑپہ دیاں شیواں دی
 دُنیا وچ ایئی منگ سی کہ ایتھوں بے شمار شیواں مصر تے بابل تک جاندیاں
 سَن، تے اوتھے ہتھ و ہتھ وکدیاں سَن۔ اوہناں تہذیبیاں وچ ساڈی تہذیب دی واہوا
 عزت سی۔

ایہہ گل نہیں کہ دُنیا ساری دی ساری جنگلی جنوراں وانگ رہندی سی جدوں پنجاب وچ ائین سٹائن تے ڈاکٹر عبدالسلام حمدے سَن۔ دُنیا دیاں پہلی تین تہذیبیاں، دریائے نیل دی مصر دی تہذیب، دجلہ تے فرات دی بابل و نینوا دی تہذیب تے دریائے سندھ دی ہڑپہ دی تہذیب، اگے پچھے ای جمیاں سَن۔ پر دو گلاں چیتے رکھنیاں ضروری نیں۔ اک تے ایہہ کہ تریخ دی گل گردے اسی بڑے آرام نال اگے پچھے کہہ دینے اَن، جسراں دو چار دناں دی گل کر رہے ہوئیے۔ پر ایتھے جدوں اسی پہلیاں تہذیبیاں دے اگے پچھے ہون دی گل کرنے اَن تے اسی دو تین صدیاں دی گل کر رہے اَن۔ ایس لئی بے شک ہڑپہ دی تہذیب ویلے مصر تے عراق دی بابل دیاں تہذیبیاں وی اپنے عروج تے سَن، پر ساڈا تریخ وچ ذرا کُو اگے ہون دا مطلب اے کہ اسی دو تین سو ورھے پہلاں تہذیت یافتہ ہو گئے ساں۔ ایہہ کوئی نگی گل نہیں۔ ہُن جے اسی دو صدیاں دے فرق دا اندازہ کرنا ہووے، تے اے اندازہ بڑی آسانی نال کیتا جا سکدا اے۔ آج توں دو سو ورھے پہلاں نہ کمپیوٹر سَن، نہ فون، نہ بجلی، نہ گڈیاں تے ناں ای بال پوائنٹ۔ کسے وی زمانے وچ اک قوم دا علم و ثقافت وچ رہندی ساری دُنیا توں دو سو ورھے اگے ہوناں اک کمال دی گل اے۔ دُوجی گل ایہہ کہ ہڑپہ دی تہذیب دُنیا دی اکلی پہلی تہذیب نہیں سی۔ ہر شے وچ سب توں پہلی نہیں سی۔ ہر شے وچ سب توں ودھیا نہیں سی۔ تے ایہہ گل وی نہیں کہ دُنیا دی ہر تہذیب نے پنجاب دی ہڑپہ تہذیب توں ای سب کچھ سکھیا اے۔ پر آج دی دُنیا دے دو سو توں زیادہ مُلکاں وچوں صرف تین دیس سَن جیہناں تہذیب شروع کیتی تے ایئی ترقی کیتی کہ اوہناں دے ختم ہون دے بعد صدیاں تیکر کوئی ہور قوم اوہناں دی سطح تیکر

نہیں اپڑ سکی۔ ایہناں تین دیساں وچوں اک ساڈا دیس پنجاب سی۔ ایہہ پنجاب دی دھرتی دا کمال اے، جیہڑا اسی بھلے بیٹھے آن۔

ایس گل تے سانوں فخر وی ہونا چاہیدا اے تے شرم وی آنی چاہیدی اے۔ فخر ایس لئی کہ اسی اوس عظیم دھرتی دے سبوت آن جیہنے دُنیا وچ سب توں پہلاں تہذیب جنی تے ترقی کیتی۔ تے شرم ایس لئی کہ کناں پُرکھاں دے ہو کے اسی آج کئے جاہل تے پسماندہ بنے ہوئے آن۔

ساڈھے چار ہزار ورھے پہلاں ہڑپہ دے نال نال بائبل تے مصر دیاں تہذیبیاں وی اپنے اپنے عروج تے سن۔ پر ہڑپہ دی تہذیب اینی وڈی سی کہ ایہہ دوویں رل کے وی ایستوں نکیاں سن۔ ہڑپہ تہذیب دے گھٹو گھٹ ستر شہر سن جیہڑے پنج لکھ مربع میل دے علاقے تے پھیلے ہوئے سن۔ ہڑپہ تے موبنجوڈارو ساڈھے چار ہزار ورھے پہلاں دے نیویارک تے پیرس سن۔ چالھی چالھی ہزار ابادی دے ایہہ شہر دُنیا دے سب توں وڈے تے نفیس شہر سن۔ ایسراں نہیں سی کہ ہزاراں لوکی اک جگہ تے اکٹھے ہو گئے تے جیہدا جتھے جی کیتا اوہنے اوتھے ای جھونپڑی پا لئی۔ ایہہ شہر اک نقشے دے تحت بنے سن۔ چوڑیاں سڑکاں۔ سدھییاں سڑکاں۔ کمرشل علاقہ، رہائشی علاقہ، قبرستان، گودام، ہر شے اپنی مقررہ جگہ تے، اک مرتب کردا پلین دے مطابق بنائی گئی سی۔ گھراں وچ کھوہ ہوندے سن تے ہر گھر توں نالیاں گندا پانی باہر کڈھدیاں سن۔ ایہہ نالیاں جدوں گھروں باہر جانڈیاں تے ڈھکیاں ہونڈیاں۔ ایہہ نظام آج وی ساڈے پنڈاں تہاواں تے نہیں، جیہڑا ساڈے پُرکھاں ہزاراں ورھے پہلاں اپنایا ہویا سی۔ ایس پنج لکھ مربع میل دے علاقے وچ تعمیر لئی اٹ اگو پروپورشن دی ورتی گئی

سی۔ ہڑپہ نے اپنی زبان وی ایجاد کیتی سی جیہڑی دُنیا دی ہر نویں پرانی زبان
 توں وکھری سی۔ وپاری مال دی پہچان لئی خاص شکل دیاں مہراں ورتیاں
 جاندیاں سَن، تے ہر شکل دی مہر اوہدے مالک دا خاص نشان سی۔ یعنی آج دے
 زمانے دا ٹریڈ مارک دا نظام۔ ساڈے پُرکھ اوس ویلے وی اپنے مُردے دبدے
 سَن، تے مُردے نال عام ورتن دیاں شیواں وی۔ تاں نویں جندڑی لئی اٹھن تے
 ضرورت دیاں شیواں کول ہوون۔

ہڑپہ دی تہذیب دی وڈی خاص گل ایہہ سی کہ ایتھے کوئی باتشاه نہیں ہوندا
 سی۔ ایہہ کسے وی ہور تہذیب وچ نہیں سی ہو سکا۔ ایئی وڈی تہذیب، ایئی
 ترقی کر لوے، تے باتشاه دے بنا ای؟ لگدا اے پنجابی ہزاراں ورھے پہلاں وی
 ایئے کو باشعور تے سیانے سَن کہ اوہناں نوں اکٹھا کرن لئی کسے سیاسی قوت
 دی لوڑ نہیں سی۔ ساری قوم رَل کے فیصلے کردی، تے صدیاں تیکر وادھو
 توں وادھو ترقی کردی رہی۔ باتشاه تے نہیں سَن، پر پروہت ضرور سَن۔ پروہت
 سَن تے ربّ وی سَن۔ دیوتا تے دیویاں۔ تے ایہناں وچوں سب توں وڈا ربّ سی،
 اک دیوی۔ دھرتی ماں دی دیوی۔

ایس دیوی دیاں جیہڑیاں مُورتاں ہڑپہ توں لبھیاں نیں، اوہناں وچ دیوی دے مَمے
 تے چوہنڑ وڈے وڈے نیں، تے ننگے وی۔ ایہہ کیہ گل ہوئی؟ کیہ پنجابی ایئے
 کو بے غیرت ہوندے نیں کہ اوہناں پوجن واسطے وی اپنی دیوی، تے اوہ وی
 سَب توں وڈی دیوی، دیاں مُورتاں جنسی تے ننگیاں بنائیاں سَن؟ تے کیہ ایہی
 بے غیرتی آج تیکر پنجاب دی کَنک وچ اے جیہدی وجہا توں پنجابی آج وی بے
 غیرت اے؟ اپنی سوانیاں نوں گم کرن واسطے یاں اُنج وی، گھروں باہر کڈھدا

اے؟ اوہدی سوانیاں ویاہواں تے مَیلیاں وِچ گدے پاندیاں نیں تے ایہہ اوہناں دے گائے نہیں لابندا؟ ایس سوال دا جواب اوس سوچ توں جڑیا اے جیہنے دیوی نُوں ننگیاں کیتا سی۔

ہڑپہ دی ایہہ وڈی دیوی دھرتی ماں سی۔ ماں، جیہڑی ساڈی سب کُجھ سی۔ اسی اوستوں ای جنم لیندے ساں تے مرَن دے بعد اوسی وَل مُڑ جانے ساں۔ جم دے ایس توں ایس طرحاں ساں کہ دھرتی توں اناج اُگدا سی جیہڑا کھا کہ بندے تے جنور جیوندے سَن۔ تے مرَن بعد ایسے دھرتی وِچ دفنائے جانے ساں۔ جِنڈری دا شروع وی دھرتی سی تے ایہدا انت وی ایہی دھرتی سی۔ دھرتی ماں صرف مٹی دا ناں نہیں سی، ایہہ اوس پورے نظام دا ناں سی جیہنوں ہُن اسی سائنس دی زبان وِچ بائیو سفئیر Bioshpere کہنے اَن۔

ایہہ فلسفہ سی ساری جِنڈری دے اِک ہون دا۔ ایسدا کہ ساڈے اندر جیہڑی جِنڈری اے، اوہ ساڈی مَلَکیت نہیں، سگوں ساڈے نِگے نِگے جُتے اِک بُہت وڈی جِنڈری دی مَلَکیت نیں۔ ایہہ جِنڈری نِگے نِگے جُتیاں وِچ ونڈی ہوئی نہیں بلکہ اِگو اے۔ تے اسی ایس جِنڈری دے، جیہڑی ساری کائنات وِچ اِگو اے، نِگے نِگے پَہل اَن۔ جسراں بیری دے رُکھ تے بیر۔ بیر بہاویں رہن یاں نہ، رُکھ رہنا چاہیدا اے۔ رُکھ رہوے گا تے بیر اُگدے رہن گے۔ پر کتے جے رُکھ سُکھ گیا تے کوئی بیر نہیں بچے گا۔ نہ نویں بیر پُنگرن گے۔ ایہہ بیری دا رُکھ ای دھرتی ماں سی۔ تے ایس ماں دی پُوجن دی شکل سی دھرتی ماں دی دیوی۔

ایس دیوی دے مَمے تے چُوہتڑ تجریدی فن Abstract Art لئی وڈے نہیں بنائے جاندے سَن، دیوی نُوں جنسی بنان لئی بنائے جاندے سَن۔ جنسی دا مطبل

اوس ویلے گندا گم نہیں، مُقَدَّس گم سی۔ سوانی نال سونا اوہدی عزت لاہنا نہیں،
 بلکہ جِنڈری نُوں قائم رکھن لئی اک نواں معصوم بال جنن دی وچھا دا پالن سی۔
 دُنیا دا سب توں مُقَدَّس گم سی۔ سب توں وڈی عبادت سی۔ ہنڈواں دا دیوتا شیوا،
 جیہدا نشان یونی اُتے بنیا لنگم اے، اوہ وی ہڑپہ دا دیوتا اے۔ اوہدیاں مُورتیاں
 ہڑپہ دے کھنڈراں وچوں لبھیاں نیں۔ جنسیت دا اِظہار اوس ویلے چسکے لینا یاں
 بدمعاشی نہیں، ایس نعمت دا اِظہار سی کہ دھرتی ماں نے اوہنوں وی ایس قابل
 بنایا اے کہ اوہ وی جِنڈری دی بقا لئی اپنا حصہ پا سکدا اے۔ ایہہ اعلان ہوندا
 سی کہ اوہ صرف بیری توں جِنڈری چوپن آلا بے کار بیر نہیں، بلکہ بیری ماں
 دا بی رکھدا اے جستوں ہور بیر پُنگرن گے۔ ایس تشکر دا اِظہار ہوندا سی کہ
 اوہ صرف لین آلا ای نہیں، دین آلا وی اے۔ اوہنے جِنڈری لئی اے تے اوہ
 جِنڈری اگے وی ٹورے گا، اپنے حصے دی جِنڈری دی قبر نہیں بن جاوے گا۔
 سوانی دی بال جمن دی طاقت اک نعمت سمجھی جاندی سی۔ تے وڈے مَمے تے
 وڈے چوہتر ایس طاقت دا نشان سن۔ دھرتی ماں دی مُورت سی دیوی، تے
 جِنڈری جنن دی طاقت دیاں مُورتاں سن وڈے مَمے، وڈے چوہتر تے وڈا لنگم۔
 ایہہ گندیاں شیواں دیاں مُورتاں نہیں سن، مُقَدَّس شیواں دیاں مُورتاں سن۔ تے
 سوانی پنجاب وچ طاقت سی، کمزوری نہیں۔ سوانی ڈنگراں وانگ جیدات نہیں
 سی جیہنوں کوئی ہور کھو کے ورتا سکدا سی، جس استعمال دا مطبل ہووے کہ
 بندا اپنی جیدات دی حفاظت کرن دے قابل نہیں۔ سوانی دھرتی ماں دی شبیہ
 سی، جیہڑی جِنڈری نُوں قائم رکھن لئی ربّ دی نعمت سی۔ سوانی قابلِ عزت
 سی۔ سوانی اک مُقَدَّس نعمت سی جیہڑی جِنڈری لئی، نسلِ انسانی لئی، اوہنی ای

ضروری سی جتا کہ بندا۔ سوانی اوہ کمزور عزت نہیں سی جیہنوں لکا کے
رکھنا پوے۔ سوانی فخر سی۔ سوانی برابر سی۔ سوانی کسے بندے دی جیدات
نہیں سی، سوانی جندڑی سی۔

پنجابن آزاد سی۔ اوہ پنجاب دی دھی سی۔ اوہدا سوانی ہونا اوہدی کمزوری یاں
شرم دی گل نہیں سی کہ اوہنوں لکو کے رکھیا جاوے۔ پنجاب دی دھی اپنی
دھرتی دا مان سی۔ اوہ اپنی جندڑی جیوندی سی، خوش ہوندی سی، گم وچ اپنا
حصہ پاندی سی تے پنجاب اوہنوں گندیاں نظراں نال نہیں ویکھدا سی، اوہدی
قدر گدا سی۔ پنجاب دا پوت ہر ویلے چھچھڑے سُنگھدا لگڑ بگڑ نہیں سی، ہر
ساہ نال عبادت گدا سادھو سی۔

انگ۔ 4

علم و ادب

پنجاب تے اک ہور الزام ایہہ اے کہ ایہہ جاہل تے اُجڈ لوکا دی زوئیں اے۔ سنسکرت دی کئی کتاباں وچ لکھیا اے کہ پنجابی لوک ڈھگے ہوندے نیں۔ کہندے نیں بئی پنجاب دی دھرتی نے اج تیکر کوئی وڈا بندا نہیں جمیا۔ پنجاب دے تے حکمران وی باہروں ای آندے رہے نیں، اک رنجیت سنگھ نوں چھڈ کے۔ تے نہ ای کوئی وڈا دماغ کدی پنجابی جمیا اے۔ نہ فنکار، نہ سینسدان، نہ لکھاری تے نہ ای کوئی دانشور وغیرہ۔ ایہہ گل وی ایسے لئی تڑدی پئی اے کیونجے انگریزاں نوں سب تو زیادہ مُشکل پنجاب نوں فتح کرن وچ پئی۔ ایس لئی انگریزاں نے تریخ مسخ کر کے پنجابیاں نوں اوہناں دی اپنی ای نظراں وچ ڈیگن دی واہوا کوشش کیتی۔ تے ساڈی بدقسمتی تے نالے ساڈی نالائقی اے کے اسی نوآبادیاتی دور دیاں رمزاں اُتے ای اپنے آپ نوں ویکھی تڑے آندے آں۔

ویداں دے زمانے وچ پنجاب دا ناں سپتہ سندھو سی، یعنی ست دریاواں دی دھرتی۔ سنسکرت وچ سندھو دریا نوں کہندے نیں، ایس لئی دریائے سندھ دی وادی اگو دھرتی سی، پنجاب دی ست دریاواں دی دھرتی، جیہدے وچوں رگ

وید دا سب توں مُقدّس دریا سرسوتی سُک چُکیا اے۔ ویلے دے نال نال جدوں
بابروں حملہ آور آندے گئے تے پنجاب دی زرخیز زوئیں ویکھ کے ایتھے ای
وسدے گئے۔ ہولی ہولی خیبر پختونخواہ دے علاقیاں وچ افغانستانوں تے
بلوچستان دے علاقیاں وچ ایرانوں قبیلے آ آ کے وسدے گئے تے پنجاب دھرتی
دے لوکاں نوں پچھاں پچھاں دھکیلدے گئے۔

اے جاہل تے اُجڈ ہون دا الزام وی پنجاب اُتے علم دی کمی بھاروں ای لایا جاندا
اے۔ ورنہ قدیم دور توں لے کے ہُن تیکر پنجابیاں نے علم و ثقافت دے ہر میدان
وچ اپنا لوہا منوایا اے۔ اتہاس چوں کُجھ ای ناں لویئے تے گل مُک جاندی اے۔
بُہت پُرانے زمانے دے لوکاں دے ناں تے سائوں نہیں پتا، کیونجے ایہہ لکھائی
دی ایجاد توں پہلاں دیاں گلاں نیں، پر اوس ویلے دے حالات توں پتا لگدا اے
کہ اوس ویلے دے پنجابی وی علم و فن وچ کئے اگے سَن۔ دیگ دے کُجھ دانیاں
دا ذکر ایسراں اے:

سون سکیسر BC 50000

اٹارِ قدیمہ دے کئی ماہراں دا خیال اے کہ پنجاب دی وادی سُون سکیسر وچ کئی
ایہو جیہے پتھر دے الات لبھے نیں جیہڑے کے دُنیا وچ اپنی قسم دے وکھرے

نین تے ساری دُنیا وِچ صِرف پنجابییاں دی ایجاد نین۔ ایہناں ایجاداں دے علاوہ
 وی بے شمار قِسم دے پتھر دے آلات لبھے نین جیہڑے ایس گل نُوں ثابت
 کردے نین کہ پتھر دے زمانے توں ای پنجابی ذہن ترقی دیاں مَنزِلاں ماردا آیا
 اے۔ کُجھ ماہِراں دا ایہہ وی کہنا اے کہ دُنیا وِچ سب توں پہلاں زبان دا استعمال
 وی ایتھے ای کیتا گیا۔ ایہہ کوئی ایہنے وِچھنبے دی گل نہیں۔ انسان ہمیشہ اپنی
 بقا لئی جِنڈری کُٹدا رہندا اے۔ سوچ سمجھ، غور و فکر، فن و حرفت دی واری
 اوسے ویلے آندی اے جدوں کھان پین دا انتظام پکا ہو جاندا اے۔ دُنیا وِچ تہذیبیاں
 اوتھے ای پُنگریاں نین جتھے اناج وافر سی۔ پرانیا زمانیاں وِچ اناج دریاواں
 دیاں زرخیز وادیاں وِچ ای وافر ہوندا سی۔ ایسے لئی دُنیا دیاں سب توں پُرانیاں
 تہذیبیاں وی ایہناں وادیاں وِچ ای جمیاں، اوہ بہاویں دریائے نیل دی وادی دی
 مصر دی تہذیب ہوئے بہاویں دریائے دجلہ و فرات دی وادی دی بابل دی
 تہذیب، یاں فیر دریائے سندھ دی وادی دی ہڑپہ دی تہذیب۔ سُون سکیسر وِچ
 پنجاہ ہزار ورھیاں پہلاں دیاں ایہہ ترقیاں تے ایجاداں دسدیاں نین کہ پنجابی
 ہمیشہ توں ای کِنّا زرخیز دماغ اے۔ تے سب توں پہلاں زبان دا استعمال تے
 بہوں وڈی گل اے کیونجے سینسداناں دا کہنا اے کہ اج تیکر دیاں انسان دیاں
 ساریاں ایجاداں وِچوں سب توں وڈی، انوکھی تے کم دی ایجاد زبان اے۔

مہر گڑھ BC 7000

مہر گڑھ، جیہڑا کے ہُن بلوچستان صوبے دا حصا اے، پُرانے زمانیاں توں ست
 دریاواں دی وادی دا حصہ سی۔ بعدوں مہر گڑھ دا علاقہ ہڑپہ دی تہذیب دا وی

حصّہ سی۔ ایہدے وچ دُنیا دی سب توں پُرانی تہذیبی ترقی دیاں دریافتہں لبھیاں
 نیں۔ ایتھے لوکاں نیں اج توں نو ہزار ورھے پہلاں گھر بنا کے رہن دا چج سکھ
 لیا ہویا سی۔ ایس زمانے وچ، جدوں یورپ تے امریکا وچ لوکی غاراں وچ
 رہندے تے جنوراں دیاں کھلاں پاندے سَن، پنجابیاں نے کھیتی باڑی وی شروع
 کر دتی ہوئی سی تے اونی کپڑا وی ایجاد کر لیا ہویا سی۔ صرف ایہو نہیں،
 پنجابی ذہن نے سرکنڈیاں دیاں ٹوکریاں بنانا وی سکھ لیا ہویا سی تے اوہ مٹی
 دے برتنناں نوں پکا کہ پگا وی کر لیندے ہوندے سَن۔ جس زمانے دی ایہہ گلاں
 نیں، اوس ویلے ہندوستان وچ تے کیہ، مصر تے بابل دے لوکاں لئی وی ایہہ
 عجوبہ سَن۔

ہڑپہ BC 3000

ہڑپہ دی تہذیب دُنیا دی سب توں پُرانی تہذیبیاں وچوں اے۔ فرعون مصر تے بابل
 دیاں تہذیبیاں وچ ہڑپہ بارے گلاں لبھیاں نیں۔ اوہ لوک پنجابیاں نال تجارت کردے
 سَن تے پنجاب دیاں بنیاں شیواں اوہناں بُہت چنگیاں لگدیاں سَن جیہناں نوں اوہ
 واہوا اچے مُل دے کے خریددے سَن۔

ایہہ کوئی چھوٹی موٹی تہذیب نہیں سی، پنج لکھ مربع میل تے پھیلی سی تے
 ایہدے وچ گھٹو گھٹ ستر شہر سَن۔ ایہہ سارے شہر اگو پروپورشن دی اٹ دے
 بنے ہوئے سَن تے ہر جگہ ناپ تول تے وزن لئی وٹے اگو پروپورشن دے
 ورتے جاندے سَن۔ اوس زمانے دے پنجاب دے وڈے شہر، جیہناں وچ ہڑپہ تے

موہنجوڈرو اج کل مشہور نیں، خاص کر ڈیزائن کیتے گئے سن۔ گھر کتھے ہون
 گے، بزار کتھے ہون گے، نہان دا تلاء، سڑکاں، چوک، ہر شے اک سوچے
 سمجھے تے ودھیا نقشے دے تحت سی۔ پورے دے پورے شہر نقشے دے تحت
 وسائے گئے سن۔ سیوریج دا سسٹم اینا زبردست سی کہ رہندی دُنیا نوں اگلے تِن
 ہزار ورھے ایہو جیہا ودھیا سیوریج سسٹم نصیب نہیں ہویا۔ ہر گھر وچ پانی دا
 کھوہ سی تے نالیاں پانی باہر کڈھدیاں سن۔ گھراں تو باہر ایہہ نالیاں سڑکاں دے
 کنڈے چلدیاں سن تے اٹاں نال ڈھکیاں ہوندیاں سن۔ پنجابیاں نیں اپنی لکھی زبان
 وی ایجاد کیتی سی جیہڑی کہ اجے تیکر ماہر پڑھ نہیں سکے۔ ایہہ دُنیا دی اک
 انوکھی زبان اے جیہدی کوئی مثال نہیں لبھدی۔ ایہہ زبان ایسراں لکھی جاندی
 سی کہ صفحے اُتے پہلی لکیر تے ایہہ سجے توں کھتے پاسے لکھی جاندی
 سی تے لکیر مُک جان توں فیر کھببوں مُڑ سجے پاسے نوں لکھی جاندی سی۔
 پنجاب دی ہڑپہ دی تہذیب دُنیا دی شاید سب توں پُرانی تے سب توں ودھیا تہذیب
 سی۔

رگ وید BC 1500

رگ وید ہندو مت دی سب توں پُرانی تے مقدس کتاب اے۔ ایہہ پنجاب وچ لکھی
 گئی سی ایس لئی ایہدے وچ دُنیا دا سب توں ودھیا دیس پنجاب لکھیا اے تے
 سب توں مقدس دریا سرسوتی لکھیا اے۔ اُنج تے رگ وید وچ بہت ساریاں گلاں
 پنجابیاں دے خلاف وسطی ایشیا دے آریاواں نے لکھیاں نیں، پر اوہ جنگلی لوک
 ایس قابل نہیں سن کہ اینیاں عقل دیاں گلاں لکھ سکدے۔ ماہراں دا خیال اے کہ

پنجاب دے کئی قبیلیاں نے تے آریاواں نال جنگ کیتی پر واہوا قبیلے تے ذاتاں ایہو جنہیاں وی سَن جیہناں نال آریاواں دی لڑائی ای نہ ہوئی یاں فیر لڑائی وچ آریا اوہناں نوں ہرا نہیں سکے۔ کیونجے پنجاب بُہت وڈا تے زرخیز سی تے اوس زمانے وچ ابادی بُہت گھٹ ہوندى سی ایس لئی پنجابی تے آریا رَل مل کے رہن لگ پئے۔ ہولی ہولی ایہناں نے آپس وچ شادیاں وی کرنیاں شروع کردتیاں۔ پنجابیاں تے آریاواں دے ملاپ توں اک نویں نسل بن گئی جیہڑی تھوڑے ای عرصے بعد جینیاتی طور دے اُتے تے پوری پنجابی سی پر اپنے آپ نوں آریائی کیہواندی سی۔ ایہو پنجابی سَن جیہناں نے رگ وید وی لکھی تے فیر اگے جا کے گنگا دی تہذیب دی بنیاد وی پائی۔

ٹیکسلا 1000 BC

سقراط، افلاطون تے ارسطو توں چھ سو ورھے پہلاں پنجاب وچ ٹکشالا وسدا سی۔ ایہہ تین ہزار ورھے پہلاں دا بوسٹن تے اوکسفورڈ سی، یعنی یونیورسٹیاں دا شہر۔ ایتھوں دیاں یونیورسٹیاں تے اوہناں وچ پڑھان آلے اُستاد اپنے علم، تحقیق تے عقلمندی دی وجہا توں ساری دُنیا وچ مشہور سَن۔ سارے ہندوستان توں ای نہیں، ساری دُنیا توں لوکی پنجاب وچ علم حاصل کرن آندے سَن۔ اوس ویلے وی پنجاب علم دا گڑھ سی۔ پنجابی صرف کھلے دماغ دے ای نہیں، کھلے دل دے وی ہوندے بین۔ بعد دی صدیاں وچ جدوں ایرانی باتشاہواں تے فیر یونانی جرنیلاں دی ایتھے حکومت رہی تے اوہناں دا فن پنجابیاں نے تنگ نظری نال نہیں بلکہ روشن دماغ تے وڈے جی نال ویکھیا۔ اوہناں دیاں چنگیاں

شیواں سکھ کے اپنے فن تے بُنر نال رلا دتیاں جستوں مشہورِ زمانہ گندھارا
آرٹ جمیا۔

پانینی BC 700

پانینی ہندوستانی آریائی زبانان دے علم دا اُستاد منیا جاندا اے جیہنے دنیا دی
کسے وی زبان دی پہلی گرائمر لکھی۔ پانینی نے آریائی زبانان دی گرائمر دی
نیہ رکھی جیہدے اُتے پاراکرت، سنسکرت، ہندی، اُردو تے اج دے ہندوستان
دیاں بے شمار زبانان دی گرائمر بنی ہوئی اے۔ پانینی جیہڑا کہ زبانان دا سب
توں پہلا تے اپنے وقت دا دُنیا دا سب توں وڈا عالم سی، اک پنجابی سی۔

آتریہ 700 ق-م۔

آتریہ رشی پنجاب دا اک عظیم سپوت سی۔ اوہ حکیم وی سی تے سیانا وی سی۔
اوہدا کم آيو ویدک علم دی بُنیاد بنیا۔ آتریہ ارسطو، افلاطون تے سُقراط توں
صدیاں پہلاں سی۔ اوس ویلے اوہنے ہندوستانی حکمت نون اوس نہج تے پُہنچایا
کہ آج وی ساری دُنیا وچ آيو ویدک مشہور اے۔ اوہدے بعد وی جیہڑی ترقی آيو

ویدک علماں وچ ہندوستانی حکیمان تے عالماں کیتی اوبدی بُنیاد آتریہ دی سوچ،
اوبدی ریسرچ تے اوبدا علم ای سی۔

کوئلیہ چانکیہ 300 ق-م۔

کوئلیہ چانکیہ پنجابی سی۔ اوہ ٹکشالا یعنی ٹیکسلا دی یونیورسٹی وچ اُستاد وی
رہیا سی جتھے اوبدے کولوں پڑھن لوکی دوجیاں دیساں توں وی آندے سن۔
اوبدی مشہوری دیاں دو وجہاں نیں۔ اک تے اوہ ہندوستانی راجے چندر گُپت
موریا دا وزیرِ اعظم سی تے دوجی ایہہ کہ اوہنے سیاست تے راجدہانی بارے
عالمی شہرت یافتہ کتاب ارتھ شاستر لکھی سی۔ ایہہ اوبی کتاب ایہہ جیہڑی
جواہر لال نہرو بارے مشہور اے کہ اوہ اپنے سرہانے تھلے رکھ کے سوندے
سن۔

چانکیہ تے چندر گُپت بارے اک کہانی مشہور اے کہ اک ایہو جیہے ویلے
جدوں چندر گُپت اپنے سیاسی جھگڑیاں دی وجہاں توں دربر ہویا جنگلاں وچ پیا
پہردا سی، اک دن اوہنے ویکھیا جنگل وچ اک کُٹیا پئی سی۔ کُٹیا دے ساہمنے
جنگلی گہاہ اُگیا ہویا سی۔ کُٹیا وچوں اک سادھو سنت نکلیا تے اوہنے گہاہ نوں
پانی لانا شروع کر دتا۔ چندر گُپت ایہہ ویکھ کے کُجھ حریان جیہا ہویا تے
اوہنے سادھو نوں پُچھیا کہ اوہ کیہ کر رہیا اے۔ سادھو نے جواب دتا کہ اوہ گہاہ
نوں مٹھا پانی لا رہیا سی۔ مٹھا پانی؟ چندر گُپت نے حریان ہو کے پُچھیا، اوہ
کیوں؟ سادھو نے کہیا کہ جنگلی گہاہ واہوا کُٹیا سی تے اوبدے پیراں نوں کٹدا

سی، ایس لئی اوہ گھاہ نُوں مٹھا پانی پیا لاندہ سی۔ چندر نے ہس کے پُچھیا بئی جے گھاہ نُوں ختم کرنا اے تے اوہُنوں کٹو، ایہہ مٹھا پانی پان نال کیہ ہووے گا؟ سادھو نے کہیا کہ ایہہ پانی گھاہ دیاں جڑاں وچ جاوے گا تے نال ای ایہہ شکر وی، تے شکر گھاہ دی جڑاں وچ بہہ جاوے گی۔ کیڑے شکر کھان اُون گے تے نال ای گھاہ دیاں جڑاں وی کھا جان گے۔ ایسراں گھاہ اپنے آپ ای مُک جاوے گا۔ چندر گُپت نے اوسی ویلے فیصلہ کر لیا کہ اوہ جدوں وی راجا بنے گا، ایسے سیانے سادھو نُوں اپنا وزیرِ اعظم بنائے گا۔ تے اوہنے ایہو کیتا۔ ایہہ سادھو، جیہڑا کوتلیہ چانکیہ سی، بعد وچ چندر گُپت موریہ راجے دا وزیرِ اعظم بنیا۔

چانکیہ دی سیاست تے راجنیتی تے کتاب، جیہدا ناں اے ارتھ شاستر، اوس زمانے دے آلے دوالے لکھی گئی جس زمانے وچ یونان دے اُستاد ارسطو دے شاگرد سیکندرِ اعظم نے ہندوستان تے حملہ کیتا سی۔ ایہدے بعد ایس پائے دی کتاب سیاست تے راجدانی اُتے اٹلی دے نیکولو میکاولی نے لکھی، جس کتاب دا ناں اے دہ پرنس۔ میکاولی نے ایہہ کتاب سولہویں صدی عیسوی وچ لکھی۔ ایہہ او زمانہ سی جدوں ہندوستان وچ مُغلاں دی سلطنت بن رہی سی، اُنڈلس توں مُسلماناں دی حکومت ختم ہو رہی سی، تُرکی وچ سلطنتِ عثمانیہ پُنگر رہی سی تے کولمبس امریکا دریافت کر رہیا سی۔ اسان لفظاں وچ، چانکیہ توں کوئی دو ہزار ورھیاں بعد۔ پنجاب دے چانکیہ نے ایہہ کتاب اوس زمانے وچ لکھی جس زمانے وچ یونان وچ افلاطون اپنی کتاب بعنوان ریاست لکھ رہیا سی۔ ریاست افلاطون دی فلسفہ ریاست تے شہرائے آفاق کتاب اے تے چانکیہ دی کتاب دُنیا

دی سب توں پُرانی شہرائے آفاق کتاب اے جیہڑی سیاست تے راجھدانی تے
لکھی گئی۔ ایس دے بعد دُنیا دا وڈے توں وڈا دماغ وی دو ہزار ورھیاں تیکر
ایہنی ودھیا کتاب نہیں لکھ سکيا۔ ساری دُنیا وچ! ویہہ صدیاں تیکر!!

پنگالا AD 100

پنگالا اک پنجابی ریاضی دان سی۔ ریاضی وچ جیہڑا کم اوہنے کیتا، اوہ صدیاں
بعد دُنیا نوں لبھیا ایس لئی دُنیا اوہدے کم توں فیدا چُک کے اگے نہ ودھ سکي۔
جیہڑا کم پنگالا کر گیا سی، اوہی کم یورپی عالم ڈیڑھ ہزار ورھے پچھوں کر
سکے۔ پنگالا دے کارنامیاں وچ پاسکل ٹرائینگل، بائیونمیل تھیورم تے ریگرسیو
ایلگورتھم وغیرہ شامل نیں۔ اوہنوں بائینری سسٹم دا پیو منیا جاندا اے۔ بائینری
سسٹم ریاضی دا اوہ نظام اے جیہدے اُتے اج دا کمپیوٹر کھلوتا اے تے کمپیوٹر،
موبیل فون، انٹرنیٹ، خلائی جہاز تے سیٹلائٹ دیاں ساریاں ایجاداں ایہدے اُتے
ای بنائیاں گئیاں نیں۔

براهما گُپتا AD 600

براهما گُپتا پنجابی ریاضی دان تے ماہرِ فلکیات سی۔ اپنے وقت دا اوہ دُنیا دا سب توں وڈا ریاضی دان سی۔ اوہدا گم پنجاب توں عرباں کول تے اوتھوں یورپیاں کول اپڑیا تے جدید ریاضی، الجبرا تے کمپیوٹر دی بُنیاد بنیا۔ راجا داہر دی راجدہانی، جیہڑی کروچی توں لے کے ساہیوال تیکر سی، فتح ہون دے بعد ایتھوں دا اک ریاضی دان کاتکا، خلیفہ المنصور دے دربار وچ گیا۔ اوہ اپنے نال براہما گُپتا دا ریاضی دا گم وی لے کے گیا سی جیہڑا مُحَمَّد الفاضاری نے سندھ ہند دے ناں توں عربی وچ ترجمہ کیتا۔ ایتھوں عشاریہ تے صفر دے فلسفے پہلی وار دُنیا نوں لبھے۔ ایس کم دے اُتے الخوارزمی نے الجمع و لتفریق بی حساب الہند دے ناں توں کتاب لکھی جیہڑی بعد وچ لاطینی وچ ترجمہ ہو کے یورپ اپڑی۔ یورپ دی ریاضی، طبعیات تے سائنس دی ترقی دی اک وڈی بُنیاد ایہہ پنجابی ریاضی دان دا گم سی۔

بابا فرید گنج شکر AD 1200

بابا جی پنجاب دے عظیم صوفی بزرگ سَن۔ پنجابی زبان وچ صوفی شاعری کر کے اوہناں پنجابی نوں ہندوستان دیاں وڈیاں زباناں وچ شامل کر دتا۔ بابا جی سلطان ناصرالدین محمود دے جوائی وی سَن۔ ابن بطوطہ نے وی بابا جی دا ذکر کیتا اے، اوہ دسدا اے کہ بابا جی ہندوستان دے باتشاہ دے پیر سَن۔ بابا جی دا نور پنجاب توں نکل کے نور دُور تیکر پھیلایا۔

گرو نانک AD 1500

بابا گرو نانک سکھ مت دے بانی سَن۔ اوہناں پنجاب دی دھرتی اُتے رب دے اک ہون دا پرچار کیتا تے سکھان دے پہلے گرو بنے۔

بلھے شاہ AD 1700

بلھے شاہ پنجاب دے عظیم صوفی بزرگ سَن جیہناں دی شاعری اج وی ہر پنجابی دی زبان تے ہوندی اے۔

وارث شاہ AD 1700

وارث شاہ پنجاب دے عظیم صوفی شاعر سَن۔ ایہناں دا شاہکار ہیر رانجھا اج وی بڑا مقبول اے تے ہر موقع تے گایا جاندا اے۔ ہیر وارث شاہ نے پنجابی شاعری نوں اک اعلیٰ مقام تے لا کھلاریا اے، جتھوں اوہ دُنیا دی کسی وی وڈی توں وڈی زبان دا مقابلہ کر سکی اے۔

عَلَامہ اِقبال AD 1900

ڈاکٹر صاحب اُردو تے فارسی دے عظیم شاعر سَن۔ ایہناں جرمنی توں فلسفے وچ ڈاکٹریٹ کیتی۔ کہندے نیں کہ ڈاکٹر صاحب نوں ادب دا نوبل انعام دین تے وی غور ہوندا رہیا پر ایہہ انعام بنگال دے رابندر ناتھ ٹیگور نوں ملیا۔ ایس گل دا ایہہ بلکل مطبل نہیں کہ ڈاکٹر صاحب نوبل انعام دے معیار تے پورا نہیں سَن اُتر دے۔ نوبل انعام ہر عظیم ادیب نوں نہیں دتا جا سکدا، ایس لئی کسے اک ادیب نوں دے دتا جاندا اے۔ ٹیگور صاحب اوس ویلے اپنی نظماں، خاص کر گیتانجلی دے انگریزی ترجمیاں دی وجہا توں مغربی دُنیا وچ بڑے مقبول سَن ایس لئی شائد نوبل انعام دی پرچی اوہناں دے ناں نکلی۔ پر فیر ایہہ مطبل بلکل نہیں کہ ٹیگور ایس انعام دے مُستحق نہیں سَن۔ ٹیگور دُنیا دے عظیم ترین ادیبیاں وچوں ہین تے نوبل انعام دے ہر طرحاں حقدار سَن۔

ڈاکٹر صاحب نوں پاکِستان دا بانی مُفکر وی آکھیا جاندا اے۔ ایہہ کہیا جاندا اے کہ اوہناں پاکِستان دا خاب ویکھیا سی۔ کئی لوکی سمجھدے نیں کہ اوہناں سُنے ہوئے سُننا ویکھیا سی۔ پر بُہت سارے لوکاں دا خیال اے کہ ایہہ خاب اک خابش دا اظہار سی، ایسے طرحاں جسراں اسی کہنے آن کہ میرا خاب اے کہ میرا بال اک وڈا بندا بنے۔ بہر حال مُطالعہ پاکِستان دیاں کتاباں وچ ایہی پڑھایا جاندا اے کہ ڈاکٹر صاحب نے 1930 اے اپنے خُطبائے اِلہ آباد وچ ہندوستان دے مُسلیاں لئی اک الگ دیس یعنی پاکِستان دا نظریہ دتا سی۔ پر برطانیہ دی آکسفورڈ یونیورسٹی دی بودلین لائبریری وچ عَلَامہ اِقبال دا اک خط پیا اے جیہڑا کہ ڈاکٹر صاحب نے 4 مارچ 1933 نوں تریخ دان ایڈورڈ تھامپسن نوں لکھیا سی۔

ایس خط وچ ڈاکٹر صاحب نے ایہہ وضاحت کیتی اے کہ 1930 آله خُطبے وچ اوہناں اک الگ مُسلم مُلک دا تصور نہیں دتا سی بلکہ مُتحدہ ہندوستان وچ اک مُسلم صوبے دا نظریہ دتا سی۔

ڈاکٹر صاحب نُوں کئی لوکی دُنیا دا عظیم فلسفی وی کہندے نیں۔ پر بُہت سارے لوکاں دا خیال اے کہ ڈاکٹر صاحب عالمی سطح دے فلسفی نہیں سَن، البتہ بر صغیر دے اک وڈے فلسفی کہے جاسکدے نیں۔ اصل وچ ڈاکٹر صاحب نُوں فلسفی دے طور تے اگے کرنا اوہناں نال زیادتی اے۔ کیونجے ڈاکٹر صاحب دا اصل گُن شاعری سی تے اوہناں نُوں فلسفی دے طور تے اگے کرنا اوہناں نُوں بلاوجہ تنقید لئی پیش کرن آلی گل اے۔ اُنچ نثر وچ اوہناں دی تِن ای کتاباں مشہور نیں۔ اک اوہناں دا ڈاکٹریٹ دا مقالا جیہڑا ایران وچ مابعدالطبعیات دی ترقی اُتے اے۔ اک اوہناں دی ڈائری اے جیہدے وچ اوہناں مُختلف ایشوز اُتے نِگے نِگے پیرے لکھے نیں۔ تے تیجی کتاب اوہناں دے اسلام دے فلسفے اُتے ست لیکچراں تے مُشتمل اے۔ ایہہ کتاب وڈی پروگریسو اے تے اسلام دی واہوا ترقی پسند سوچ دی عکاس اے۔ بہر حال، اوہناں دا فلسفہ اوہناں دی شاعری دا کسے وی طرحاں مُقابلہ نہیں کر سکدا، تے اوہناں نُوں فلسفی بنانا اوہناں دی شاعری نُوں گھٹ کرن آلی گل اے۔ ڈاکٹر صاحب دُنیا دے عظیم شاعر سَن، ایہدے وچ کسے نُوں وی اِختلاف نہیں۔ علامہ صاحب دی شاعری دُنیا دی کسے وی زبان وچ کیتی گئی کسے وی زمانے دی شاعری دا مُقابلہ کر سکدی اے۔ ڈاکٹر صاحب نُوں شاعر مشرق دا خطاب دتا گیا تے اوہ پاکستان دے قومی

شاعر وی نیں۔ ڈاکٹر صاحب دی فارسی شاعری ایران وچ بُہت مقبول اے تے
ایہناں نوں اُردو زبان دے سب توں وڈے شاعران وچوں منیا جاندا اے۔

فیض احمد فیض 1900 AD

فیض صاحب اُردو زبان دے سب توں وڈے جدید شاعر مئے جاندے ہین۔ ایہناں
دا ناں ادب دے نوبل انعام واسطے وی گیا۔ فیض صاحب نے روس توں لینن
ایوارڈ جتیا۔

ڈاکٹر عبدالسلام 1900 AD

ڈاکٹر صاحب طبیعات دے ماہر سائنس دان سن۔ فزکس وچ اوہناں دی خدمات
دے پیش نظر اوہناں نوں سائنس دا نوبل انعام دتا گیا۔ کسے وی اسلامی مُلک دا
جتن آلا اے دُنیا دا پہلا سائنس دا نوبل انعام سی۔ ایہہ علیحدہ گل اے کہ اوہناں
دی قبر دے کتے تے لکھیا اے کہ اوہ دُنیا دے پہلے سائنسی نوبل انعام جیتو
نیں۔ ہویا ایہہ کہ اوہناں دی قبر دے کتے تے لکھیا سی کہ ڈاکٹر صاحب دُنیا
دے پہلے سائنسی نوبل انعام جیتو مُسلمان نیں۔ پر اک صاحب نے کورٹ وچ
مقدمہ دائر کر دتا کہ ڈاکٹر صاحب احمدی سن تے آئینِ پاکستان دے مطابق
احمدی مُسلمان نہیں ہوندے ایس لئی اوہناں دی قبر دے کتے تے مُسلمان نہیں
لکھیا جا سکدا۔ عدالت نے حکم دتا کہ ڈاکٹر صاحب دی قبر دے کتے توں لفظ

مُسلمان مِٹا دِتا جاوے، جیہڑا مِٹا دِتا گیا۔ سو ہُن ڈاکٹر صاحب دی قبر دے کُتے تے انگریزی وِچ لکھیا اے کہ ڈاکٹر صاحب دُنیا دے پہلے سائنسی نوبل انعام جیتو ہین۔ اُنج ڈاکٹر صاحب نُوں پنجاب، پنجابی ثقافت تے پنجابی زبان نال بڑا پیار سی۔ اوہ اپنا نوبل انعام لین وی اچّے شملے آلی پگ پا کے گئے سَن۔ ڈاکٹر صاحب پاکستان دے ایٹمی پروگرام دے بانی تے روح رواں سَن، پر جدوں بھٹو حکومت نے احمدیاں نُوں غیر مُسلم قرار دے دِتا تے اوہناں احتجاجن استعفہ دے دِتا۔ فیر وی اوہناں پاکستان دے ایٹمی پروگرام دی مدد جاری رکھی۔ اسی سی دہائی وِچ اوہناں نُوں ایسی سلسلے وِچ اک خُفیہ میٹنگ لئی پاکستان بُلایا گیا۔ خُفیہ ایس لئی کہ اسلام دے سپاہی جرنل ضیاء قوم نُوں کیہ جواب دیندے کہ اوہ اسلامی بم بنان لئی اک احمدی دی مدد کیوں طلب کر رہے سَن۔ خیر، جدوں ڈاکٹر صاحب نے میٹنگ شروع کیتی تے اوہناں کہیا کہ جے میٹنگ وِچ سب لوگ پنجابی زبان سمجھدے نیں تے اوہ پنجابی وِچ گل کرنا چاہندے نیں۔ سب لوکی پنجابی سمجھدے سَن۔ لہذا ڈاکٹر صاحب نے تھیوریٹیکل فزکس دے ڈوبگھے پہلوواں تے ڈیڈھ گھینٹا پنجابی وِچ گل کیتی تے اوہناں نُوں کتھے وی زبان بھاروں دقت نہ ہوئی۔

استاد دامن AD 1900

اُستاد جی دا اصل ناں چراغ دین سی۔ ایہناں دی پنجابی شاعری پنجاب دے بچے بچے دی زبان تے رہندی اے۔ اک واری لوکاں فیض احمد فیض نُوں پُچھیا بئی تُسی پنجابی وِچ کیوں نہیں لکھدے تے فیض صاحب نے کہیا کہ اوہ سُلطان باہو،

بلھے شاہ تے وارث شاہ دے مُقابلے دی پنجابی شاعری نہیں کر سكدے، ایہہ
 صرف دامن ای کر سكد اے۔ اُستاد ہوری پُرانے کانگریسی سن، ایس کر کے
 بٹوارے وچ لوکاں اوہناں دا گھر تے کُتب خانہ ساڑ دِٹا۔ اک واری اُستاد
 مُشاعرے تے ہندوستان گئے ہوئے سن تے اوہناں نوں اوہناں دے پُرانے یار
 وزیرِ اعظم ہندوستان پنڈت جواہر لال نہرو دا فون آیا کہ میں بندا گھل رہیا واں
 تسی میرے کول وزیرِ اعظم ہاؤس آؤ۔ اُستاد ہوری نے کہیا پنڈت، جے توں میرا
 پہلاں آلا یار این تے آپ مینوں لین آ۔ ایہہ سن کے نہرو صاحب سارے پرتوکول
 بہن کے آپ اُستاد نوں لین آئے۔ اوتھے مُشاعرے تے اوہناں اک شعر پڑھیا تے
 سب رون لگ پئے۔ اوہ شعر اے سی:

لالی اکھیاں دی پئی دس دی اے

روئے تسی وی او، روئے اسی وی آن

نہرو نے اُستاد نوں کہیا تسی ہندوستان آ کے وس جاؤ میں تہانوں ہندوستان دی
 شہریت دے دواں گا۔ اُستاد بولے، میں رہواں گا لہور ای، بہانوے جیلے رہواں۔
 اُستاد دا اک ہور شعر وڈا مشہور ہویا،

پاکستان دیاں موجاں ای موجاں

چارے پاسے فوجاں ای فوجاں

منٹو 1900 AD

اُردُو زبان دے عظیم کہانی کار۔ سعادت حسن منٹو اُردُو کہانی نُوں عالمی معیار تے لیان آلے افسانہ نگار سَن۔ ایہناں دیاں کہانیاں اج وی اُردُو زبان دیاں مشہور ترین کہانیاں سمجھیاں جاندیاں نیں۔

استاد بڑے غلام علی خان 1900 AD

استاد بڑے غلام علی خان کلاسیکی موسیقی وچ اک عالمی شہرت یافتہ ناں سَن۔

خوشونت سنگھ 2000 AD

خوشونت سنگھ وکیل، صحافی، سفارت کار، سیاستدان تے لکھاری سن۔ اوہ انگریزی زبان وچ لکھدے سن۔ تریخ، ثقافت، سیاست تے ادب اُتے اوہناں دیاں کتاباں ساری دُنیا وچ مشہور ہوئیاں۔

گلزار 2000 AD

گلزار منے گئے لیکھک، شاعر تے ڈائریکٹر نیں۔ گلزار دیاں شہرائے آفاق فلماں وچ موسم، آندھی، موجس تے ہو تُو تُو، تے ٹی وی سیریل مرزا غالب شامل نیں۔

رومیلہ تھاپر AD 2000

رومیلا تھاپر ہندوستانی تریخ اُتے اک عالمی شہرت یافتہ محقق ہیں۔ ایہناں نوں قدیم ہندوستانی تریخ اُتے سند سمجھیا جاندا اے تے ایہناں دیاں کتاباں ساری دُنیا وچ مشہور نیں۔ پینگوئن ہسٹری آف انڈیا دی پہلی جلد جیہڑی قدیم ہندوستان بارے سی، رومیلہ نے ہی لکھی سی۔ ایس بارے اک مزدار واقعہ اے کہ اک دن فیض احمد فیض اپنے جوائی شعیب ہاشمی توں رومیلہ دی پینگوئن ہسٹری آف انڈیا آلی جلد لے گئے۔ کجھ دناں بعد واہوا خُش آئے کہ ایہہ تے بہوں ودھیا کتاب اے مینوں ایہدی دُوجی جلد دیو۔ پر جدوں اوہناں ویکھیا کہ دُوجی جلد کسے ہور لکھی اے تے بہوں نراش ہوئے تے اوہنوں پڑھن توں ای انکار کر دتا۔

اک دفعہ دا ذکر اے اُنڈلس دی اک وادی وچ اک گڈریا رہندا سی۔ اک دن اوہنوں خاب آیا کہ ہیرے موتیاں توں بھری دیگ مصر وچ اہرام مصر دے ساہنے دفن اے۔ اوہ اپنا سب کجھ چھڈ چھڈا کے مصر دے سفر تے روانہ ہو گیا۔ کئی مہینیاں دے سختیاں بھرے سفر دے بعد آخر کار وڈی مُشکلاں نال اوہ مصر اپڑ ای گیا۔ تے جدوں اہرام دے ساہنے خاب آلی جگہ تے کھدائی کر رہیا سی تے وچانچک اوتھے ڈاکو جیہناں نے اہونوں پھڑ لیا۔ اوہدی تلاشی لئی تے کجھ وی نہ نکلیا۔ غصے وچ آ کے ڈاکو اہنوں مارن لگے تے اوہنے منتاں

کیتیاں کہ اوہنوں چھڈ دیو۔ ڈاکواں دے سردار نُون اوستے دیا آ گئی۔ اوہنے
 گڈریے نُون پُچھیا بئی اوہ اوتھے لین کیہ آیا سی۔ اوہنے اگوں ساری گل دسی
 جیہنوں سُن کے ڈاکواں دے سردار نے اک قہقہہ ماریا تے اپنے ساتھیاں نُون
 کہیا ایہنوں چھڈ دیو، ایہہ تے نرا ای پاگل اے۔ مینوں وی پچھلے چالھی ورھیاں
 توں خاب آ رہیا اے کہ اُنڈلس دی فلاں وادی وچ اک فلاں نشانی آلی تھان اے
 جیہدے تھلے بیرے موتیاں دی دیگ دبی پئی اے۔ ڈاکو گڈریے نُون چھڈ کے ٹر
 گئے پر گڈریا واہوا چر اوتھے ای مٹی دی مُورت بنیا بیٹھا رہیا۔ جیہڑی تھان
 ڈاکو نے دسی سی اوہ اوہدا گھر سی۔ گڈریا گھر نُون مُڑ گیا تے جا اوہ تھان
 کھودی۔ اوتھوں بیریاں تے موتیاں بھری دیگ لبھی۔ ساڈا حال وی گڈریے آلا ای
 اے۔ ساڈے اپنے پنجاب وچ ہر پاسے بیرے تے موتی جیہے بندے کھلرے نیں،
 تے اوہناں نُون لبھن، چمکان تے اوہناں دی قدر کرن دے بجائے اسی ست
 سمندر پار بیرے موتی لبھدے رہندے آن۔

انگ۔5

یُدھ

لوکی کہندے نیں پنجابی کدی لڑدا نہیں۔ بغیرت اے۔ جدوں وی کسے قوم نے باہروں حملہ کیتا، پنجابیاں نے سر سٹ دتا تے آن والیاں نوں اپنا مائی باپ من کے جی حضوری شروع کر دتی۔ ایہو وجہا اے کہ اتہاس دے پنے پھرولیے تے ہر زمانے وچ پنجاب غلام ای دسدا اے، ہریا ہویا، شرمندہ شرمندہ، غیر حاکماں دی چاکری کردا۔

انج تریخ نوں ذرا کُو دماغ کھول کے پڑھیے تے پتا لگدا اے کہ اسلام دے ظہور مگروں عرباں نے اُندلس توں لے کے مصر، ایران، شام، وسطی ایشیا تے ایران تیکر دا اپنا وڈا علاقہ اسی ورھیاں وچ فتح کر لیا۔ پر 712ء وچ پنجاب دا اک حصہ فتح کرن دے بعد پورا پنجاب فتح کردے گردے عربی تے وسطی ایشیائی مسلماناں نوں تین صدیاں لگ گئیاں۔ ایہہ تریخی حقائق سانوں جیہڑی کہانی سنانا چاہندے نیں، اوہ سنن لئی سانوں جنگاں جتن آلے سرکاری تریخ داناں دے نعرے چھڈ کے اوہناں پنجابی لاشاں نوں پڑھنا پوے گا جیہڑیاں ہزاراں ورھیاں توں اپنے دیس لئی ڈگدیاں رہیاں نیں۔

پنجاب دا سب توں پہلا ناں سی سمہ دوار۔ ایہدا مطبل اے وڈا بوبا، صدر دروازہ۔ ایہہ ناں ایس لئی پیا سی کہ وسطی ایشیا یاں ایران توں ہندوستان تے حملہ کرن واسطے اکو راہ سی، دریائے سندھ دا دیس پنجاب۔ جدوں وی ہندوستان تے باہروں حملہ ہویا، اوہ پنجاب دے رستیاں ہویا۔ ہر واری پنجاب نے ہندوستان دا دفع کیتا۔ ہر حملہ آور نوں اپنا لہو دے کے مار بھجایا۔ جیہڑے یڈھ پنجاب نے جتے اوہناں دا اتہاس وچ کوئی ذکر نہیں ملدا، کیونجے پنجاب وچ اتہاس لکھن دی روایت انگریزاں دی حکومت توں پہلاں کوئی نہیں سی۔ اپنا اتہاس پنجابی آپنیاں لوک داستاناں بھاروں چیتے رکھدے سن۔ انگریزاں نے جدوں پنجابی زبان دہنی شروع کیتی تے نال ای ایہہ لوک داستاناں، تے اوہنا دے نال پنجاب دا اتہاس وی دہنا شروع ہو گیا۔ پنجاب دی تریخ انگریز حکمراناں نے لکھنی شروع کیتی تے اوہناں پنجاب دیاں لوک داستاناں نوں کوئی اہمیت نہ دتی بلکہ پنجابی تریخ بارے کتاباں لہیاں۔ جیہڑیاں کتاباں وچ پنجاب دا ذکر ملیا اوہ یونانیاں یاں وسطی ایشیائیاں وغیرہ دیاں لکھیاں بوئیاں سن جیہناں وچ جیتو حملہ آوراں نے پنجاب نوں بھیرا تے اپنے آپ نوں ودھیا دسیا ہویا سی۔ ایسراں پہلی واری جیہڑی پنجاب دی تریخ انگریز حکمران تریخ دانان نے لکھی اوہدے وچ پنجاب، پنجابی تے پنجابیت بارے بھیرا ای بھیرا سی۔ تریخ دا ایہو زاویہ اے جیہڑا اج وی پنجاب دی تریخ لکھن آلیاں تے چھایا ہویا اے۔

لوڑ ایس گل اے کہ اسی اپنا زاویہ بدل کے، ایہہ وسطی ایشیائی تے یونانی تریخاں فیر پڑھیے۔ اوہناں وچ درج نعرے تے نتیجے چھڈ کے نری حقیقتاں اکھٹے کر یے، تے فیر غیرجانبدار ذہن نال ایہناں نوں ویکھیے۔ ایسراں کرن

نال تریخ دی اک دوجی کہانی سانوں سُنیجے گی۔ ایس دوجی کہانی وچ پنجاب دیاں چیکاں، اوہدے وین تے کُراپے کن پاڑدے سنندے نیں۔ ایہہ پتا لگدا اے کہ جس نوں پنجاب ہرایا، اوہدا تے کوئی ناں ای نہیں لیندا۔ تے دوجے پاسے ایہہ گل سمجھ آندی اے کہ جس جس توں پنجاب ہریا، اوہ اپنا کُو تگڑا سی کہ سارا وسطی ایشیا تے سارا ہندوستان اوہدے کولوں ہر گیا۔ کوئی وی نہیں جت سکيا۔ پر بدنام نرا پنجاب ای ہویا۔

سب توں پہلاں آئے آریا۔ ایہہ کوئی چوں ہزار قبلِ مسیح دے آلے دوالے وسطی ایشیا وچ وسدے جنگلی لوک سن، یعنی اج توں چھ ہزار ورھے پہلاں۔ اوٹھے چٹاناں تے برفاں وچ رہندے خانہ بدوش۔ روز سویرے اُٹھ کے جنور مار دے تے ڈھڈ بھر دے۔ لڑنا مارنا ایہناں دی جندڑی سی۔ ایس لئی ایہناں نے ہتھیار وی ودھیا بنا لئے تے گھوڑا سدھا کے اوہدے پچھے رتھ لا کے اوس ویلے دے جنگی ٹینک وی بنا لئے۔ اوس ویلے دے پنجاب وچ ہڑپہ دے لوکاں نہ گھوڑا سدھایا نہ رتھ بنایا تے نہ ای اوہ دن رات جنگی ہتھیار بناندے رہندے سن۔ ایہہ پنجاب دے تہذیب یافتہ لوکی سن، تجارت، کھیتی واڑی، فن تے ثقافت دی ترقی تے توجہ دیندے سن۔

اج توں کوئی ساڈھے پنج ہزار ورھیاں پہلاں ایہہ آریا لوک اپنا دیس چھڈ کے باہر نکلے۔ ڈاراں دیاں ڈاراں ساری دُنیا وچ جا پھیلے۔ کُجھ یورپ ول تُر پئے تے کُجھ تُرکی ول۔ کُجھ ڈاراں، جیہڑیاں اپنے آپ نوں آریا کیہواندیاں سن، ایران وچ وڑ آئیاں۔ ایران دا ناں وی آریا توں ای نکلیا اے۔ ہزار ورھیاں وچ اوہناں وچوں اک شاخ افغانستان تے اوٹھوں بلوچستان آ وڑی۔ تے کوئی 1500 قبل

مسیح دے آلے دوالے، یعنی اج توں کوئی ساڈے تین ہزار ورھے پہلاں، پنجاب اپڑ گئی۔ ایہہ آریا لوکاں دا پنجاب تے کوئی حملہ نہیں سی، بس اُن پانی لبھدے لبھدے ایس زرخیز زوئیں اپڑ گئے تے فیر ایتھوں دے ای ہو گئے۔ چنگا موسم، چنگی زوئیں، چنگی فصلان، چنگے لوک، ہور اوہناں کیہ چاہیدا سی۔

پر آریا تہذیب یافتہ نہیں سَن ایس لئی اوہ پنجاب دی ہڑپہ تہذیب دے شہراں توں دُور رہے۔ شہراں دے آلے دوالے اپنے خیمے پا لئے۔ خیمے ہولی ہولی جھونپڑے بن گئے۔ پنجابیاں توں کھیتی واڑی وی سکھ لئی، اوزار بنان دی جوچ وی، تے کھیتی واڑی کردے پنڈ و سا لئے۔

ہنڈو مت دی سب توں پہلی کتاب، رگ وید، جیہڑی پنجاب وچ اج توں کوئی تین ہزار ورھے پہلاں لکھی گئی، اوہدے وچ درج اے کہ ہڑپہ دے لوکی بُہت امیر سَن، سونے جواہرات دے اوہناں کول ڈھیر سَن تے قلعیاں وچ رہندے سَن۔ رگ وید وچ لفظ سندھ دریائے سندھ لئی وی ورتیا گیا اے تے دریائے سندھ دے علاقے یعنی پنجاب لئی وی۔ رگ وید دے مخصوص لفظاں دا ترجمہ ایسراں اے:

”سندھ گھوڑیاں وچ شاہوکار، کپڑیاں وچ شاہوکار، ودھیا گھڑے ہوئے سونے گہنیاں وچ شاہوکار، خوراک وچ شاہوکار، سگری اُن وچ شاہوکار، ایتھے بہوں مُنج لبھدی اے تے ماکھیوں دینڈر پھلاں نال شنگاریا سُبھا گا دریا وگدا اے۔“

ہڑپہ دی تہذیب دی بانگ پورے اک ہزار ورھے گجدی رہی۔ کوئی تین ہزار توں دُونہ ہزار قبل مسیح تیکر ہڑپہ اپنے عروج تے رہیا۔ دو ہزار قبل مسیح دے

کول جا کے، یعنی اج توں کوئی چوں ہزار ورھے پہلاں، ایہہ زوال دا شکار ہو گئی سی۔ ایس دا پتا سائوں کھنڈرات توں لبھیاں شیواں توں لگدا اے۔ مجسمے، مہراں، کھڈونے تے ہور شیواں جیہڑیاں ڈھائی ہزار ق-م دے آلے دوالے ودھیا ہنرمندی دا نمونہ سن، دو ہزار ق-م دے کول جا کے خاصی گھٹیا کوالٹی دیاں ہو گئیاں سن۔ ایس توں پتا چلدا اے کہ جدوں آریا تے پنجابیاں دیاں جنگاں ہویاں اوس ویلے ہڑپہ دی تہذیب اپنی طبعی عمر پوری کر کے زوال پذیر ہو چکی سی۔

ہولی ہولی پنجاب دی تہذیب ماڑی ہوندی گئی تے آریا پنجاب وچ وادھو ہو گئے۔ اوہناں ہن شہراں تے حملے کر کے لٹ مار شروع کر دتی۔ گھوڑے، رتھ تے ودھیا ہتھیار اوہناں کول پہلاں ای سن۔ شہراں دے آلے دوالے پنڈ دے پنڈ وسا کے پنجابیاں نوں اوہناں پہلاں ای گھیر لیا ہویا سی۔ اک اک کر کے آریا جنگلیاں نے پنجابیاں دی رہی سیہی تہذیب وی مکا چھڈی۔ جنگاں ہتھیریاں ہوئیاں۔ پنجابیاں نے واپوا مقابلہ کیتا۔ پر جینہاں جنگلیاں نوں یورپی، ترکی، ایرانی تے افغانی نہیں سن ہرا سکدے اوہناں نوں پنجابیاں کتھے ہرانا سی۔ پر مقابلہ اپنا کو ہویا کہ رگ وید وچ ایہناں جنگاں دا بار بار ذکر آیا۔ پنجابیاں نے آریاواں نوں اپنا کو پھنڈیا کہ جتن پچھوں اوہناں فیر پنجابیاں دی چنگی مٹی پلید کیتی تے جنان ک گندیاں کر سکدے سن، پنجابیاں نوں کیتا۔ ایہہ کہیا کہ پنجابی داس یعنی غلام نیں، ایہہ کالے نیں، ایہناں دے سنڈیاں آلے بلھ نیں، ایہناں دے نک پھینے نیں تے ایہہ قلعیاں وچ رہندے نیں جنہاں نوں پور کہیا جاندا اے۔ ایہہ وی کہیا کہ آریاواں دے دیوتا نے پنجابیاں دے قلعے تباہ کر دتے۔ ایہہ سب کجھ کہیا پر

ایہہ کتھے نہ کہیا کہ پنجابی ڈرپوک نیں، پنجابی لڑے نہیں، پنجابی بغیرت نیں۔
 یعنی یورپ، ترکی، ایران تے افغانستان وچ آریاواں نے فتوحات کیتیاں تے
 ایہناں ساریاں قوماں نوں اپنے بل بوتے تے ہرایا، پر پنجابیاں نوں ہران لئی
 اوہناں نوں اپنے دیوتا بھرت دی لوڑ پے گئی۔ فیر دیوتا نوں وی پنجاب فتح کرن
 لئی اینا کو زور لانا پیا کہ رگ وید وچ ایس گل تے وڈا مان کیتا گیا کہ دیوتا نے
 آریاواں نوں جتایا۔ اک ہور گل البتہ پنجابیاں بارے ضرور کہی رگ وید وچ، کہ
 پنجابی نوں اساں پھیہہ چھڈیا اے، پر ایہہ ساڈی گل نہیں مندا۔ ساڈے خدا نہیں
 مندا۔ ساڈے ریتی رواج نہیں مندا۔ اپنی سوچ وچ آزاد رہندا اے! ایہہ گل صرف
 رگ وید وچ ای نہیں لکھی گئی۔ رگ وید توں کئی صدیاں مگروں وی سنسکرت
 دے عالم پاننی نے لکھیا اے کہ پنجاب مذہبی کٹڑ پنے توں آزاد علاقہ سی۔ ہور
 تے ہور پنجاب دی کوڑ آریاواں نے مہا بھارت وچ وی کڈھی، جیہدے وچ درج
 اے کہ دریائے بیاس دے لاگے دو بھوت رہندے سن جیہناں دی اولاد واپیک
 یعنی پنجابی لوک سن تے ایہہ لوک پر جا پتی یعنی خدا دی مخلوق نہیں ہین۔
 ایسے لئی ایہناں لوکاں وچ چار ذاتاں دی ونڈ وی پگی پیڈھی کوئی نہیں سی۔

اک وڈی جنگ جیہدا ذکر رگ وید وچ گج وچ کے کیتا گیا اے، اوہ اے دس
 راجیاں دا یدھیاں داش راجیہ۔ ایہہ جنگ سرسوتی دریا دے کنڈے تے وسدے
 آریا تے پنجابی قبیلیاں وچ ہوئی۔ دریا توں ہندوستان ول وسدے آریا قبیلے بھرت
 تے پنجاب ول وسدے دس پنجابی قبیلے۔ جنگ اُنچ پاروسنی یعنی راوی دریا
 دے کنڈے لڑی گئی کیونجے مسئلا پاروسنی دے پانی دا سی۔ اے یدھ تے بھرت
 قبیلہ جت گیا پر بھرت قبیلے دے وی اپنے کو بندے مارے گئے کہ پاروسنی دا

پانی اوہ وی نہیں ورت سکے۔ ایسے جنگ دے بعد سرسوتی دریا دے ایس پاسے پنجاب رہ گیا تے دوجے پاسے دے علاقے دا ناں بھرت قبیلے دے ناں تے بھارت پے گیا۔

آریاواں نے ہر پنجابی نال دُشمنی نہیں پالی، کُجھ پنجابی داس راجیاں دی تعریف وی لکھی کہ اوہ وڈے ودھیا لڑیا تے اچے کردار دے سَن۔ داساں دے نال نال کُجھ ہور پنجابیاں دا وی ذکر کیتا اے جیہناں نوں رگ وید وچ پئی آکھیا تے اوہناں دے خلاف کوئی گل نہ کیتی، بلکہ اوہناں دی وی تعریف کیتی اے۔ ایہہ پئی اوہ امیر پنجابی سَن جیہڑے کہ عراق تے مصر نال تجارت کردے سَن۔ جنگاں توں پہلاں ای ایہناں پئی پنجابیاں نال آریاواں دا ملن جُلن تے رہن سیہن چنگا سی۔ ہولی ہولی ایہناں نال آریاواں دے ویاہ وی ہون لگ پئے سَن۔ ایہہ پئی پنجابی ای سَن جیہناں بارے ایہہ کہیا جاندا اے کہ ایہناں آریاواں نوں مت دتی تے علم و ثقافت دی جوچ وی، جستوں اگے جا کے گنگا جمنا دی ویدک تہذیب پنگری۔ ایہہ وی آکھیا جاندا اے کہ ایہناں پئی لوکاں نے مُلکِ شام وچ بحرہ روم دے کنڈے اک بستی وسائی ہوئی سی۔ پنجاب توں تجارت دا سمان لے کے ایہہ اوتھے جاندے۔ جسراں اوس زمانے دا اصول سی کہ دوجے دیس سمان لے کے جاندے تے مہینیوں مہینے اوتھے ای رہندے۔ ایسراں پئی مُلکِ شام وی گھر بنائے ہوئے سَن، خاندان وسائے ہوئے سَن۔ جدوں پنجاب وچ آریاواں نال جنگاں زیادہ ہون لگ پئیاں تے بُہت سارے پئی پنجابی شام دیس وچ بحرہ روم دے کنڈے جا کے پگے ای وس گئے۔ کہندے نیں ایہہ پئی اوتھے جا کے پہلاں فنی کہلائے، تے فیر فونیشیئن Phoenician۔ تے ایہہ فونیشیئن ای سَن جیہناں

کولوں قدیم یونان نے ساری تہذیب تے علم و حکمت سِگھی۔ سارے یونانی فلسفی تے حکیم ایہہ گل تسلیم کردے نیں کے فونیشیئن قوم آپنے وقت دی عظیم ترین قوم سی تے یونانیاں نے سارا علم اوہناں کولوں ای لے کے اگے ودھایا سی، جتھوں اگے جا کے یورپی تہذیب نے جنم لٹا۔ فونیشیئن قوم دا دیس بحر روم دے کنڈے آلا ملک شام ای سی تے اوہناں دے عروج دا زمانہ 1500 ق-م توں لے کے 300 ق-م دا دسیا جاندا اے۔ ایہہ بلگل اوہی دیس تے اوہی زمانہ بندا اے جدوں پنجاب وچ آریاواں نے ات چائی سی۔ ایسراں ویکھیا جاوے تے دراصل ایہہ پنجاب دا ای علم اے جیہڑا کے پناں تھاپن یونانیاں کول اپڑیا جتھوں ایہہ یورپی علم و تہذیب دی بُنیاد بنیا۔

پنجاب وچ جنگاں جت کے آریا پنجاب وچ چھا تے گئے، پر شروع شروع وچ اوہناں نے پنجابیاں نال شادی ویاہ جاری رکھے۔ ایس طرحاں ہولی ہولی جنگلی آریا لوکاں نے پنجابیاں نال ویاہ کر کے اک نویں نسل تیار کر لئی جیہناں وچ زیادہ پنجابیاں تے کجھ باقی بچیا آریا دا جینوم سی، پر اوہ آپنے آپ نوں اکھدے آریا ای سن۔ فیر ایہناں پنجابی آریاواں نے کجھ ہی صدیاں وچ گنگا دی وادی وچ اک نویں ویدک تہذیب دی بُنیاد پا دتی۔ ایہہ ویدک تہذیب ای سی جیہنے ہولی ہولی آریا تے پنجابی داس وکھرے وکھرے کر دتے۔ ہُن آریا اچے ہوگئے تے داس تھلڑے۔ تے ایہہ وی کہ آریا تے پنجابی داساں دا ویاہ نہیں ہو سکدا۔ ایہہ زمانہ رگ وید توں کجھ صدیاں بعد دا اے۔ رگ وید دے مطابق دُنیا دا سب توں ودھیا تے اچا دیس پنجاب سی تے سب توں پوتر دریا پنجاب دا سرسوتی دریا سی۔ بعد وچ جدوں ایتھوں آریا گنگا دی وادی جا وسے تے بعد دے ویداں مطابق

سب توں چنگا دیس گنگا دی وادی ٹھہریا تے سب توں پوتر دریا گنگا تے جمنا بن گئے۔ پنجاب اتہاس وچ گووچ گیا۔

دائش راجیہ بعد ویدک آریا تے مڑ پنجاب ول کدی نہیں آئے، پر 529 ق-م وچ ایران دے کورس اعظم نے پنجاب تے حملہ کیتا۔ کورس نے کئی دیس فتح کر کے اک عظیم سلطنت بنائی، پر پنجابیوں نے اوہنوں ہرا دتا تے ایتھوں اوہ اپنی فوج دا زیادہ حصہ مروا کے مڑ گیا۔ فیر 516 ق-م وچ کورس اعظم دے پوتے دارائے اعظم نے پنجاب تے حملہ کیتا۔ اوس ویلے ایران دُنیا دی سب توں وڈی تے طاقتور سلطنت سی تے اوہدی فوج ایہی کُو وڈی سی کہ دُنیا دا کوئی وی دیس یاں قوم اوہدا مُقابلہ نہیں سی کر سکی۔ ایس حملے وچ وڈی خونی جنگ ہوئی تے آخر کار دارا نے بھوں اوکھے ہوکے پنجاب دا کُجھ حصہ فتح کر لیا۔ ایہہ دارا اول سی۔ فیر جدوں دارا سوم آئے سکندر اعظم نے حملہ کیتا، تے دارا نے پنجابی راجے پورس کولوں مدد منگی، کیونجے دُنیا دے ایس حصے وچ پنجابیوں دی بہادری مشہور سی۔ پورس نے دارے نوں جنگی ہاتھیاں دا اک دستہ گھلیا سی، پر اوسدے ایران اپڑن توں پہلاں ای دارا قتل ہو گیا۔

326 ق-م وچ جدوں سکندر اعظم نے پنجاب تے حملہ کیتا تے اوس ویلے تیکر اوہ ادھی توں زیادہ دُنیا فتح کر چکیا سی، تے دُنیا دی کوئی وی فوج اوہدا مُقابلہ نہیں سی کر سکی۔ یونان، عراق، ایران تے بتھیرے ہور مُلکاں نوں فتح کردا اوہ پنجاب اپڑیا۔ ایتھے مُختلف راجیاں دیاں حکومتاں سن تے اوہناں وچوں کئیاں نے آپس دی لڑائی مارے سکندر دا لڑائی بغیر ای ساتھ دتا۔ پر راجا پورس اوہدے ساہمنے ڈٹ گیا۔ یونانی تریخ تے ایہہ دسدی اے بئی پنجابی وڈی بے

جگری نال لڑے تے مار مار کے سکندر دی فوج دا دھوں کڈھ چھڈیا۔ سکندر دا گھوڑا وی مار سُٹیا تے اوہنوں وی پھٹڑ کر دتا۔ سکندر پنجابیاں دی بہادری توں ایناں کو متاثر ہویا کہ اوہنے پورس نوں اوہدی راجدانی واپس کر کے اپنا دوست بنا لیا۔ ایہہ جنگ جتن آلے یونانیاں دے تریخ دان ایہہ وی کہندے نیں کہ جنگ دے دیہاڑ میہنہ پے گیا سی جیہنے میدانِ جنگ وچ چکڑ کر دتا سی جیہدی وجہوں پنجابیاں دے وڈی کماناں آلے تیر انداز تے جنگی رتھ بے کار ہو گئے سن۔ ایس لئی جنگ یونانی جت گئے۔ جے اوس دیہاڑ میہنہ نہ پیندا تے ہاتھیاں دے مڑ اپنی فوج تے حملہ کرن دے باوجود وی پنجابی جنگ جت گئے سن۔ جنگ جتن آلے تریخ دان وی ہارن آلے پنجابیاں دی ایئی تعریف کرن تے پتا چلدا اے بئی پنجابی کئی کو بہادری نال لڑے ہون گے۔ ایس جنگ بارے انج کجھ نویں تریخ دان ایہہ وی کہہ رہے نیں کہ ایہہ جنگ سرے توں ہوئی ای نہیں۔ پنجابی ایئے کو ڈاھڈے سن کہ سکندر اعظم دی ہمت ای نہیں پئی اوہناں نال یدھ کرن دی۔ اصلوں سکندر نے ڈر کے پورس نال صلح کر لئی سی، ایسے لئی پورس اپنے دیس دا خد مختار باتشاہ رہیا۔ ایس نویں تھیوری مطابق یونانی تریخ دانوں نے سکندر دی لاج رکھن لئی جنگ جتن تے فیر وی راجدانی پورس نوں واپس کرن تے اوہدے نال دوستی کرن دی کہانی گھڑی اے۔ دوواں صورتاں وچ ایہہ پتا چلدا اے کہ انگریز مؤرخ سائوں تھلے کرن لئی تریخ وچوں اوہ گلاں کڈھ دیندا سی جستوں پتا چلدا اے کہ پنجابی لڑیا، تے بس ایہہ دسدا سی کہ پنجابی ہر گیا۔ تے اوہ وی ایسراں کہ لگے جیویں حملہ آور آئے تے پنجابی پھل لے کے کھلوتے سن کہ جی آیاں نوں۔ اُتوں اسی آں کہ ذرا جنی

تکلیف کر کے صحیح تریخ جانن دے بجائے گورا صاحب دی کتاباں پڑھ پڑھ
کے اپنے آپ نوں ای گالہاں کڈھی جانے آن۔

سِکندرِ اعظم دے بعد جدوں ہندوستان وچ چندر گُپت موریہ نے موریہ سلطنت
دی بُنیاد رکھی تے اوہدے پوترے اشوکِ اعظم نے سارا ہندوستان فتح کر لیا۔
ایس طرحاں سارے ہندوستان دے نال پہلی واری پنجاب وی گنگا وادی دی
راجہدانی وچ آگیا۔

ایہدے بعد پنجاب نوں کُشاناں نے وی فتح کیتا۔ ایہہ یوچی قوم دے جنگلی قبیلے،
چین دے لیہندے سرحدی علاقیاں وچ وسدے سن۔ دوجی صدی ق-م وچ منگول
قبیلیاں نے ایہناں نوں پھنڈیا تے ایہہ بھج کے وسطی ایشیا تے ہندوستان ول
آوڑے۔ ایتھے ایہناں نے ہولی ہولی بہوں وڈا علاقہ فتح کر لیا جیہدے وچ چین،
کرگستان، تاجکستان، ازبکستان، ترکمانستان، افغانستان، پاکستان، ہندوستان تے
نیپال دے وڈے علاقے شامل سن۔ جیہناں کولوں ایہہ ساریاں قوماں ہر گئیاں،
اوہناں کولوں پنجابی وی نہ جت سکے۔ لڑے ضرور، پر ہر گئے۔

ایہدے بعد پنجویں صدی عیسویں وچ چٹے ہُناں نے پنجاب دا بیڑا غرق کر
چھڈیا۔ ہُن وسطی ایشیا وچ چین دے نیڑے وسن آئے جنگلی قبیلے سن۔ اپنی
بھکھ ننگ توں تنگ آ کے ایہناں دے دو جتھے دُنیا لٹن نکلے۔ اک جتھے یورپ
ول گیا تے اوہنے مشہور ہُن سردار ایٹیلہ دی سربراہی وچ سلطنتِ روما دی اٹ
توں اٹ و جا دتی، تے کہیا جاندا اے کہ سلطنتِ روما دے خاتمے دی اک وڈی
وجہا ایہہ ہُن سن۔ ایہناں ہُناں دے دوجے جتھے نے ہندوستان تے حملہ کیتا تے
ایتھے ایہہ لوک چٹے ہُن کہوائے۔ ایہناں پہلاں ایران تے حملہ کیتا، اوہنوں فتح

کیتا، فیر خراسان تے فیر افغانستان نون فتح کیتا۔ ایتھے ایہناں بامیان نون اپنا صدر مقام بنا کے پنجاب تے حملہ کیتا۔ خونى جنگاں بعد ہناں نے پنجاب تے قبضہ کر لیا تے فیر اگے ہندوستان دے علاقیاں تے وی قابض ہو گئے۔ پنجاب وچ ایہناں اپنا صدر مقام سکالا یعنی سیالکوٹ نون بنایا تے ملتان دا مشہور سورج دیوتا دا مندر وی ایہناں چٹے ہناں ای بنایا سی۔

پنجابی چٹے ہناں نال اینی کو بے جگری نال لڑے کہ لہو دیاں ندیاں وگا دتیاں، اپنیاں وی تے اوہناں دیاں وی۔ ایس گل دی ہناں پنجاب نال پوری کوڑ کڈھی۔ ہناں جنگاں جت کے فیر اینے کو پنجابی مارے کہ دریا لال ہو گئے۔ فیر ایہناں پنجاب وچ اینی تباہی لاہی کہ ہڑپہ تون لے کے پنجویں صدی عیسویں تیکر دے جٹے کو تہذیبی نشان سن اوہ سارے تباہ و برباد کر چھڈے۔ مندر، عمارتاں ایتھوں تیکر کہ ٹیکسلا دیاں عالمی شہرت یافتہ یونیورسٹیاں تے بدھ خانقاہواں وی نہ چھڈیاں۔ ایسے مارے کہندے نیں کہ اج دے پنجابی دا شجرہ پنجویں صدی عیسوی تون پچھے نہیں جاندا، کیونجے پچھلے سارے نشان چٹے ہناں مکا چھڈے۔ پنجاب دا ثقافتی ورثہ اج تون پنجویں صدی عیسویں تیکر جاندا اے تے اوتھوں سدھی چھال مار کے ہڑپہ جا اپڑدا اے۔ ایہہ پنجابی دی بہادری دی سزا سی۔

پنجاب تے عرباں نے پہلا حملہ 636ء وچ کیتا پر ہر کے مڑ گئے۔ اگلے ورھے اک واری فیر اوہناں حملہ کیتا تے مکران تے قبضہ کر لیا پر کجھ ای عرصے بعد پنجابیاں نے اپنا علاقہ واپس چھڈا لیا۔ 642ء وچ عرباں فیر حملہ

کیتا تے مکران تے پگا قبضہ کر لیا۔ فیر 662ء تے 664ء وچ عرباں نے پنجاب تے اُتے وَل نُون حملہ کیتا تے قلات نُون اُٹ لیا۔

712ء وچ راجا داہر دی راجدانی مکران تون ساہیوال تیکر پھیلی ہوئی سی۔ حجاج بن یوسف نے دو واری فوجاں گھلایاں پر دوویں وار عرب فوجاں پنجابیاں تون ہر کے مُڑ گئیاں۔ فیر حجاج نے محمد بن قاسم نون وڈی فوج تے پتھر سٹن آلی توپ دے کے گھلایا۔ اوس ویلے دیبل شہر دا گورنر راجا داہر دا بہتریا سی۔ عرب فوج کئی دین دی کوششاں بعد وی پنجابیاں نون نہ ہرا سکی۔ فیر اک غدار نے عرباں نون جا دسیا کہ شہر وچ وڈے مندر دے اُتے جدوں تیکر جھنڈا لگیا اے، پنجابی ہر نہیں منن گے۔ ہن عرباں نے توپ تون پتھر سٹ کے جھنڈا ڈیگ دتا۔ ایہدے بعد پنجابی ہمت ہر بیٹھے تے عرباں نے شہر فتح کر لیا۔

اُج تے محمد بن قاسم نے پنجاب وچ دیالو رویا رکھیا، پر دیبل وچ شائد اگلیاں فوجاں نون ڈران لئی اوہنے ات چک دتی۔ تین دین قتلام کیتا، جیہڑے جیہڑے بندے نے اسلام قبول کرن تون انکار کر دتا اوہدی دھون لاه دتی۔ سوانیاں نون کنیزاں تے بچیاں نون غلام بنا لیتا تے پورے دا پورا شہر اُٹ لیا۔ عرب لوک پنجابی جٹاں نون سب تون چنگا غلام مندے سن۔ ایتھوں عرباں نے ایٹے کو جٹ پھڑ کے غلام بنائے کہ عراق وچ جٹاں دے بزار لگ گئے۔

راجا داہر دے نال عرباں دا ٹاکرا راوڑ تے ہویا۔ پنجابی عرباں نون سٹاں تے سٹاں لا رہے سن کہ وچانچک داہر دا ہاتھی پھٹڑ ہو گیا۔ راجے نے چھال ماری تے اک گھوڑے تے چڑھ کے فیر لڑن لگ پیا۔ پر فوج نے راجے دا ہاتھی پھٹڑ ویکھیا تے اوہ سمجھے بئی ساڈا راجا ماریا گیا اے، تے افرتوری پے گئی،

جیہدے وچ عرب جت گئے۔ راجے نے فیر وی ہر نہ مئی تے اخیرلی ساہ تیکر لڑدا رہیا۔ راجے دی رانی ملکہ رانی بائی تے ہور پندراں ہزار پنجابی سوانیاں نے اپنے آپ نوں قلعے وچ بند کر لیا تے عرباں تے تیراں تے پتھراں دا مینہہ ورسا چھڈیا۔ پر جدوں ویکھیا بئی فوج دا مقابلہ نہیں ہو سکدا، تے عرباں دیاں کنیزاں بنن دے بجائے سب نے رل کے آپوں ساڑ لیا۔ داہر دی دوجی نگی رانی، رانی لاڈی نے البتہ اپنے آپ نوں نہ ساڑیا تے محمد بن قاسم نے اوہدے نال ویاہ کر لیا۔

اگے ملتان وی عرباں کولوں لڑ کے فتح نہیں سی ہو رہیا۔ پنجابی فوج ایئی کُو بے جگری نال لڑ رہی سی کہ عرباں دے ہتھان دے طوطے اڈ گئے۔ اوہ تے فیر اک غدار نے عرباں نوں شہر وچ جان آلی پانی دا خفیا چشما وکھا دتا، جیہنوں عرباں ڈک دتا۔ پانی نہ ہون کر کے پنجابیاں دے بچے پیاس نال ترف ترف کے مرن لگ پئے تے مجبور ہو کے پنجابیاں نے ہتھیار سٹ دتے۔

انگریز نے جدوں پنجاب تے قبضہ کر لیا تے اوہنے پنجابی دی ہمت بہن لئی تریخ ایسراں لکھی کہ پنجاب دی ہر چنگی گل لکو لئی تے ہر بھیڑی گل ہزار گنا ودھا کے لکھی۔ ساڈیاں ساریاں تریخ دیاں کتاباں اج وی اوسے دور دے انگریزاں دیاں کتاباں توں لکھیاں جان دیاں نیں۔ حالانکہ ہن انگریز ای جیہڑیاں نویناں کتاباں لکھ رہے نیں، اوہدے وچ تریخ دا کجھ ہور ای رنگ اے۔ پر سانوں ایہناں وی گوارا نہیں کہ جے اساں آپ اپنی تریخ تے تحقیق نہیں کرنی تے گھٹوگھٹ نویاں کتاباں ای پڑھ لئیے۔

سُلطان محمود غزنوی بارے وی ایسے طرحاں لکھیا جاندا اے جسراں اوہ سیر سپاٹا کردا اوندہ سی تے ہندوستانیوں نال مار مار کے تَر جاندا سی۔

غزنوی اک زبردست جرنیل سی تے اوہنے ہندوستان دیاں مُختلف راجہدائیاں اُتے ستاراں حملے کیتے، تے ہر حملے وچ اوہ جتیا۔ ایہدے علاوا اوہنے وسطی ایشیا وچ کئی راجہدائیاں نوں ہرا کے اک بہوں وڈی سلطنت بنا لئی سی۔ پر ایس وڈے جرنیل نوں پنجاب نے سب توں زیادہ تنگ کیتا۔ 1008ء وچ جدوں غزنوی نے حملہ کیتا تے پنجاب دے راجے انندپال نے اوہدا جم کے مُقابلہ کیتا۔ پنجاب دی فوج نے افغانی فوج نوں ایناں کو پھنڈیا کہ افغانی بھجن بارے سوچن لگ پئے۔ بدقسمتی ایہہ ہوئی کہ وچان چک انند پال دا ہاتھی بدک کے بھج گیا۔ پنجابی فوج سمجھی کہ ساڈا راجا سائوں چھڈ کے نس گیا اے تے اوہ وی جی چھڈ بیٹھے۔ ایس یُدھ دی افغانیاں نوں اپنی کو کور سی کہ اوہ دو دن تیکر پنجابیاں دا قتلام کردے رہے۔

ایہدے بعد جدوں 1024ء وچ غزنوی سومناتھ دا مندر اُٹ کے لے جا رہیا سی تے پنجاب توں لنگھدے جاٹاں نے افغان فوج اُتے اُتھے وا حملے کیتے تے افغاناں نوں مار مار کے نسن تے مجبور کر دتا۔ خیر، اگلے ورھے غزنوی وڈی فوج نال بدلہ لین آیا تے پنجابی جٹاں نوں مار مار کے لہو دے دریا وگا چھڈے۔

اوس ویلے مُلتان اک اسماعیلی راجہدانی سی جیہڑی عباسی خلیفہ نوں چھڈ کے قاہرہ دی فاطمی خلافت نوں مندی سی۔ غزنوی اسماعیلیاں دا وڈا مُخالف سی۔

اوہنے مُلتان تے حملہ کر کے ہزاراں اِسْماعیلی مُسلماناں نوں مار سُٹیا تے
اوہناں دیاں بے شمار مسجدِاں وی تباہ کر دتیاں۔

1394ء وچ امیر تیمور نے ہندوستان تے حملہ کیتا۔ تیمور نے وسطی ایشیا،
روس، مصر، شام، ترکی تے ہندوستان دا وسیع علاقہ فتح کیتا۔ پر جدوں تیمور
دیاں فوجاں نے پنجاب اُتے حملہ کیتا تے اوہناں نوں مُلتان فتح کرن وچ چھے
مہینے لگ گئے۔ پنجابیاں نوں سزا دین واسطے تیمور دیاں فوجاں نے پنجاب
وچ وڈی تباہی کیتی تے اک لکھ پنجابی غلام بنا لئے۔ ایہدے بعد جدوں ایہناں
دلی تے حملہ کیتا تے تیمور نوں ڈر سی کہ ایہہ پنجابی لہو غلامی قبول کرن آلا
نہیں، ایہہ پنجابی ضرور جنگ دے ڈران بغاوت کر کے تیمور دیاں فوجاں دی
جہی تہی پھیر دین گے۔ ایس لئی دلی دے قریب اپڑ کے تیمور نے اک لکھ
پنجابیاں نوں زنجیراں وچ جکڑے قتل کرا دتا۔

پنجابی کدی وی آرام نال نہیں بیٹھے۔ ہوندا صرف ایہہ اے کہ اوہناں دے لہو
وگن دی گل کتاباں وچ دو لفظی کر کے تریخ دان اگے تڑ جاندے نیں جسراں
کُجھ مکھیاں دے مرن دی گل ہوئے۔ پورے مغل دور وچ پنجابی مُغلاں نال
لڑدے رہے۔ جاٹاں اکبر دے دور وچ ڈاھڈی وڈی بغاوت کیتی۔ اورنگزیب دور
وچ وی پنجابیاں بغاوت کیتی جیہنوں شہنشاہ اورنگزیب نے وڈا زور مار کے
دبیا، جیہدے وچ پنجابیاں دے لہو دیاں نہراں وگ گئیاں۔

پنجابیاں نے کدی وی مُغلاں دی حکومت نہیں مئی۔ جدوں مغل باتشاہ فرخ سیار
دے دور وچ جٹاں نے فیر بغاوت کر دتی تے 1715ء وچ سارے ہندوستان دیاں
فوجاں پنجاب تے چڑھ آئیاں۔ پنجابی جٹاں وڈا مُقابلہ کیتا پر اپنی وڈی فوج نال

کِنا کُو لڑدے، ہر گئے۔ جدوں مُغل فوجاں نے بندا سِنگھ بہادر پنجابی نُوں پھڑ
 کے ماریا تے نال ای پنجاب نُوں مُغلاں اگے کدی وی سِر نہ سُنن دی سزا وی
 دِتی۔ ایس سزا دے طور تے مُغل فوج نے پنجابیاں دا قتلام کیتا تے بے شمار
 پنجابی مار سٹے۔

1761ء وچ مرہٹیاں دے خلاف پانی پت دی تیجی جنگ جتن بہاروں احمد شاہ
 ابدالی دی افغانی سلطنت دا، افغانستان دے نال نال پورے ہندوستان وچ ڈنکا پیا
 وجدا سی۔ پر پنجابیاں نے اوہدی شاندار سلطنت دے خلاف ات چکی ہوئی سی۔
 افغانی فوجاں نُوں اوہناں وکھت پایا ہویا سی۔ کئی واری اوہدی جنگلی فوج
 ہتھوں لٹے جان دے باوجود وی اوہدے ہر حملے تے اوہدے نال لڑدے سن۔
 ابدالی دی فوج بہت وڈی سی تے مُغلاں دی فوج، جیہڑی کہ پنجاب دی راکھی
 سی اوہ پنجاب لئی لڑدی نہیں سی۔ ایس لئی ہر واری پنجابی آپ ای اکٹھے ہو
 کہ لڑدے تے افغانیاں نُوں اپنے رت نال نہوا کے ای لنگھن دیندے۔ 1761ء وچ
 اک واری فیر جدوں پنجابی لڑ پئے، تے کسے وی افغانی جرنیل دے ہتھے نہ
 چڑھے۔ مجبورن 1762ء وچ احمد شاہ ابدالی نُوں آپ لہور آکے پنجابیاں نال
 لڑنا پیا۔ پر پورا ورہا لنگھن دے باوجود ابدالی، جیہنوں مُغلاں نے مرہٹیاں نال
 لڑن لئی سدیا سی، پنجابیاں نُوں نہ ہرا سکیا تے واپس افغانستان مُڑ گیا۔

جدوں رنجیت سنگھ نے اپنے گوجرانوالوی جرنیل ہری سنگھ نلوا نُوں پشاور
 فتح کرن گھلیا تے کمال ای ہو گیا۔ پنجابی فوج دی دہشت ایٹی سی کہ پٹھان
 لڑے بنا ای بھج گئے۔ پنجابیاں دی تلوار دا ایہہ حال سی کہ افغانی بچیاں نُوں

اوہناں دیاں ماواں ڈرانڈیاں ہونڈیاں سَن کہ پُتر سوں جا، نہیں تاں ہریہ آ جاوے
گا!

جدوں 1841ء وچ رنجیت سنگھ دا وڈا پُتر کھڑک سنگھ مریا تے کسے نُوں
حریانی نہ ہوئی کیونجے اوہ ہمار سی۔ پر جدوں کھڑک سنگھ دے جنازیوں آندا
اوبدا پُتر نو نہال سنگھ چھت ڈُگن بھاروں مر گیا تے پنجاب دی راجہدانی
واہورولی ہو گئی۔ ایہو وجہا سی کہ دسمبر 1845ء دی جنگ پنجابی انگریزاں
تو ہر گئے۔ اُنچ پنجابیاں نے انگریزاں نُوں اپنا کُو پھنڈیا کہ ایہہ ہندوستان وچ
انگریزاں دی سب توں خونی جنگ ثابت ہوئی جیہدے وچ انگریز فوج انھے وا
ای ماری گئی۔

تریخ نوں دماغ کھول کے پھرو لن لگئے تے اتہاس دے رنگ بدلدے جاندے نیں۔
ساڈے پُرکھاں دیاں رُوحاں وین پانڈیاں دسدیاں نیں کہ اسی کیہ ساں تے تُسی
سائوں کیہ بنا کے پیش کردے او۔ ہُن کیہ کہیے کہ کیوں پنجابی کدی لڑدا نہیں؟
کِنّا کُو بغیرت اے؟ جدوں وی کسے نے باہروں حملہ کیتا، پنجابیاں نے کیویں
سِر سٹ دتا تے کیوں آن والیاں نُوں اپنا مائی باپ مَن کے جی حضوری شروع
کر دتی؟

انگ-6

ثقافت

دنیا دیاں مختلف قوماں دیاں تریخاں تے نظر پائیے تے جاپدا اے بئی کوئی قوم پنج سو ورھے پہلاں تیکر جنگلی سی، کوئی ہزار تے کوئی دو ہزار۔ بہت گھٹ قوماں ایس طرحاں لبھن گیاں جیہڑیاں دو ہزار ورھے پہلاں وی باشعور ہو چکیاں سن، اپنے تے اپنی دنیا دے رشتے نوں سیہان چکیاں سن تے علم و ادب تے فن ول مائل سن۔ ہُن جے اسی اج توں پنج ہزار ورھے پچھے ٹر جائیے تے سانوں نریاں تِن قوماں لبھدیاں نیں جیہڑیاں تہذیب یافتہ سن۔ اک فرعون دی مصر قوم، دُوجی بابل و نینوا دی عراقی قوم تے تیجی ہڑپہ دی پنجابی قوم جیہڑی دریائے سندھ دی زوئیں تے وسدی سی تے اوس ویلے پنجاب دیس سپتا سندھو کیہواندا سی، یعنی ست دریاواں دا دیس۔ اینے ہزاراں ورھیاں توں علم و ادب نال سنگت رہن وجہوں پنجابی ذہن جنوری شعور توں بہت اگے ودھ آیا سی۔ جیوں دا مقصد پنجابیاں لئی نرا مار لُٹ کے کھان، تے جیوندے رہن توں کتے ای اگے اپڑ گیا سی۔ پنجابی دماغ لئی جیوں دا مقصد جیوندے رہنا نہیں،

جیوں دا شکر تے اوہدا جشن منانا سی۔ ایسے لئی اسی ویکھنے آن کے پنجاب
وچ لوکی ہر گل تے میلے ٹھیلے لا کے نچن گاؤن شروع کر دیندے نیں۔ ایتھوں
تیکر کے موسم دے بدلاؤ تے وی خُشیاں منائیاں جاندیاں نیں۔ اُنج موسم وی
پنجاب وچ واہوا ای نیں۔

پنجاب وچ گھٹ و گھٹ پنج موسم نیں، یعنی ہر ستر دنناں پچھوں موسم بدل جاندا
اے۔ بہار مگروں گرمی۔ گرمی مگے تاں برسات۔ فیر خزاں تے انت وچ پالا۔ ہر
موسم دا سواگت خُشیاں منا کے، گیت گا کے کیتا جاندا اے۔ ہر گل نوں بہانہ بنا
کے خُشی منانا پنجاب دی ریت اے۔

نویں ورھے دے پہلے دن بیساکھی دا میلہ ہوندا اے جیہڑا اپریل دا وچکار بندا
اے۔ ایس دن ورھے دی پہلی فصل کٹائی ہوندی اے۔ لوک نویں لیڑے پاندے
نیں، کھابے کھاندے نیں، بہنگڑے پاندے نیں تے نچنا گانا کر کے خُشی مناندے
نیں۔ تیان برسات دا میلہ اے جیہڑا پہلی بہادوں نوں منایا جاندا اے، ایہہ اگست دا
وچکار بندا اے۔ سوانیاں نویں لیڑے پاندیاں نیں، گدھا پاندیاں نیں تے پینگاں
جھولدیاں، ملن دے گیت گاندیاں نیں۔ لوہڑی دا میلہ پہلے ماگھ نوں منایا جاندا
اے جیہڑا جنوری وچکار آندا اے۔ منیا جاندا اے کہ ایہہ ورھے دا سب توں ٹھنڈا
دن ہوندا اے تے ایہدے اگے وڈے دن شروع ہو جاندے نیں۔ وڈا الاؤ بال کے
اوبدے وچ اناج سٹیا جاندا اے تے اوبدے گرد نچن گاؤن ہوندا اے۔ ایہہ وی کہیا

جاندا اے کہ ایس دن دُلے بھٹی نے دو ہندو کڑیاں، سُندری تے مُندری، نوں مغل فوجاں دے چُک لیجان تو بچایا سی۔ اگ وچ سردیاں دا اناج وی پایا جاندا اے، جِسران کُڑ، گچک، تِل وغیرہ۔ تے ایہو اناج لوکی ونڈدے وی نیں۔ مکی دی روٹی تے سرسوں دا ساگ وغیرہ وی کھایا جاندا اے۔ فروری دے وچکار آندا اے پھگن جیہدے وچ بسنت بہار دا میلہ لگدا اے۔ پیلے لیڑے پا کے نچن گاؤن ہوندا اے تے گڈیاں اڈائیاں جاندیاں نیں۔

پنجاب وچ سوانیاں دا پہنواوا ہن شلوار قمیض تے دُپٹہ اے۔ ویابواں تے خاص موقعیاں تے غرارہ وغیرہ وی پایا جاندا اے۔ شلوار یاں سُنہن پنجابی سوانی دا روایتی پہنواوا اے، خاص موقعیاں دے اُتے گھاگرا پایا جاندا سی۔ دُپٹے دی جگہ سر تے پھلکاری لئی جاندی سی، جیہڑی چکور لیڑا ہوندا سی جیہدے اُتے کڈھائی کیتی گئی ہوندی سی۔ فیر کُرتا، یاں چھوٹی ہووے تے کُرتی ہوندی سی تے تھلے سُنہن۔ باہر جان لئی یا خاص موقعیاں تے سُنہن اُتے گھاگرا پایا جاندا سی جیہڑا لہنگے ورگا ہوندا سی۔ بندے تے ہُن شلوار قمیض وی چھڈدے جاندا نیں، گلوبلائزیشن دا زمانہ اے، اُنچ پُرکھ ساڈے دھوتی کُرتا پاندے سن۔ ثقافت ویلے نال بدلدی رہندی اے تے بدلدی رہنی چاہیدی اے۔ پر ایہہ بدلاؤ اپنی پرانی ثقافت وچ ہونا چاہیدا اے۔ اپنی ثقافت چھڈ کے کوئی دُوجی ثقافت اپنا لینا زندہ قوماں دا شیوہ نہیں۔

لوکی کھندے نیں بئی پنجابی آپ تے کوئی وکھری جیہی بولی نہیں لگدی۔ ایہہ تے اردو دی ای اک شکل لگدی اے۔ کوئی ہور ایہہ گل کرے تے بندا جر وی لوے، پر جدوں پنجابی ایہہ گل کردے نیں تے دل دکھدا اے۔ اُنج گل ایہہ ٹھیک اے، پر پُٹھے پاسیوں۔

انگریز جدوں ہندوستان تے قابض ہوئے تے اخیر لا دیس جیہڑا اوہناں قبضہ کیتا اوہ پنجاب سی۔ پر مسلمانان جدوں ہندوستان تے قبضہ کیتا تے اوہناں شروعات پنجاب توں کیتی۔ عرباں نے وی تے وسطی ایشائی مُسلیاں نے وی۔ عرباں دے پنجاب اُتے قبضے دا پنجاب دی ثقافت تے کوئی اثر نہ پیا، کیونجے اوہ بہت ماڑی تعداد وچ ایتھے رہے تے اپنی حکومت وی نہیں سانہہ سکے، جیہڑی ہولی ہولی پنجابیاں مڑ کھونی شروع کر دتی۔

وسطی ایشیا دے مُسلیاں نے ہندوستان تے قبضے دا آغاز سلطان محمود غزنوی دے نال یارہویں صدی عیسوی دے شروع وچ کیتا۔ غزنویاں ہندوستان تے حملے تے واہوا کیتے، پر قبضہ نرے پنجاب اُتے ای کیتا۔ کُجھ لوکی کھندے نیں ایس توں پتا چلدا اے بئی پنجابی لڑن توں بھجدا سی تے اپنے دیس دی راکھی نہیں سی کر سکدا۔ جیہڑے غزنوی نے ہندوستان دے کسے وی دیس تے قبضہ نہ کیتا، اوہنے وی پنجاب تے قبضہ کر لیا۔ ایہدا مطبل اے کہ غزنوی نوں پنجاب کوئی مزاحمت نہ کیتی تے اوہنے مزے نال پنجابی ڈھا لئے۔ فیر اوہی

گل، کہ گل تے ہاسے دی اے پر جدوں پنجابی ای ایہہ گل کردے نیں تے دل دُکھدا اے۔ ایہہ گل تریخ وچ کوئی لُکی چھپی نہیں کہ غزنوی ہندوستان نوں کدی وی اپنی سلطنت وچ شامل نہیں سی کرنا چاہندا۔ اوہدا سُنفا سی کہ اوہ وسطی ایشیا وچ اک عظیم الشان سلطنت بناوے، جیہڑی اوہنے بنا وی لئی۔ ہندوستان اُتے حملے اوہ نرے ایتھوں سونا چاندی لٹن لئی کردا سی۔ کیونجے ہندوستان دی گرمی افغانی غزنوی لئی جرنی اوکھی سی تے پالے وچ وسطی ایشیا دیاں برفاں بھاروں لڑنا اوکھا ہو جاندا سی۔ ایس لئی غزنوی گرمیاں وچ وسطی ایشیا دے علاقیاں تے حملے کردا تے سردیاں وچ ہندوستان تے۔ ایہہ وی کہیا جاندا اے کہ افغانستان تے پاکستان دے وچکار پہاڑی سلسلے دا ناں کوہ ہندوکش وی ایس لئی پیا کہ جدوں غزنوی ہندوستانیوں نوں غلام بنا کے لے کے جاندا سی تے ایتھوں دی سردی برداشت نہ کردے ہوئے بہت سارے ہندوستانی ایس راہ وچ مر جاندے سن۔

پنجاب دا سب توں پرانا ناں سمہ دوار، یعنی وڈا بُوپا ایسے لئی سی کہ افغانستان یاں وسطی ایشیا ولوں ہندوستان وچ وڑن دا اکو راہ سی، تے اوہ سی پنجاب۔ ایس لئی غزنوی جدوں وی ہندوستان تے حملہ کرن آندا، اوہنوں پنجاب وچوں لنگھنا پیندا۔ کیونجے غزنوی دی اینی وڈی سلطنت تے اینی وڈی فوج ہون دے باوجود پنجابی ہر واری اوہدے ساہمنے لڑن کھلو جاندے سن، اوہنے پنجاب تے مجبورن قبضہ کر کے ایتھے اپنی فوج رکھ چھڈی۔ غزنویاں پنجاب اُتے ڈیڈھ سو ورھے حکومت چا کیتی۔ پنجابی لڑیا دی غزنوی وڈی قدر کردے سن کیونجے پنجابی دلیر وی سن تے لڑدے وی چوکھا ودھیا سن۔ ہولی ہولی

غزنویاں دی فوج وچ پنجابی بھرتی ہون لگ پئے تے ویلے نال غزنوی فوج وچ پنجابی فوجی واہوا تعداد وچ وڑ گئے۔

غزنوی ترکی بولدے سن تے فارسی اوہناں دی درباری بولی سی۔ ایہہ زبانان پنجابی وچ گھل مل گئیاں تے اک نویں بولی نے جنم لیتا۔ پنجابی لڑیے ہن ہندوستان دی مُسلا فوج دا لازمی جز بن گئے تے غزنویاں بعد غوریاں، خاندان غلاماں، لودھیان تے تغلقاں وغیرہ دیاں فوجاں وچ وڈی تعداد وچ شامل رہے۔ جِسران جِسران مُسلا اقتدار پنجاب توں ودھ کے ہندوستان وڑدا گیا پنجابی فوجاں وی اوتھے اپڑدیاں گئیاں تے ایہہ ملی جلی بولی دکن تیکر جا اپڑی۔ ہولی ہولی ایہدے وچ فارسی دیاں ترکیباں تے محاورے رلا دتے گئے۔ فیر ایس بولی وچوں پنجابی الفاظ کڈھ کے اک نویں بُنتر بنائی گئی جیہڑی کے اُردو زبان بن گئی۔ اگوں اُردو نوں دیوناگری رسم الخط وچ لکھ کے تے ایہدے وچوں تُرکی، فارسی تے عربی دے لفظ کڈھ کے سنسکرت دے الفاظ پا دتے گئے جِستوں ہندی بولی بن گئی۔ ایس لئی ایہہ کہنا تے ٹھیک اے بئی اردو تے پنجابی ملدیاں جُلدیاں بولیاں نیں، پر ایہہ ملدیاں ایس لئی نیں کیونجے اردو زبان پنجابی زبان دی اک شاخ اے۔

تے فیر قدرت دا پہیا پُٹھا پھریا۔ 1849ء وچ جدوں انگریزاں پنجاب تے قبضہ کیتا تے اوہناں دی فوج وچ اردو بولن آلے بہت سارے سن۔ بعد وچ جدوں

1857ء وچ گنگا جمنا آلے ہندوستانیوں نے انگریزاں خلاف جنگ کیتی تے پنجابیاں نے انگریزاں ولوں لڑ کے کمپنی بہادر دا دل جت لیا پر اوس ویلے، 1849ء وچ انگریز پنجابیاں توں واہوا رنج سن کیونجے سارے ہندوستان وچ انگریزاں نوں سب توں زیادہ سٹ پنجابیاں ای لائی سی۔ ایس لئی پنجاب تے قبضہ کر دے ای انگریزاں سارے انتظامی عہدے اردو آلیاں نوں دے چھڈے جیہناں پنجابی دی تہاں اردو نوں پنجاب دے مدرسیاں وچ لاگو کر چھڈیا۔ ایہدے بعد اج تیکر پنجابی زبان پنجاب دے سکولے نہیں وڑ سکی۔

ہندو مت دی نیہہ پنجاب وچ رکھی گئی سی۔ آریاواں نے ہندو مت دی سب توں پہلی کتاب رگ وید پنجاب وچ رہندیاں ای لکھی۔ ہندومت نے پنجابی مذہب کولوں بہت سارے دیوی، دیوتا، متاں، رسماں تے روایتاں لئیاں، پر آریاواں دے ہندومت تے پنجابی مذہب وچ زویں اسمان دا پینڈا سی۔ پنجابیاں نے کدی ہندومت نوں نہ اپنایا۔ ایس گل دی شکیت آریا پنڈتاں رگ وید وچ وی کیتی۔

پنجاب دے لوکی معبودیت تے نہیں بلکے شکر تے قدر اُتے ایمان رکھدے سن۔ ایس لئی اوہناں دے مذہب وچ کوئی رب نہیں سی جیہڑا اوہناں تے اکھ رکھی بیٹھا ہووے تاں جیویں ای کوئی بندا اوہدی مرضی دے خلاف تڑے رب فٹافٹ اوہدا ناں جنت دے رجسٹر وچوں کڈھ کے دوزخ دے رجسٹر وچ پا دے۔ پنجابیاں دا دین سی جندڑی دا جشن۔ اوہ ہر ساہ نال اپنی جندڑی دا شکر کر دے

سن تے ہر اوس شے دی قدر کردے سَن جیہڑی جندڑی نوں ٹور کے رکھدی
 سی۔ ایس لئی سورج، دھرتی، دریاواں، رُکھاں وغیرہ دیاں مُورتاں بناندے،
 اوہناں دی تعریف وچ بھجن گاؤندے، اوہناں دیاں آرتیاں لاہندے، اوہناں اگے ہتھ
 جوڑدے تے مٹھا ٹیکدے۔ پر ایہناں ساریاں گلاں دا مطبل عبادت نہیں سی بلکہ
 ایہہ سی کہ پنجابی ایہناں ساریاں شیواں دی قدر کردا اے تے ایہہ بھجن گانا تے
 مٹھا ٹیکنا وغیرہ اوہدے تشکر دا اظہار سی۔

پنجابی دا پیر ای نہیں، اوہدا دل وی ڈھول دی تھاپ تے تھرکنا شروع کر دیندا
 اے۔ دھمال تے گیت پنجاب دیاں روحاں ہیں۔ سنگیت بنا پنجابی دی جندڑی بے
 رنگ اے۔ پنجابی جنا دلیر اے اوہناں ای نرم دل وی اے۔ جد کے نُوجے لوکی
 رب نُوں جنوراں دی قُربانی دے کے راضی کرن دی کوششاں وچ لگے ہوندے
 نیں، پنجابی رب نوں نچ کے مانا چاہندا اے۔ کدی باجے پڑھ قوالیاں دیاں تاناں
 لاند اے تے کدی پیری گھنُگھرو بنہ کے دھمال پاند اے۔

ہندوستان دے اُڑیسہ صوبے وچ ڈونگریا کونڈھ قبیلے دے لوکی نیام گری پہاڑ
 نُوں مُقدس مندے نیں تے اک طرحاں پُوجدے ای نیں۔ ایہہ پُوجا جاہلیت نہیں
 بلکہ ایس گل دا اعتراف اے کہ اوس پہاڑ نے ای اوتھوں دا بیلا، جنوراں تے
 پانی دا نظام بنا کے رکھیا ہویا اے، جس نظام تے ایہناں آدیواسیاں دی جندڑی دا
 دارومدار اے۔ ایہہ انسانی شعور ہزاراں ورھیاں توں موجود اے جیہڑا کجھ

صدیاں توں صنعتی انقلاب تے سرمایا داری دے لالچ نے دب دتا سی پر ہن فیر
ہولی ہولی دُنیا وچ پُنگر رہیا اے تے دُنیا ماحولیات دے قدرتی نظام نوں انسانی
جندڑی لئی ناگزیر قرار دے رہی اے۔

ایہی شعور پنجابیاں نوں وی ہزاراں ورھیاں توں سی۔ اوہناں ایہہ احساس سی کہ
اوہ اپنی زوئیں دا حصہ نیں جتھے جندڑی دا اگو چکر چلدا اے۔ ایہہ چکر
زوئیں تو پُنگر کے رُکھاں تے جنوراں تو ہوندیاں اوہناں تیکر اپڑ جاندا اے تے
فیر زوئیں وچ ای مُڑ جاندا اے۔ ایسے لئی بڑپہ دی سب توں ودی تے مُقدس
دیوی دھرتی ماں سی۔ تے نال ای اوہ ایہہ وی جانداے سن کہ ایہہ چکر مقدس
سندھو بنا نہیں سی تڑ سکدا۔ ایس لئی سندھو اوہناں دی جندڑی دے ہر رنگ وچ
وسدا سی، بہاویں اوہ پوترتا ہووے، لوک داستاناں یاں فیر رب دا قہر، رب دی
نعمت یاں فن دا اظہار۔

قوماں دے حالات بدلدے رہندے نیں تے ایہناں دے نال ای قوماں دی ثقافت وی
بدلدی رہندی اے۔ ثقافت زوئیں دی آب و ہوا، سماج وچ سیاسی قوت تے معاشی
نظام، مذہب تے علم و ادب دیاں جڑاں تو بندی اے۔ دوجیاں قوماں نال وا پیندیاں
رہنا وی ثقافت دی ترقی لئی چنگا ہوندا اے۔

قبیلا اوہدوں بندا اے جدوں لوکاں دا پُرکھ اک ہووے۔ بہت سارے قبیلے رل کے قوم اوہدوں بندے نیں جدوں لوکاں دی ثقافت اک ہووے۔ ثقافت وچ لوکاں دے رہن دا ڈھنگ وی ہوندا اے تے سوچن دا ڈھنگ وی۔ لوکی کھاندے پیندے کسراں نیں، پاندے رہندے کسراں نیں، ایہہ سب کجھ ثقافت دا حصہ اے۔ پر ایہہ وی ثقافت دا ای حصہ اے کہ لوکی چنگا مندا کیہ سمجھدے نیں تے دنیا نوں کسراں ویکھدے نیں۔ ماڑے توں کھو لینا دلیری جاپدے نیں یاں ڈاھڈے دی زیادتی دا مقابلہ کرن نوں؟ دنیا نوں مال غنیمت من کے لٹنا چاہندے نیں یاں اوہنوں نظام زندگی دا پالنےہار من کے اوہدی راکھی کرنا چاہندے نیں؟

جدوں دنیا نوں ویکھن دی گل آوے تے فیر ایہہ گل وی آ جاندی اے کہ اک قوم دنیا وچ اپنے آپ نوں کسراں ویکھدی اے۔ اپنے آپ نوں ویکھن دا مطلب اے کہ قوم کیہ سمجھدی اے کہ اوہ تریخ وچ کیہ سی، ہُن کیہ اے تے اگوں کیہ کرنا چاہندی اے۔ ایتھے شناخت دا مسئلہ آ کھلوندا اے۔ جدوں کوئی قوم اپنی گو باشعور ہو جاندی اے کہ اوہ دنیا نوں اک قوم دی نظر نال ویکھن لگ پیندی اے تے فیر اوہ دنیا وچ اپنا مقام تے دنیا نال اپنا رشتہ جاپن دی کوشش وی کردی اے۔ دنیا وچ اپنی وکھری شناخت بنان لئی قوماں اپنی ثقافت دی پہچان کردیاں نیں۔ پہچان وی کردیاں نیں تے اوہدا انتخاب وی کردیاں نیں۔ جسراں اک بال دی شناخت اوہدا خاندان ہوندا اے، قوم دی شناخت اوہدا ورثہ ہوندا اے۔

ورثہ اوہ شیواں ہونڈیاں نیں جیہڑیاں قوم دی اک نسل اگوں آن آلی نسل لئی وراثت وچ چھڈ کے جاندی اے۔ جیہڑا ورثہ قدرت ولوں لبھدا اے، جسراں میدان یاں پہاڑ، دریا یاں سمندر، بیلے یاں ریگستان وغیرہ اوہنوں قدرتی ورثہ کہی دا اے۔ جیہڑی ثقافت ساڈے پُرکھ ساڈے لئی چھڈ کے جاندے نیں اوہنوں ثقافتی ورثہ کہی دا اے۔

ثقافتی ورثہ کوئی شے وی ہو سگدی اے، جسراں مُورت یاں عمارت، تے کوئی خیال یاں آئیڈیا وی ہو سگدا اے، جسراں لیڑے دا ڈزین یاں غیرت دا معیار وغیرہ۔ روایتاں وی ثقافتی ورثے دا اہم حصّہ ہونڈیاں نیں۔

اک قوم دیاں معاشرتی قدراں وی اوہدی ثقافت دا ای حصّہ ہونڈیاں نیں۔ کسے قوم دیاں جیہڑیاں وی قدراں نیں اوہ کیوں نیں، تے قوم نوں ایہناں نوں بدلنا چاہیدا اے یاں نہیں، ایہہ گلاں قوم دی تریخ توں علیحدہ نہیں کیتیاں جا سگدیاں۔ قوم دی تریخ توں ای ایہہ پتا لگدا اے کہ کوئی قدر قوم نے کیوں اپنائی تے اوہدی کیہ اہمیت اے۔

روایتاں دے نال نال تریخ وی قوم دے ثقافتی ورثے دا اہم حصّہ ہونڈی اے۔ قوم دی شناخت دے معاملے وچ تریخ تے روایتاں رَل مل جاندیاں نیں۔ قوم کس

زوئیں دی اے، اوہدا رہن سہن تے کھان پین کسراں دا اے، اوہ رب نوں قربانی دے کے راضی کردی اے یاں نہج کے، اوہدے ہیرو اوہدے اپنے نیں یاں غیر قوماں دے، اوہ لٹ مار تے کھو دھروک کرن آلی قوم اے یاں اگان بنان تے فن و ادب جمّے آلی قوم۔ ایہہ ساریاں شیواں اک قوم نوں اوہدی شناخت دیندیاں نیں۔ ایہہ شیواں قوم نوں اوہدیاں روایتاں دسدیاں نیں۔ تریخ اوہ اتہاس ہوندا اے جیہڑا قوم تے بیتیا ہوندا اے، تے روایتاں اوہ تریخ ہوندی اے جیہڑی قوم مندی اے۔ اصل وچ تے قوم دی تریخ تے روایتاں اگو ہونیاں چاہیداں نیں، پر عام طور تے ایسراں نہیں ہوندا۔ قوماں اپنی شناخت بنان لئی کئی واری تریخ دے کجھ حصے بھلا دیندیاں نیں تے کجھ ایہو جہیاں روایتاں گھڑ لیندیاں نیں جیہڑیاں تریخ توں لگا کھاندیاں نیں۔ کئی وار ایہہ قوم لئی چنگا وی ہوندا اے، پر حقیقت توں مونہہ موڑنا عام طور تے مندا ای ثابت ہوندا اے۔

جدوں کوئی قوم اپنی غیر حقیقی شناخت بنان دی کوشش کردی اے، اوہنوں اپنی تریخ بدلنی پیندی اے۔ نالے اوہنوں اپنیاں کجھ روایتاں لکو کے نویاں روایتاں گھڑنیاں پیندیاں نیں تاں اوہ جھوٹی تریخ نال رل سکن۔ کئی جنگاں جیہڑیاں ہاریاں ہوندیاں نیں، اوہ تریخ، تے جھوٹیاں روایتاں گھڑ کے جت لئیاں جاندیاں نیں تاں اپنی جھوٹی انا دا مان رکھیا جا سکے۔ اپنے کئی ہیرو ولن تے ولن ہیرو بنا لئے جاندے نیں۔ اسی وی ایسراں دے کئی کھلواڑ اپنی تریخ تے روایتاں نال کیتے ہوئے نیں۔ احمد شاہ ابدالی افغانی باتشاہ سی جیہنے ہندوستان تے کوئی دس گُو حملے کیتے۔ ہمیشہ آ کے ایتھے لٹ مار کیتی۔ پنجاب دا تے اوہنے ایناں

برا حال کر دتا کے ایتھے آکھن بن گیا 'کھادا پیتا لاہے دا، باقی احمد شاہے دا'۔
 اک باتشاہ سی پنجاب دا، رنجیت سنگھ اوہنے پنجاب نوں اک عرصے بعدوں
 ہندوستان توں وکھرا کیتا، پنجاب دی آپنی راجدہانی بنائی تے انگریزاں نوں تَن
 کے رکھیا۔ اوہ پنجابیاں دا باتشاہ بن کے رہیا، کدی ہندو، مسلمان یاں سکھ وچ
 فرق نہیں کیتا۔ جس ورھے میسور دا ٹیپو سلطان انگریزاں نال لڑدیاں ماریا گیا،
 اوسی ورھے، 1799ء وچ رنجیت سنگھ نے سکھاں دی ظالم تے لٹیری بہنگی
 مٹل نوں برا کے لہور جت لیا۔ لاہوریاں نیں وڈیاں خُشیاں منائیاں تے رنجیت
 سنگھ نوں جی آیاں نوں آکھیا۔ پر اج ساڈا ہیرو اے افغانی لٹیرا احمد شاہ ابدالی
 تے وِلن اے ساڈے پُرکھاں دا پیارا رنجیت سنگھ پنجابی۔

جھوٹیاں روایتاں گھڑن دے علاوہ وی قوماں آپنی شناخت بدلن لئی آپنیاں روایتاں
 تے اپنے ورھے نال کھلواڑ کردیاں رہندیاں نیں۔ جیہڑیاں روایتاں اپنے جھوٹے
 عکس نال لڑدیاں نیں اوہناں نوں ودھایا جاندا اے تے جیہڑیاں نہیں لڑدیاں
 اوہناں نوں بھلا دتا جاندا اے۔ مندر تے کھنڈر تباہ ہون لئی چھڈ دتے جاندے نیں۔
 کٹاس راج توں لے کے جین مندر جیہے ہزاراں مندراں نوں پنجاب وچ کوئی
 پُچھن آلا وی نہیں۔ ہڑپہ، مہنجوڈارو تے ٹیکسلا دے کھنڈر تباہ ہوئی جاندے نیں
 پر اسی ایہناں قبولن نوں ای تیار نہیں۔ اسی آپنی شناخت پنجاب دے ورھے نوں
 چھڈ کے عرباں دے ورھے وچ پئے لبھدے اں۔

ثقافت تریخ دے دھاریاں تو بنی تصویر ہوندی اے۔ تریخ دے اوہ آلے دھارے کسے قوم دی ثقافت بناندے نیں جیہناں نُون قوم چیتے رکھدی اے۔ تریخ دے جیہڑے دھارے قوم بھُلا دوے اوہ ایسراں غیب ہو جاندے نیں جسراں کھوتے دے سر توں سنگ۔ کسے وی قوم دی ثقافت لئی اوہ تریخ نہیں اہم ہوندی جیہڑی اوہنے جری ہووے، بلکہ اوہ تریخ اہم ہوندی اے جیہڑی اوہنے چھاتی نال لا کے رکھی ہووے۔ تے ایس کم وچ صرف چیتا ای نہیں تخلیقی صلاحیتاں وی واہوا کم اوندیاں نیں۔ جیہڑیاں قوماں آپنیاں جڑاں توں کٹی جاندیاں نیں اوہناں نُون آپنیاں تریخاں وچ ہر شے تے ہر گل قابلِ شرمندگی جاپدی اے۔ اوہ قوماں فیر ایہہ سمجھ کے کہ اوہناں لئی تریخ وچ فخر کرن آلی کوئی گل نہیں، آپنیاں دیو مالائی جنہیاں تریخاں گھڑن لگ پیندیاں نیں۔ ایہہ گھڑولے کیونجے قوم دی تریخ دی نیہہ تے نہیں کھلے ہوندے ایس لئی ایہہ قوم نوں مضبوط کرن دے بجائے ہور واورولا کر دیندے نیں۔

ورثہ تے ثقافت قوم نوں شناخت دیندے نیں۔ قوماں تے قبیلیاں وچ وڈا فرق ایہہ ہوندا اے کہ قبیلے وچ اکو نسل، اکو بولی تے اکو مذہب چلدا اے جد کہ قوم وچ کئی نسلاں، کئی بولیاں تے کئی مذہب ہو سکدے نیں۔ قبیلے دا ورثہ تے ثقافت اکو ہوندی اے جد کہ قوم دا ورثہ تے ثقافت مختلف گروہاں دے ورثیاں تے ثقافتاں دا اک گلدستہ ہوندا اے۔

ہر قوم وچ اگو ویلے کئی ثقافتاں پئی چلدیاں نیں۔ امیراں دی، غریباں دی، شہریاں دی، پینڈواں دی، ویوپاریاں دی، پروفیشنلز دی، وکھرے وکھرے مذہباں نوں منن والیاں دی، وکھریاں تھواں وچ رہن والیاں دی، جسراں پہاڑیاں دی یاں میدان وچ رہن والیاں دی، وغیرہ۔ کسے وی اک جماعت دی ثقافت نوں لے کے پوری قوم تے تھوپیا نہیں جاسکدا۔ ایہناں جماعتی ثقافتاں دا آپس دا میل جول غور نال ویکھن نال اک شبیہ جیہی بندی اے جیہڑی قوم دیاں ثقافتاں دی نمائندا کہی جا سکدی اے۔

ہندوستان نال ایہہ ہویا کہ ایتھے نہ اک سماج سی نا اک قوم۔ ایہہ تے قوماں دا گلدستا سی، جیہناں وچوں پنجابی قوم اک گلاب ونگر سی۔ تے اگوں ہر قوم دیاں وکھریاں وکھریاں جماعتی ثقافتاں سن۔ سوائے چندر گپت موریہ یاں اکبر اعظم جیہے باتشاہواں دے ویلے، ایہہ ساریاں قوماں کدی وی اکٹھیاں نہیں سن ہوئیاں، اک سیاسی نظام وچ وی نہیں۔ ایہہ ہمیشہ توں وکھری وکھری قوماں اپنے اپنے وکھرے دیساں وچ رہندیاں سن۔ تے ایہناں بہت ساریاں قوماں وچوں اک قوم سی پنجابی، جیہڑی اپنے دیس پنجاب وچ رہندی سی۔

جدوں انگریزاں نے ہندوستان دیاں ساریاں دیساں تے ساریاں قوماں تے سیاسی فتح پالئی تے اوہناں نے ایہناں دا جائزا لینا شروع کیتا۔ مقصد ایہہ سی کہ ایہناں

نوں سمجھ کے ایہو جنہیاں پالیسیاں بنائیاں جان جیہناں دے ذریعے ایتھے دے لوکاں نوں قابو وی رکھیا جا سکے تے ایہناں نوں لٹیا وی جاندا رہے۔

جہانگیر دے دور وچ انگریز ہندوستان اپڑے جدوں گھٹ ودھ پورا ہندوستان اک مغل باتشاہ دا اک دیس سی۔ اوہناں لئی ہندوستان ہمیشہ اک دیس ای رہیا۔ فیر جدوں اوہناں آپ سارے ہندوستان تے قبضہ کر لیا تے ایہہ تھیوری ہور پکی ہو گئی۔ لہذا اوہناں ہمیشہ ہندوستان نوں اک قوم دا اک دیس من کے ای پڑھن دی کوشش کیتی۔ ایس تھیوری دے حق وچ جیہڑی شے لبھی اوہناں پلے بنھ لئی تے جیہڑی خلاف ہوئی اوہ پاسے رکھ دتی۔ ایس طرحاں انگریز تریخ دانان نے اپنی کُلونی دی اک تریخ مُرتب کیتی جیہدے وچ سارا ہندوستان اک دیس سی، جیہدے وچ اکو قوم وسدی سی جیہدی اکو ثقافت سی۔ انگریزاں دی تھیوری دے مطابق ایس اک دیس وچ بعدوں مسلمان قوم آ کے رہن لگ پئی۔ ایسراں انگریزاں دے حساب نال اٹھویں صدی عیسوی دے بعدوں ہندوستان اک ایہو جیہا دیس بن گیا جیہدے وچ دو قوماں وسدیاں سن تے دوواں قوماں دی وکھری وکھری ثقافت سی۔ اج دے تریخ تے سماجی علم دے فلسفے بہاروں انگریزاں دی ایہہ ڈیڈھ سو ورھے پرانی تھیوری تقریباً جاہیلانا سی۔ پر اسی اج وی اوہی تھیوری پڑھنے آں تے اوسی دی عینک نال اپنا اتہاس تے اپنا اج ویکھن دی کوشش کرنے آں۔

انگ۔ 7

اخیر لی گل

واٹس ایپ تے اک بیلی نے مینوں اک تصویر گھلی۔ تصویر وچ دن دے ٹیم اک سڑک تے گڈی کھلوتی سی۔ گڈی دی چھت تے اک کُٹا اک کُٹی دی کنڈ اُتے اپنیاں اگلیاں لٹاں رکھی کھلوتا سی۔ ایہہ گل صاف سی کہ تصویر وچ کُتیاں دا پوز جنسی جیہا پیا لگدا سی۔ اوسے دن، کُجھ ای گھینٹیاں دے اندر اندر مینوں ایہو تصویر کئی ہور بیلیاں ولوں وی واٹس ایپ تے آگئی۔ اے سارے میرے بیلی سن پر آپس وچ بیلی نہیں سن۔ ایہدا مطلب سی کہ ایہہ تصویر سوشل میڈیا تے ڈاھڈی وائرل ہوئی پئی سی۔

تصویر ویکھ کے میں سوچی پے گیا۔ گھلن آلے سارے بیلی پنجاہ دے لپیٹے وچ سن۔ وڈے بچے یونیورسٹی پڑھدے، ووہٹیاں نال رہندیاں۔ پڑھے لکھے وی سن۔ ایہناں ایہہ تصویر مینوں کیوں گھلی سی؟ تصویر میں غور نال ویکھی۔ دن عام جیہا سی۔ سڑک عام جیہی سی۔ گڈی عام جیہی سی۔ کُٹا عام جیہا سی۔ کُٹی عام جیہی سی۔ کُتیاں دا پوز بہاویں جنسی سی، پر عام جیہا سی۔ میں ایہو حساب لایا کہ دو ای گلاں ایہو جنہیاں ہو سکدیاں سن جیہڑیاں بیلیاں نوں خاص لگیاں ہوں

گیاں۔ اک تے ایہہ کہ کُٹا تے کُٹی کھلے عام اک دُوجے نُوں چھوندے پئے سَن۔
تے دُوجا اوہ دوویں آپس وچ شادی شدہ نہیں سَن۔

پر ایہہ دوویں گلاں ایہو جنہیاں سَن کہ میرے بیلی ایہہ تصویر مینوں گھلن؟ ادھ
بُڈھ بندے، جیہناں کول اوہناں دیاں ووہٹیاں وی سَن، اوہناں لئی ایس تصویر وچ
کیہ خاص گل سی؟ کوئی نوجوان مُنڈے کھنڈے ہوندے تے فیر وی گل سی۔
مُنڈیاں ساہمنے تے جنس دی کوئی وی گل کر دیو اوہ ایسراں کھوتیاں وانگ
کھی کھی کرن لگ پیندے نیں جسراں کسے نے اوہناں کُتکتاریاں کر دتیاں ہون۔
پر میرے بیلیاں نُوں ایہہ تصویر کیوں اپنی چنگی لگ رہی سی؟

کُجھ نسلاں توں اسی ودھنا پوری طرحاں قُدرت دے حوالے کر دتا ہویا اے۔ کھا
پی چھٹیا تاں جٹے نے جِنّا وی ودھنا پھلنا ہووے ہو جاوے۔ ایسے طرحاں دماغ
تے ظرف وی اسی قُدرت تے ای سٹ چھٹیا اے، جدوں تیکر، تے جِنّا کو اپنے
آپ ای ودھ پھل جاوے تے ٹھیک، اسی کوئی زحمت نہیں کرنی۔ سو جٹے دے
نال ای دماغ وی اٹھاراں ویہہ ورہیاں تیکر ودھدا اے تے اوہدے بعد رُک جاندا
اے۔ ایس لئی پنجاہ ورہیاں دا بندا ہووے بہاویں پچاسی ورہیاں دا، اکثر ویکھی
دا اے دماغی طور تے کھنڈرا جیہا ای ہوندا اے۔ گندے لطیفیاں دا شوقین، ہر
گل تے ماں بہیناں دیاں گالہاں کڈھدا تے سوائے مال و زر دے کوئی گل نہیں
کر سکدا۔ ظرف دا وی ساڈے ایہو حال اے۔ جیہنوں ویکھو دُوجے نُوں دا لا کے
مال ہڑپ کرن دے، تے ہور بوہتا مال اکھٹا کرن دے چکراں وچ رہندا اے۔ اپنے
اتہاس تے نظر ماریے تے بزرگاں وچ ہر پاسے سیانے تے وڈے ظرف دے

لوکی کھلے پئے دسدے نیں۔ شرم جیہی آندی اے اوہناں بارے سوچ کے جدوں اپنے آپ تے نظر پائے۔ اسی بن گئے آن وڈے بزرگاں دی ہولی نسل، وڈی کُرسیاں تے چھوٹے لوک۔

سوچی پیا تے بندا گیا، کتابی کپڑا، کتابی گلاں، جیہڑی مت بندیاں نال بہہ کے آندی اے اوہ کتاباں نہیں دے سکدیاں قسم دے محاورے ساڈے معاشرے وچ بڑے چلدے نیں۔ وڈے وڈے ڈگری یافتہ لوک ایہہ متاں دیندے ہر تھان دسدے نیں۔ اک پرفیسر صاحب نے واقعہ سنایا کہ ستر دی دہائی وچ اوہناں دی نویں نویں لکچر شپ لگی، کسے نال دوستی نہیں سی تے اوہ کوئی نہ کوئی کتاب کالج لے جاندے تے فارغ پیریڈ وچ بہہ کہ پڑھدے رہندے۔ اک دن اک سینیئر پرفیسر اوہناں کول آئے تے پچھن لگے بئی امتحان کدوں اے؟ ایہناں نے کہیا کیہڑا امتحان؟ اوہناں کہیا مُقابلے دا۔ ایہناں کہیا مینوں تے نہیں پتا۔ اوہناں پُچھیا تُسی مُقابلے دا امتحان نہیں دینا، تے ایہناں کہیا نہیں۔ ایس تے سینیئر پرفیسر صاحب نے حریان ہو کے پُچھیا کہ فیر تُسی سارا وقت کتاباں کیوں پڑھدے رہندے او؟

ایہو جیہا اک ہور واقعہ وی اے۔ میرے اک بیلی دسیا کہ دوستان دی محفل وچ بیٹھے قیام پاکستان آتے گل ہو رہی سی۔ کُجھ دوستان دا خیال سی کہ پاکستان دو قومی نظریے دی وجہا توں بنیا سی، تے کُجھ دا خیال سی کہ اوس ویلے دی سیاست تے مُعیشت دا ایہدے وچ وڈا کردار سی۔ سارے جی واہوا پڑھے لکھے سَن ایس لئی گل علمی ہو رہی سی تے کتاباں دے حوالے وی دتے جا رہے سَن۔

جڈوں دو قومی نظریے آلی ٹیم لاجواب ہو گئی تے دو گُو منٹ خموشی چھائی
 رہی فیر اک دو قومی نظریے آلا بیلی بولیا ” تہہ ورھے پہلاں جدوں میں ایم
 اے ہسٹری کر رہیا ساں تے پرفیسر صاحب نے اک گل کیتی سی جیہڑی بلکل
 ٹھیک سی، تے اوہناں کہیا سی کہ زیادہ کتاباں پڑھ کے بندے دا دماغ ای خراب
 ہوندا اے۔“

خورے اسی جو کھندے رہندے آن بئی دوجی قوماں دے تریخ دان جھوٹھیاں
 تریخاں لکھدے رہندے نیں، کتھے انج تے نہیں کہ ساڈے ای تریخ دان پنجابیاں
 دی علم دوستی تے ثقافت بارے جھوٹیاں تریخاں لکھدے رہے ہون؟ کتھے
 ہزاراں ورھیاں توں پنجاب دُنیا دی سب توں اچی تے ودھیا تہذیب رہی ہوئی،
 پنجابیاں دے عالماں نے عرباں تے یورپیاں نوں علم و حکمت سکھایا ہوئے،
 تے کتھے ہن اسی، کہ کتاب پڑھن آلے بندے نوں آکھی دا اے بئی اے تے کتابی
 کیڑا اے، ہومیوپیٹھک اے۔ ایسراں وی ہوندا اے کہ کوئی قوم اپنی کو تھلے ڈگ
 جاوے؟

ہُن تے سوچن سمجھن دا تکلف وی اسی چھڈ دتا ہویا اے۔ کتھے رہنا اے توں
 لے کے کورن فلیکس کیہڑے کھانے نیں، ہُن ایہہ فیصلے وی اسی ٹی وی دے
 اشتہار ویکھ کے کرلینے آن۔ اک واری اک بیلی آیا تے کہن لگا اے موبیل فون
 توں ایپل دا نہیں رکھیا ہویا؟ میں کہیا نہیں یار اوہ تے واہوا مہنگا ہوندا اے، ایہہ
 اوستوں چوتھائی قیمت دا اے تے چنگا کم کردا اے۔ اوہ دو گُو منٹ چپ رہیا فیر
 کہن لگا، نہیں یار ایہہ تیرے سٹیٹس نال نہیں جاندا۔ اوہ اُنج ٹھیک کہہ رہیا سی۔

کیونجے اسی اجکل لیڑے ویکھ کے ٹیوا لانے آں بئی بندا ودھیا اے یاں گھٹیا؟
 اک دن اک بیلی نواں فون مل لیا۔ پچھن لگا ویکھ چنگا اے ناں؟ میں کہیا مینوں
 فون دا زیادہ نہیں پتا، توں ویکھ کے نہیں لیا؟ اوہنے زبردستی مینوں پھڑا دتا
 کہ ویکھ چنگا اے ناں؟ میں کہیا یار تیرے کم دی شے اے، توں ویکھ جیہڑے
 کم لئی توں لیا اے اوس واستے ٹھیک اے یاں نہیں تے تیری جیب دے مطابق
 اے یاں نہیں، میں کیہ دساں؟ پر اوہ اصرار کردا رہیا۔ واہو چر پچھوں مینوں
 جاپیا بئی اوہ مینوں اپنا فون نہیں سٹیٹس وکھا رہیا سی۔ فیر ذرا گوہور غور کیتا
 تے جاپیا کہ سٹیٹس تے وکھا ای رہیا سی، کجھ ہور گل وی سی۔ ساڈے ذہن
 اپنے گو ماؤف ہو چکے ہین کہ اسی ہن سوچن سمجھن جوگے وی نہیں رہے۔
 ساڈے سارے فیصلے ویکھا ویکھی تے ہی ہوندے نیں۔ یاں لوکاں نوں ویکھیا
 کیہ کر رہے نیں یاں فیر ٹی وی تے اشتہار ویکھ لیا کے اج کل کیہ کرنا چاہیدا
 اے۔ سُن سُنا کے شے لے لوی۔ تے جس شے دے برینڈ وادھو ہون، اوتھے پے
 سیاپا گیا۔ میرے یار نال وی ایہو کجھ ہو رہیا سی۔ اوہنے موبیل فون لے تے لیا
 سی پر اوہنوں ایہہ نہیں سی پتا کہ اوہنے ایہہ آلا برینڈ کیوں لیا اے۔ ہن اوہ اپنے
 دل دی تسلی لئی لوکاں دی واہ واہ چاہندا سی تاں اوہنوں تسلی ہووے کہ اوہنے
 صحیح شے لئی سی۔

کجھ ورہیاں دی گل اے ساڈے جانن آلیاں دا منڈا تیجی چڑھیا۔ سکول بدلایا گیا۔
 نویں سکول چوں پہلے دن واپس آیا تے پیو نال واہو لڑیا کہ اوہ منڈے نوں لین
 کیوں آیا سی۔ کُریدن تے پتا لگیا گل کیہ سی۔ منڈا جیہڑے ہم جماعت نال بیٹھیا

سی اوہنے پُچھیا کہ مُنڈا کس شے تے سگولے آندا جاندا اے۔ مُنڈے نے کہیا
 کرولا گڈی تے۔ فیر مُنڈے نے وی ہم جماعت توں پُچھیا اوہ کس شے تے
 سگولے آندا جاندا اے، ہم جماعت نے کہیا ہونڈا گڈی تے۔ جدوں چھٹی ہوئی تے
 مُنڈے دی کرولا سی رکشہ تے ہم جماعت دی ہونڈا سی موٹر سیکل۔ ہُن مُنڈا پیا
 لڑدا سی کہ اوہدا پول کیوں کھولیا؟ پیو تھوڑا چر ٹھہر کے نہیں سی آسکدا؟
 ہاسے دی گل سی۔ پیو نے جدوں اوہنوں چیتے کرایا بنی ہم جماعت دی ہونڈا
 وی تے موٹر سیکل ای نکلی تے اوہنوں کجھ قرار آیا کہ حال تے ہم جماعت دا
 وی اوہی سی، پلے نہیں دھیلا، تے ناں لکھ پتی۔ تیجی جماعت دے بال وی
 سٹیٹس کونشس ہوئے پئے نیں؟ ایہہ اسی کیہ بن گئے اُن تے بالاں نوں کیہ بنائی
 جا رہے اُن؟

بالاں دی کوئی وی گل کر لوو تے چارے پاسے اک راگ جیہا
 الاپن لگ پیندا اے، وڈے اپنے بالاں دا بُرا کدی نہیں چاہ سکدے۔ سُنن وچ گل
 وڈی چنگی لگدی اے۔ اُنج پنجابی دا اک اکھن اے کہ باندری دے پیر سڑے،
 اوہنے بال پیراں بیٹھ لے لئے۔ طوطیاں وانگ الاپ کر دے سماج وچ ایہہ عجیب
 جیہی گل جاپدی اے۔ بھلا ماں پیو وی کدی اپنے بالاں دا بھیرا کر سکدے نیں؟
 اُنج ایہہ تے عام گل اے کہ بال کوئی وی اوکھا سوال پُچھے تے وڈے علمی
 بحث کرن یاں ایہہ منن دے بجائے کہ سائوں نہیں پتا، بال نوں جھڑک دیندے
 نیں۔ کھندے نیں تینوں نہیں پتا، اسی جو کہہ رہے اُن، تے وڈیاں نے ایہو کہیا
 اے، ایہو ٹھیک اے، آیا تُوں وڈا ارسٹو۔ گھراں وچ وی تے سکولے وی۔ ایسراں

بال دا دماغ بند کر کے تے اوہدی عزتِ نفس نُون سٹ لا کے وڈے اوہناں دا کیہ
 چنگا کردے نیں، کدی پلے نہیں پیا۔ فیر اسی کہندے اَن بئی ساری ایجاداں تے
 ترقیاں گوریاں دے بال کردے نیں، ساڈی نسلان کُجھ وی نہیں کر دیاں۔ دماغاں
 اُتے ایہہ لوہے دے خول چڑھا کے جدوں بال دولے شاہ دے چوے بن جاندے
 نیں تے فیر وڈے اوہناں دسدے نیں کہ اوہناں وڈے ہو کے کیہ بننا اے۔ انجینئر
 یاں ڈاکٹر۔ تے معصوم ذہن جیہڑے قدرتی طور تے فن کار یاں وکیل یاں
 لکھاری یاں کُجھ ہور ہوندے نیں، ساری عُمر لئی عذاب وچ پے جاندے نیں۔ تے
 ایس عذاب وچ اوہناں نون پاندے نیں اوہناں دے اپنے وڈے۔ کوئی دُشمنی تے
 نہیں کر رہے ہوندے اپنے بالان نال، پر اوہ کہندے نیں ناں، کملے بیلی توں
 سیانا ویری چنگا۔ ایس بارے ایہہ قصہ سناندے نیں کہ اک شکاری جنگل وچ جا
 رہیا سی۔ اوہنے ویکھیا اک رچھ دے پیری کنڈا کھبیا سی تے اوہ پیڑ نال لوٹ
 پوٹ پیا ہوندا سی۔ اوہنوں ترس آگیا تے اوہنے کنڈا کڈھ چھڈیا۔ رچھ اوہدا مُرید
 ہو گیا تے اوہدے پچھے پچھے ٹرن لگ پیا۔ اگے جا کے شکاری تھک کے لَمّا
 پے گیا تے اوہدی اکھ لگ گئی۔ رچھ اوتھے ای بہہ کے اوہدے سروں مکھیاں
 اُڈان لگ پیا۔ اک مکھی وڈی لیچڑ سی، بار بار آ جاندی سی۔ رچھ نُون غصہ آ
 گیا۔ ہُن جو مکھی آ کے شکاری دے سر تے بیٹھی تے رچھ نے اک دھوانے جِنّا
 وڈّا دَس کَلو دا وٹّا چُک کے ایس زور نال ماریا کہ مکھی دا قیمہ بن گیا، تے
 نال ای شکاری دے سر دا وی۔

فیر جے پڑھدے بال دے امتحاناں وچ نمبر گھٹ آ جان تے اوہنوں ہر ویلے وڈے ذلیل کردے نیں، توں نلیک ایں، فیلئیر ایں، کسے کم دا نہیں، نکھٹو ایں، فلانے نون ویکھ، ڈھمکانے نون ویکھ بال وچارے نون لگدا اے اوہ دنیا دا سب توں گھٹیا تے بیکار بندا اے تے بال وچارا ایہو جیہے احساس کمتری وچ مبتلا ہو جاندا اے کہ فیر ساری عمر اپنیاں نظراں وچ اٹھن نہیں ہوندا۔ پڑھن دے بعد جے اوہ زیادہ کما نہ سکے تے فیر ہر ویلے دے طعنے، مینے، سلواتاں۔ پتا نہیں کون کہندا اے ماں پیو بالاں دا بُرا نہیں کر سکدے۔ مینوں تے اجکل دے ماں پے گھٹ تے جلاڈ زیادہ دسدے نیں۔ جے بال لبق نہیں، جے اوہ زیادہ پیہے نہیں کما سکدا، تے اوہنوں ایسراں ویکھدے نیں جسراں زیادہ پیہے دے کے کوئی گھٹیا شے مل لے لئی ہووے۔ بال نہ ہوگیا ڈنگر ہو گیا۔ نفع نقصان علاو کجھ دسدا ای نہیں۔ اپنے بال وی نہیں! تے فیر ویاہ۔ ویاہ کردے وڈے وڈا حساب کردے نیں۔ ساڈا خاندان کیہ اے، ساڈا رتبا کیہ اے تے کڑماں دا کیہ؟ منڈے آلے فکر کردے نیں بئی کڑی آلے کئے امیر نیں، کنا داج دین گے؟ اوہناں دے کنکشن کئے کو نیں، ساڈے منڈے دی ترقی وچ کئی مدد امداد کر سگن گے؟ دوجے پاسے کڑی آلے ویکھدے نیں کہ منڈے آلے کئے کو امیر نیں تاں ساڈی کڑی نون کنا آرام دے سگن گے؟ ایہناں دے کنکشن کئے نیں، ہن جے اسی رشتا بنا ای رہے آن تے سائوں کنا کو فیدا ہو سکدا اے ایہناں کولوں۔ تے دوویں خاندان سوچدے نیں بئی ساڈے کڑم ساڈی ٹکر دے تے ہین ناں، لوکی کیہ کہن گے؟ ایس سارے سیاپے وچ ایہہ گل کہ بال کسراں دے نیں، اوہنا دے مزاج رلدے نیں، اوہناں جو ساری چندڑی ہن نال رہنا اے تے اوہ کیہ چاہندے نیں، اوہ کیہ سوچدے نیں، کتھے وی نہیں ہوندى۔ ہووے وی کس طرحاں؟ کدی مجھاں

لوان ویلے کسے مجھاں نوں وی پُچھیا اے بئی اوہ کیہ چاہندیاں نیں؟ ایہہ تے
مجھاں دے سائیں ای فیصلہ کردے نیں بئی مجھ کدوں لوانی اے، تے کس نال؟

ایہہ گل تے ٹھیک اے کہ وڈے بالان دا بھیڑا نہیں چاہ سکدے، پر نہ چاہندے
وی تے بھیڑا کیتا جا سکدا اے، جیہنوں ڈگن لئی عقل دی لوڑ ہوندی اے۔ ساڈے
اجوکے وڈے تے مینوں صاحبان ونگرے ای لگدے نیں، جیہنے مرزا دے تیر
بھن دتے سن کہ مرزا یار صاحبان دے بھراواں نوں نہ مار دوے، صاحبان دا
خیال سی کہ اوہ اپنے بھراواں نوں واسطے دے کے مرزے نوں مارن توں ٹک
لوے گی۔ پر بھراواں نے مرزا مار چھڈیا۔ فیر صاحبان وین پائے، تے آکھن بنیا،
روندیاں یاراں نوں، ناں لے لے کے بھراواں دا۔ بالان دی ساری جندری تباہ کر
کے فیر ماں پے وین پاندے دسدے نیں بئی ساڈے بال خُش نہیں، سائوں ٹھنڈ
نہیں، ایہہ دیس ای بھیڑا اے، ساڈی قسمت ای مندی اے۔ بالان دے وڈے اوہناں
لئی کدی وی بھیڑا نہیں چاہ سکدے، اوہ تے ہمیشہ بالان دا چنگا ای چاہندے نیں۔
انگریزی دا آکھان اے کہ جہنم دا راہ نیک نیتی نال اٹیا پیا اے۔

ایسراں جدوں وڈیاں دی ٹریننگ کم وکھاندی اے تے لالچی، خود غرض تے
سوچ توں عاری بالان دی کھیپ تیار ہو جاندی اے، تے فیر اوہ اپنے وڈیاں نال
وی چنگی نئی کردی۔ وڈیاں نال وی چنگی نہیں کردی تے اپنی اساس نال وی
نہیں۔ میں سمرقند وچ ریگستونے ویکھ رہیا ساں۔ ریگستونے اوتھے ریگستان
نوں کہندے نیں۔ ایہہ جگہ اُنچ ریگستان نہیں سی، اک وڈا پکا میدان سی جیہدے
تین پاسے تین تریخی مدرسے بنے ہوئے سن، تے اک مدرسہ مرزا اُلغ بیگ نے

بنوایا سی۔ مرزا اَلغ بیگ امیر تیمور عُرْف تیمور اَنگ دا پوترا سی تے سمرقند دا بُہت ای علم دوست باتشاه سی۔ اوہنے سمرقند وچ اِک عظیم الشان رصد گاہ بنوائی سی جیہدے توں ستاریاں دی چالاں دا سائنسی مُطالعہ کیتا جاندا سی تے کتاباں لکھیاں جاندیاں سَن۔ اَلغ بیگ آپ وی سائنس دان سی تے اوہدیاں کتاباں اوہدے اِک تُرک شاگرد علی قوشچی نے اَلغ بیگ دے پُتر دی جاہلیت توں بچا کے تُرکی لے جا کے چھوئیاں جیہڑیاں یورپ وچ ہتھیریاں مقبول ہوئیاں۔ میں اپنی گائیڈ نوں پُچھیا بئی ایتھے تے کوئی ریگستان نہیں دِسدا تے اے ماورا النہر دی تہاں وی پہاڑی اے، ایس تہاں نوں ریگستان کیوں آکھدے نیں؟ اوہنے دسیا کہ اوس زمانے وچ سمرقند تجارت دا عالمی مرکز سی تے دُوجے دیساں توں ایتھے وڈے وڈے قافلے آکے رُکدے سَن۔ قافلیاں نال بے شمار گھوڑے کھوتے تے دُوجے جنور وی ہوندے سَن جیہناں دیاں لِداں توں گند پھیلتا سی۔ ایس لئی دُوجے علاقیاں توں لیا کے ایتھے بھوں ساری ریت پھیلا دیتی گئی سی۔ ایس لئی ایس علاقے دا ناں ریگستان پے گیا۔ میں نوٹ کیتا میری گائیڈ دی انگریزی واہوا سی۔ میں اوہنوں ایس بارے پُچھیا تے دَسن لگی کہ ٹوورازم دے کورس وچ انگریزی خاص کر سکھیا جاندی اے۔ گل توں گل پُنگری تے میں پُچھیا بئی اوہ اُزبک اے؟ کہن لگی نہیں، میں قازق اں۔ میں پُچھیا تہاڈی زبان وی اُزبک اے؟ کہن لگی نہیں، اسی زیادہ اُزبک یاں روسی بولدے ساں، تے ہُن انگریزی مقبول ہوندی جا رہی اے، پر میری ماں بولی قازق زبان اے۔ میں بالوں بارے پُچھیا، اوہ یونیورسٹی پڑھدے سَن۔ میں پُچھیا بالوں نال قازق بولدی ایں۔ کہن لگی ہاں۔ میں کہیا تے بال؟ کہن لگی نہیں، اوہ اُزبک یاں روسی وچ جواب دیندے نیں، تے ہُن انگریزی پئے سکھدے نیں۔ پہلاں تے مینوں خیال آیا کہ ایہہ

تے ساڈے والا ای حساب اے، سائوں پنجابی آندی اے پر اسی قریبی رشتے داراں یاں بیلیاں دے علاوا گھٹ ای بولدے آن۔ بچے ساڈے نال نہیں بولدے تے اسی اوہناں نہیں کہندے کہ پنجابی بولو۔ اوہناں اُردو بولدے سُن کہ خُش ہوندے آن تے اوہناں انگریزی سکھانے آن۔ فیر مینوں خیال آیا کہ نہیں، اے قازقاں دا ساڈے آلا حساب نہیں۔ دُنیا دی کسی وی ماں بولی دا ساڈے آلا حساب نہیں۔ دُنیا وچ وڈیاں زبانان نیگیاں زبانان نون کھائی جاندیاں نیں۔ نویں نسل وچ بال ماں بولیاں چھڈ کے وڈیاں زبانان پئے سکھدے نیں، پر اوہ ماں بولی ایہہ سمجھ کے چھڈ رہے نیں کہ ایس زبان وچ اوہ سائنس تے ادب نہیں پڑھ سکدے۔ وڈیاں زبانان وچ سائنس تے ادب وچ واہوا گم وی ہو رہیا اے تے اوہ دوجیاں زبانان دے سارے گم وی ترجمہ کر کے اپنے پڑھن آلیاں تیکر فٹا فٹا اپڑا دیندیاں نیں۔ ایس لئی بال سمجھدے نیں بئی وڈی زبان سکھنا زیادہ فیدا مند اے۔ جد کے پنجابی اوہناں کولوں بُہت اگے اے۔ پنجابی صرف ایہہ ای نہیں سمجھ رہیا کہ پنجابی زبان نیگی تے بیکار اے تے ایہدے وچ گم نہیں ہو رہیا، اوہ ایہہ وی سمجھ رہیا اے کہ پنجابی اک گھٹیا زبان اے!

میں پشاور ساں تے ہوٹل وچ اک پٹھان نال دوستی ہو گئی۔ اوہ صوبہ خیبر پختون خواہ دا سرکاری مُلازم سی۔ زبان تے گل چھڑ گئی تے میں اوہنوں پُچھیا کہ تسی عام طور تے کیہڑی زبان ورتدے او۔ اوہ ہس پیا۔ کہن لگا کہ تھڑا ہووے، پنج ستارا ہوٹل، بیلی ہون یاں اجنبی، دفتران وچ کلرکاں دیاں گپاں ہون یاں چیف سیکریٹری دی سرکاری میٹنگ، جے سارے پشتون نیں تے فیر گل

صِرف پشتو وچ ای ہوندى اے۔ میں اپنے پنجاب تے نظر ماری تے مینوں اپنی
ماں بولی پنجابی نہیں، اپنا آپ گھٹیا جیہا لگیا۔

ساڈے اُستاد ٹیوشن پڑھا کے تے ساڈے سگول لمیاں لمیاں فیسوں لے کے
وِپاری لوک تے کاروباری ادارے بن گئے نیں۔ تے ٹھیک بنے نیں، کیونجے
اسی آپ تعلیم نوں وِپار بنا لیا اے۔ بال نوں سگولے ایس لئی گھلنا اے تاں اوہ
نوکری کر سکے، پیہا کما سکے۔ سائنس یاں اکاؤنٹنگ یاں مینیجمنٹ پڑھانی
اے کیونجے ایہناں لیناں وِچ پیہا وادھو اے۔ کُکڑی اوہ لینی جیہڑی کُڑ کُڑ کردی
اے، ڈگری اوہ لینی جیہڑی تُکر دیندی اے آلا حساب اے۔ اسی بالوں نوں بندے
بنا رہے اں یاں کیلکولیٹر؟ جیہڑا بال ائن سٹائن دے کم نوں اگے لے کے
جاسکدا اے اوہنوں اسی چھتر مار مار ایم بی اے کرا دینے اں تے جیہڑا پکاسو
دی اگلی نسل اے اوہنوں اسی مار سوٹے ڈاکٹر بنا دینے اں۔ فیر ایہہ ساری عُمر
ڈنگ ٹپاؤ کم کر دے نیں تے اپنے آپ نوں نکھدھ سمجھ کے احساس کمتری دا
شکار رہندے نیں؛ دِن رات اپنے وڈیاں لئی دعائے مغفرت کردے۔ ڈگریاں وی
کیہ جیہڑیاں رٹے تے نقلن مار لیتیاں جان۔ اپنے بالوں نال اسی زیادتی نہیں کر
رہے، اوہناں تے ظلم کر رہے اں۔ انج دی تلیم و تربیت دے کے بالوں نوں دُنیا
اگے سٹ دینا کہ اگے تیرے بھاگ لچھئیے، بلکل ایسے طرحاں اے جسراں اسی
بالوں نوں فوجی ٹریننگ دتے بنا ای نقلی بدوقاں پھڑا کے میدانِ جنگ وِچ سٹ
دئیے۔

پنجاب دُنیا دے عظیم ترین دیساں وچوں اے، سوہنے ترین دیساں وچوں اک اے۔ ایہدی بھوئیں زرخیز اے، ایہدے واسیاں دے دماغ زرخیز نیں۔ ایہنے جگ دی سب توں قدیم، سب توں عظیم تے سب توں وڈی تہذیب نوں جنم دتا۔ ایہدے دھیاں پُتر دلیر، گھبرو تے سیانے نیں۔ بھاویں پچھلے ویلیاں نوں پھروں لوو تے بھاویں اجوکی گل کر لوو، جگ وچ پنجابیاں نے ہر فیلڈ وچ اپنا لوہا منوایا اے۔ پنجابیاں دا ظرف وی ایٹاں وڈا اے کہ بھاویں کوئی قوم ہووے، بھاویں کلا بندہ یاں مذہب، جو وی ایتھے اپڑیا پنجابیاں نے کھلیاں با ہواں تے وڈے دل نال اوہنوں جی آیاں نوں آکھیا۔

کسے وی تکنی نال ویکھ لوو، پنجاب دا وڈیاپا لَشکدا دِسا اے۔ ساڈے پنجابی پُرکھ ہیرے سن، تے ساڈے پنجابی بھین بھرا موتیاں وانگ ہر پاسے کھلرے پئے نیں۔ خورے کیوں، نہ تے اسی اپنا اتہاس دھیاندے آن تے نہ ای اپنے آلے دوالے کھلرے پئے پنجابی موتی سیہاندے آن۔ کسے نے جیویں ساڈیاں اکھاں اُتے کھوپے چاڑھ دتے نیں تے ہر ویلے سائوں ایہو واج آندی اے بئی پنجاب بھیرا اے، پنجابی بھیرے نیں۔ سائوں دماغی چاکری دیاں ایہ لڑیاں بھنیاں پین گیاں، نہیں تاں اتہاس دے ہنیرے ڈونگھ وچ گواچن توں سائوں کوئی نہیں بچا سکے گا۔

انسان دی ترقی نسلان دی کھیڈ ہوندی اے۔ اک نسل ساری حیاتی ترقی کردی جتھوں تیکر اپڑدی اے، اوہ اپنا سارا علم اگلی نسل نوں دے جاندی اے تاں نویں نسل اوہوں شروع کرے جتھوں پچھلی نسل نے گل چھڈی سی۔ تے ہر نسل دی اے خابش ہوندی اے بئی اوہ اپنے پُرکھاں دا ترقی دا پینڈا اگے ودھان تاں اوہناں

دے پُرکھ وی تے اوہناں دیاں اگلیاں نسلاں وی اوہناں تے فخر کر سکن۔ اپنی
 بولی چھڈ کے، تے اپنا لشکدا اتہاس بھُلا کے اسی اپنے آپ نُوں بھُلی جا رہے
 آن۔ سائوں ایہہ بھُلا جا رہیا اے کہ اسی اپنے دیس دے پُتر آن۔ نالے اسی ایہہ
 وی بھُلا دی کوشش پئے کرنے آن کہ ساڈے پُرکھ ہزاراں ورھیاں توں ایتھے
 ای وسدے سن۔ ساڈی رہتل، ساڈی سوچ، ساڈیاں جڑاں ایسے بھوئیں وچ نیں۔
 ساڈی پہچان پنجاب اے۔ اسی پاکستانی وی آن نالے مُسلمان وی، پر ساڈی مٹی،
 ساڈی ربت بہت تے ساڈا سوچن دا ڈھنگ پنجابی اے۔ پنجابی ہونڈیاں اسی ہور
 بُہت کُجھ ہو سکدے آن، پر جے اسی اپنیاں پنجابی جڑاں وڈھ دتیاں تے فیر اسی
 کُجھ وی نہیں رہ جاواں گے۔ واہورولے ہو جاواں گے، پھیتی پھیتی ہو جاواں
 گے، ککھوں ہولے ہو جاواں گے۔

کتابیات

1. Five Thousand Years of Pakistan, An Archaeological Outline by R.E.M. Wheeler. Royal Book Company, Karachi, 1950, 1992.
2. History of Pakistan, Pakistan Through Ages by Prof. Dr. Ahmad Hasan Dani. Sang-e-Meel Publications, Lahore, 2008.
3. The Wonder that was India, A. L. Basham. Rupa & Co, New Delhi, 1967 (22nd impression, 1994).
4. Gem in the Lotus, The seeding of Indian Civilisation, Abraham Eraly. Penguin Books, India, 2002 (ed. 2015).
5. The First Spring, Life in the Golden Age of India, Part-1, Abraham Eraly. Penguin Books, India, 2011 (ed. 2014).
6. A New History of India, Stanley Wolpert. Oxford University Press, USA, 1977 (2000).
7. India An Introduction, Khushwant Singh. Vision Books, India, 1990 (2007).
8. A short History of Muslim Rule in India, Ishwari Prasad. Indian Press, 1965.
9. A New History of Indo-Pakistan, K. Ali. Aziz Publishers, Lahore, 1978.
10. Muslim Rule in India and Pakistan (711-1858 A.C.), Dr. S. M. Ikram. Institute of Islamic Culture, Lahore, 1989.
11. The Fall of the Kingdom of the Punjab, Khushwant Singh. Penguin, 1962 (2014).
12. The Oxford History of India, Vincent A. Smith. Oxford University Press, 1958 (1983).

13. A History of India 1, Romila Thapar. Penguin Books, 1966 (1975).
14. A History of the Peoples of Pakistan Towards Independence, J. Hussain. Oxford University Press, 1997 (1999).
15. Punjab A History from Aurangzeb to Mountbatten, Rajmohan Gandhi. Aleph, 2013.
16. Indian Cultures as Heritage, Contemporary Pasts, Romila Thapar, Aleph, 2018.
17. Being Pakistani, Society, Culture and The Arts, Raza Rumi, HaperCollins Publishers India, 2018.
18. The Black Swan, The Impact of the Highly Improbable, Nassim Nicholas Taleb, Penguin Books, 2007 (2010).
19. The Alchemist, Paulo Coelho, HarperCollins, 1993.
20. www.ted.com
21. www.scribd.com
22. www.wikipedia.org

23. پنجابی بولی دا پچھوکڑ، محمد آصف خاں، پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، لاہور، (1996، 2014).
24. تک سگ تے ہور تک سگ، محمد آصف خاں، پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، لاہور۔
25. پنجابی زبان، سردار محمد خاں، پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، لاہور، 2017.
26. اُبڑے دریاں دے درشن (پاکستان وچلے جین مندریاں دی تواریخی فکشن)، اقبال قیصر، پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، لاہور، 2017.
27. وحدت الوجود تے پنجابی شاعری، سید علی عباس جلاپوری، پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، لاہور، 1977 (2010).
28. پنجابی بولی دا پچھوکڑ، محمد آصف خاں، پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، لاہور، 1996 (2014).
29. ہندوستان کی کہانی از ڈاکٹر مبارک علی۔ نیشنل بک فاؤنڈیشن، اسلام آباد، 2009.
30. تاریخ پنجاب، قدیم دور تا ہٹوارا 1947ء از ڈاکٹر محمد اعظم چوہدری۔ فکشن ہاؤس، لاہور، 2018.
31. تاریخ، پاکستان کے متنازعہ ادوار از مخدوم ٹیپو سلمان۔ فکشن ہاؤس، لاہور، 2017.

لیکھک بارے:

مخدوم نیپو سلمان سپریم کورٹ دے وکیل نیں
تے چھٹے بائی ورھیاں توں آئینی وکالت پئے کردے
نیں۔ ایستوں پہلاں اوہ فلسفہ قنون، پاکستانی تریخ تے
کہانیاں ویاں، انگریزی، اردو تے پنجابی زباناں وچ پنج
کتاباں لکھ چکے نیں۔

کتاب بارے:

سُندے آئے آن کہ پنجابی اک بے غیرت قوم
اے۔ جدوں وی کسے فوج نے استھہ حملہ کیتا، پنجابی لڑن
دے بجائے ادھدے لگے ہتھ ہتھ کے کھلو گئے۔

کیہ اصلوں رنج ای ہو یا سی؟ بے رنج نہیں سی ہو یا تے فیر تریخ وچ اوہناں جنگاں دی گل کیوں
نہیں ہوئی جیہڑیاں پنجابیاں نے لڑیاں سن؟

بے پنجابی بے غیرت نہیں تے اپنی ماں بولی کیوں چھڈ دے جاندے نیں؟

پنجاب نے کدی کوئی وڈا بندہ وی ہتھیارے؟

پنجابی رہتل ایس جوگی ہے دی کہ ایہدے تے مان کیتا جاوے؟

ایہی گلاں باتاں نیں ایس کتاب وچ؟

سانجہ
SANJH
PUBLICATIONS

Book Street, 46/2 Mozang Road, Lahore, Pakistan.

Phone: 03314686276

e-mail: sanjhpk@yahoo.com, sanjhpk@gmail.com

Web: www.sanjhpublishations.com

ISBN: 978-969-593-293-3

9 789695 932933